
**СЬОМА ПЕРІОДИЧНА ДОПОВІДЬ УКРАЇНИ
ПРО ВИКОНАННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ООН
ПРОТИ КАТУВАНЬ
ТА НЕЛЮДЯНОГО АБО ТАКОГО,
ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ,
ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ**

2-ге видання,
виправлене та доповнене

Доповідь підготовлена завдяки фінансової підтримці

Ця публікація здійснена
за фінансової підтримки Європейського Союзу.
За зміст публікації відповідає лише
Харківська правозахисна група, і його ні за яких обставин
не можна вважати таким, що відбиває позицію Європейського Союзу

This document has been produced
with the financial assistance of the European Union.
The contents of this document are the sole responsibility of
Kharkiv Human Rights Protection Group and can under no circumstances
be regarded as reflecting the position of the European Union

Сьома періодична доповідь України про виконання положень Конвенції ООН проти катувань та нелюдяного або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання / Є. Ю. Захаров, Г. В. Токарев: упоряд.; ГО «Харківська правозахисна група». — Харків: 2020. — 104 с.

Публікація створена Харківською правозахисною групою за підтримки Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) та Європейського Союзу (ЄС).

Погляди, висловлені в цій публікації, належать авторам і можуть не збігатися з офіційними позиціями ПРООН та ЄС.

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських та таких, що принижують гідність, видів поведіння або покарання

Distr.: General
12 December 2014
Оригінал: English

КОМІТЕТ ПО ЗАПОБІГАННЮ КАТУВАННЯМ

**ЗАКЛЮЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ
ЩОДО ШОСТОГО ПЕРІОДИЧНОГО ЗВІТУ
УКРАЇНИ¹**

1. Комітет по запобіганню катуванням розглянув шостий періодичний звіт України (CAT/C/UKR/6) на своїй 1254-й та 1257-й зустрічах, які були проведені 5 та 6 листопада 2014 року (CAT/C/SR.1254 та CAT/C/SR.1257), та прийняв наступні заключні зауваження на своїй 1272-й та 1274-й зустрічах (CAT/C/SR.1272 та CAT/C/SR.1274), які були проведені 18 та 19 листопада 2014 року.

A. ВСТУП

2. Комітет висловлює свою вдячність державі-учасниці за надання шостого періодичного звіту відповідно до факультативної процедури звітування, оскільки це поліпшує спілкування між державою-учасницею та Комітетом і допомагає державі-учасниці підготувати більш сфокусований звіт.

3. Комітет висловлює свою вдячність за якість спілкування з делегацією держави-учасниці та надані усні відповіді на питання та занепокоєння, висунуті протягом розгляду звіту.

B. ПОЗИТИВНІ АСПЕКТИ

4. Комітет вітає приєднання держави-учасниці та її ратифікацію наступних міжнародних та регіональних документів:

- a) Другого Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про цивільні та політичні права, спрямованого на скасування смертної кари, у 2007 році;
- b) Конвенції про права осіб з інвалідністю, у 2010 році;
- c) Факультативного протоколу до Конвенції про права осіб з інвалідністю, у 2010 році;
- d) Конвенції 1954 року, яка стосується статусу осіб без громадянства, у 2013 році;
- e) Конвенції 1961 року про скорочення безгромадянства, 25 березня 2013 року;
- f) Додаткового Протоколу III до Женевських Конвенцій, у 2010 році;
- g) Конвенції Ради Європи про заходи протидії торгівлі людьми, у 2010 році.

5. Комітет вітає зусилля держави-учасниці щодо перегляду її законодавства у галузях, які стосуються Конвенції, у тому числі прийняття:

- a) Закону про безоплатну юридичну допомогу, 2 червня 2011 року;
- b) Нового Кримінально-процесуального кодексу з підвищеними гарантіями проти довільного затримання, катування, жорстокого поведіння та несправедливого суду, 13 квітня 2012 року;

¹Прийняті Комітетом на його п'ятдесят третій сесії (3–28 листопада 2014 року).

- с) Закону № 1707-VI з поправками до Кримінального кодексу, який забезпечував суворіше покарання за статтею 161 (порушення рівності громадян на підставі раси, національного походження або релігійних вірувань), 5 листопада 2009 року;
 - д) Закону про протидію торгівлі людьми № 3739-VI, 20 вересня 2011 року;
 - е) Нового Кримінально-процесуального кодексу у квітні 2012 року, який набув сили 19 листопада 2012 року;
 - ф) Набуття сили Законом про державні гарантії виконання судових рішень 1 січня 2013 року;
 - г) Законом про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб, 20 жовтня 2014 року.
6. Комітет також вітає зусилля держави-учасниці щодо внесення змін до її політики, програм та адміністративних заходів для втілення дії Конвенції, у тому числі:
- а) Ухвалення указом президента № 311 політичної бази реформи кримінального правосуддя в Україні, 8 квітня 2008 року;
 - б) Рішення в указі президента про національну стратегію у галузі прав людини, 15 жовтня 2014 року.

С. ОСНОВНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИКЛИКАЮТЬ ЗАНЕПОКОЄННЯ, ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Визначення катування

7. Пригадуючи свої попередні заключні зауваження (CAT/C/UKR/CO/5, пункт 8), Комітет занепокоєний тим, що не всі елементи злочину катування, визначеного у статті 1 Конвенції, були внесені у Кримінальний кодекс, зокрема, переслідування відповідно до статті 127 Кримінального кодексу за акти катування, заподіяні державною посадовою особою, або іншою особою, яка діє в офіційній якості, або з її підбурювання, з її відома або мовчазної згоди, та елемент дискримінації, який може створювати лазівки для безкарності, як визначено у загальному коментарі Комітету № 2 (2007) про втілення статті 2 державними органами влади (ст. 1).

Держава-учасниця повинна внести зміни у своє законодавство для включення до Кримінального кодексу визначення катування, яке співпадатиме з Конвенцією та охоплюватиме усі елементи, які містяться у статті 1, у тому числі катування з боку державної службової особи чи іншої особи, яка може переслідуватися відповідно до статті 127 Кримінального кодексу, яка діє в офіційній якості, або за її підбурюванням або з її відома або мовчазної згоди на це, а також елемент дискримінації.

Переслідування за катування

8. Як вказувалося у попередніх заключних зауваженнях, Комітет занепокоєний тим, що хоча стаття 127 Кримінального кодексу стосується катувань, акти, які дорівнюють катуванням, часто переслідуються відповідно до статей 364 (зловживання посадою), 365 (зловживання владою або офіційними повноваженнями) та 373 (примушування до давання показань) Кримінального кодексу, які не передбачають кримінальну відповідальність усіх осіб, які вчиняють катування. Він також занепокоєний тим, що катування карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, та низькою кількістю осіб, засуджених за катування (статті 2 та 4).

Держава-учасниця повинна внести зміни у законодавство з метою забезпечення того, щоб особи, які, за твердженнями, вчинили катування, переслідувалися відповідно до статті 127 Кримінального кодексу, і щоб за катування призначалися доречні покарання, які співвідносяться з тяжкістю злочину, як вказано у статті 4, пункті 2, Конвенції.

Основоположні правові гарантії

9. Недостатні правові гарантії були доведені до уваги держави-учасниці у минулому, оскільки особи під вартою на практиці не користуються усіма основоположними правовими гарантіями з самого початку позбавлення волі, зокрема, під вартою в поліції та ізоляторах тимчасового тримання, такими, як отримання інформації та розуміння своїх прав, доступ до незалежного лікаря та/або адвоката і право на інформування родича або особи за їх вибором (статті 2, 12, 13 та 16).

Беручи до уваги, що зараз здійснюються різні заходи, Комітет заохочує державу-учасницю здійснити подальші ефективні заходи для гарантування того, щоб усім затриманим особам забезпечувалися по закону та на практиці усі основоположні правові гарантії з самого початку позбавлення волі, відповідно до міжнародних стандартів, у тому числі:

- a) Забезпечення того, щоб усі позбавлені волі особи були проінформовані про свої права і щоб їм був забезпечений оперативний доступ до адвоката, відповідно до актуального законодавства, і забезпечення належних фінансових ресурсів для ефективного функціонування системи безоплатної юридичної допомоги;
- b) Надання затриманим особам доступу до медичного обстеження незалежним лікарем та, за необхідності, лікарем за їх вибором, та забезпечення того, щоб усі пов'язані зі здоров'ям проблеми у відділеннях поліції вирішувалися кваліфікованими медичними працівниками;
- c) Забезпечення того, щоб затримана особа могла повідомити члена своєї родини або іншу належну особу за своїм вибором про своє становище.

Державо-учасниця також повинна встановити єдиний національний реєстр позбавлення волі, який включає фактичні подробиці про затримання, у тому числі про переведення, і забезпечити, щоб він містив точну дату, час та місце затримання з самого початку позбавлення волі, а не з моменту складання протоколу затримання.

Надмірне використання сили та вбивства

10. Комітет занепокоєний твердженнями про надмірне використання сили урядовою спецслужбою та ОМОНОм й іншими працівниками, у зв'язку з популярними протестами по всій Україні, й зокрема при розгоні протестуючих у Києві 30 листопада 2013 року, а також протягом подій у грудні 2013 року, та звітами про вбивства протестуючих у період з 19 до 21 січня 2014 року та зі 18 до 20 лютого 2014 року. Інциденти у лютому 2014 року супроводжувалися так званими снайперськими вбивствами з боку невідомих нападників, та іншими травмами протестуючих, а також поліції та правоохоронних органів. Комітет також занепокоєний іншими злочинами, нібито скоєними працівниками правоохоронних органів протягом протестів на Майдані, у тому числі стверджуваними побиттями медичних працівників, які прагнули доступу до поранених. Події в Одесі (2 травня 2014 року) та Маріуполі (9 травня 2014 року) також викликали занепокоєння через втрати життя та твердження про надмірне використання сили. У той час як розпочалося розслідування цих подій рядом урядових та інших органів, Комітет занепокоєний тим, що розслідування були повільними, залишаються неповними, а також тим, що вони не призвели до притягнення до відповідальності. Відповідно до звітів Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, розслідуванням подій на Майдані була притаманна «відсутність значного прогресу». Крім того, Комітет зазначає, що держава-учасниця не відповіла на запити щодо інформації про можливий висновок розслідувань щодо пожежі в Одесі та подій у Маріуполі (ст. 2).

Державо-учасниця повинна:

- a) Провести та закінчити оперативні, неупереджені, ретельні та ефективні розслідування усіх тверджень про використання сили правоохоронними органами, у тому числі катувань та жорстокого поводження, переслідувати та покарати винних осіб, у тому числі за випадки на Майдані та в Одесі й Маріуполі, і здійснити боротьбу з безкарністю;
- b) Встановити незалежний механізм моніторингу та нагляду для забезпечення того, щоб такі кримінальні розслідування були оперативними, ефективними та неупередженими;
- c) Внести поправки до Кримінально-процесуального кодексу для забезпечення обов'язкового відеозапису допитувань та посилити зусилля для обладнання усіх місць позбавлення волі апаратурою для відеозапису;
- d) Встановити дійсно незалежний механізм скарг для розгляду справ стверджуваного катування та жорстокого поводження, та забезпечити, щоб особи, які звертаються зі скаргами про стверджувані випадки катування та жорстокого поводження, були захищені від репресій;
- e) Надати Комітету інформацію про те, скільки випадків насилля з боку правоохоронних органів були розслідувані та скільки відповідальних осіб були покарані за катування та жорстоке поводження, а також які покарання були застосовані до осіб, які були визнані винними.

Використання надмірної сили та тяжкі порушення Конвенції у контексті нещодавніх подій на сході

11. Комітет дуже занепокоєний щодо звітів стосовно використання на території держави-учасниці катування, жорстокого поводження, насильницьких зникнень, позбавлення життя та інших серйозних порушень Конвенції у контексті подій, які відбулися з листопада 2013 року. Багато з цих звітів стосуються областей, де уряд України не здійснює ефективний контроль. Комітет дуже занепокоєний тим, що Моніторингова місія з прав людини в Україні доповіла, що верховенство права було замінено верховенством насильства у Донецькій та Луганській областях, зокрема у місцях, які знаходяться під контролем озброєних груп, до яких часто входять іноземні бійці, де було задокументовано значне підвищення кількості жертв та використання тяжкої зброї та не вибіркових обстрілів, разом з відсутністю відповідальності за скоєні злочини. Зокрема, Комітет стурбований висновками, які містяться у звіті Верховного Комісара з прав людини, про те, що «збройні групи продовжують здійснювати викрадення, фізичне та психологічне катування, жорстоке поводження та інші тяжкі порушення прав людини», які призводять до «верховенства страху та залякування з боку озброєних груп» (див. A/HRC/27/75) (статті 2, 4, 12, 13, 14, 15 та 16).

Комітет нагадує абсолютну заборону катування, закріплену у статті 2, пункті 2, Конвенції, в якій говориться, що «ніякі виняткові обставини, такі, як стан війни або загроза війни, внутрішня політична нестабільність або будь-яка інша надзвичайна ситуація, не можуть вважатися виправданням катування». Він звертає увагу держави-учасниці на пункт 5 свого загального коментаря № 2, у якому він стверджує, що ці «виняткові обставини» включають «будь-яку загрозу терористичних актів або насильства, а також збройний конфлікт, міжнародного або не міжнародного характеру». Відповідно, держава-учасниця повинна:

- a) Задokumentувати та забезпечити оперативне, ретельне та неупереджене розслідування усіх випадків катування або інших видів жорстокого поводження, у тому числі насильницьких зникнень та позбавлення життя, скоєних на будь-якій території, яка знаходиться під її юрисдикцією; зберігати ретельну документацію жертв нелюдського поводження в областях, які не знаходяться під контролем уряду, по типу порушень Конвенції проти них та заподіяній шкоді, а також, якщо це можливо, ідентифікувати стверджуваних порушників, щоб держава-учасниця могла повністю здійснити свої обов'язки відповідно до Конвенції при оновленні ефективного контролю та забезпечити, щоб відповідальні особи переслідувалися та притягувалися до відповідальності;
- b) Забезпечити, щоб стверджувані порушники переслідувалися належним чином, у тому числі особи, які займають командні посади та особи, які надають правове прикриття для катувань, і щоб при визнанні їх винними вони отримували покарання, які співвідносяться з характером їх злочинів;
- c) Забезпечити відшкодування та реабілітацію постраждалим, відповідно до Загального коментаря Комітету № 3 (2012) зі втілення статті 14 Конвенції державами-учасницями.

Адміністративний арешт

12. Комітет занепокоєний тривалим використанням адміністративного арешту у цілях кримінального розслідування відповідно до Закону про адміністративні правопорушення, в ході якого затриманий позбавляється адміністративних гарантій, таких, як право на оскарження такого позбавлення волі (статті 2, 12, 13 та 11).

Держава-учасниця повинна забезпечити, щоб використання адміністративного арешту та його тривалість були зменшені, і щоб існували гарантії забезпечення усіх основоположних процесуальних засобів безпеки.

Система ювенальної юстиції

13. Комітет занепокоєний доповідями стосовно відсутності в державі-учасниці системи ювенальної юстиції (ст. 2).

Держава-учасниця повинна встановити систему ювенальної юстиції, яка сприяє, коли це можливо, альтернативним заходам на заміну позбавленню волі та гарантує використання міжнародних стандартів, у тому числі Стандартних мінімальних правил ООН щодо здійснення ювенальної юстиції (Пекінські правила), Керівних принципів ООН щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх (Ріядські принципи), Правил ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі (Гаванські правила), та Керівних принципів дій щодо неповнолітніх у системі кримінальної юстиції.

Домашнє насильства

14. Вітаючи зроблені державою-учасницею кроки, такі, як прийняття Закону про запобігання домашньому насильству (2001) та кампанія «Стоп насильству!», Комітет занепокоєний постійним високим рівнем домашнього насилля. Він також занепокоєний відсутністю належної нормативної системи для ефективної боротьби з домашнім насильством та відсутністю доступних засобів правового захисту для постраждалих (статті 2, 12, 13, 14 та 16).

Держава-учасниця повинна:

- a) Внести зміни у законодавство для посилення зусиль щодо криміналізації, запобігання та боротьби з домашнім насильством, а також забезпечити ефективне втілення законодавства щодо домашнього та сімейного насильства на практиці;
- b) Забезпечити, щоб скарги від постраждалих розслідувалися оперативно, ретельно та неупереджено, щоб порушники переслідувалися, та, якщо будуть визнані винними, отримували доречні та ефективні покарання;
- c) Забезпечити, щоб особи, постраждалі від домашнього насильства, користувалися охороною та ефективними засобами правового захисту, у тому числі доступом до медичних та юридичних послуг, психосоціального консультування, відшкодування, у тому числі – реабілітації, а також безпечними та належно профінансованими притулками по усій країні;
- d) Забезпечити, щоб правоохоронним та судовим органам, а також медичним та соціальним працівникам, надавалася належна підготовка для вирішення випадків домашнього насильства і щоб вони продовжували прикладати більші зусилля по підвищенню обізнаності для інформування членів загальної громадськості;
- e) Скласти та надати Комітету окремі дані про кількість та характер скарг, розслідувань, переслідувань та вироків за випадки домашнього насильства, а також про надання відшкодування постраждалим та про труднощі при запобіганні таких випадків.

Торгівля людьми

15. Комітет цінує державну цільову соціальну програму боротьби з торгівлею людьми, але занепокоєний тим, що держава-учасниця залишається державою походження та транзиту при торгівлі людьми, зокрема, для сексуальної та трудової експлуатації. Він також занепокоєний тим, що злочин торгівлі людьми не розслідується належним чином, порушники не караються, а постраждалим не надається доступ до ефективних засобів правового захисту та відшкодування (статті 2, 10, 12, 13 та 16).

Держава-учасниця повинна:

- a) Продовжувати здійснювати заходи для запобігання та викорінювання торгівлі людьми, у тому числі здійснення законодавства проти торгівлі людьми, та надати достатні кошти для фінансування державної цільової соціальної програми;
- b) Поліпшити міжнародну співпрацю для боротьби з торгівлею людьми, зокрема, для цілей сексуальної та трудової експлуатації, у тому числі за допомогою двосторонніх домовленостей, та спостерігати за впливом;
- c) Надати спеціалізовану підготовку поліції, прокурорам та суддям, імміграційним офіцерам, прикордонникам, співробітникам служби підтримки громади та психологам, з питань ефективного запобігання, розслідування, переслідування та покарання за випадки торгівлі людьми, у тому числі за Протоколом запобігання, заборони та покарання торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, за підтримки Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, та продовжити по всій країні кампанії по підвищенню обізнаності та кампанії у ЗМІ щодо злочинного характеру таких дій;
- d) Оперативно, ефективно та неупереджено розслідувати, переслідувати та карати за торгівлю людьми та пов'язані практики;
- e) Забезпечити ефективний засіб правового захисту для усіх постраждалих від торгівлі людьми, забезпечити оперативну та належну психологічну підтримку, медичне піклування, доступ до соціальних пільг, належні притулки та дозволи працювати, незалежно від можливості постраждалих співпрацювати у юридичних провадженнях проти осіб, винних у торгівлі людьми;

- f) Надати Комітету усеосяжні окремі дані про кількість розслідувань, переслідувань та вироків, виданих за торгівлю людьми, та про надання відшкодування постраждалим.

Парламентський Уповноважений з прав людини та національний превентивний механізм

16. Комітет вітає внесення поправок до Закону про Парламентського Уповноваженого з прав людини (Омбудсмена), які визначили Управління Омбудсмена в якості національного превентивного механізму. Однак Комітет занепокоєний відсутністю достатніх фінансових та кадрових ресурсів для здійснення мандату національної установи з прав людини та мандату національного превентивного механізму відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції (ст. 2).

Держава-учасниця повинна виділити додаткові фінансові та кадрові ресурси для забезпечення повного та ефективного функціонування національного превентивного механізму відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції.

Шукачі притулку та внутрішньо переміщені особи

17. Комітет занепокоєний доповідями про те, що особи, які потребують міжнародного захисту, не мають доступу до процедур надання притулку, у тому числі визначення статусу біженця, відповідно до міжнародних стандартів. Він також занепокоєний непотрібними затриманнями шукачів притулку, коротким п'ятиденним строком для оскарження негативних рішень та відсутністю регулярного доступу до юридичної допомоги та перекладачів. Відзначаючи прийняття закону про внутрішньо переміщених осіб 20 жовтня 2014 року, Комітет особливо занепокоєний великою кількістю внутрішньо переміщених осіб в результаті анексії Криму та збройного конфлікту у деяких областях країни (статті 3, 14 та 11).

Держава-учасниця повинна:

- a) забезпечити, щоб усі особи, які звертаються для міжнародного захисту, мали доступ до справедливої процедури визначення статусу біженця та були ефективно захищені від повернення;
- b) утриматися від затримання шукачів притулку на довгі періоди, використовувати затримання лише в якості крайнього заходу на найменші строки, сприяти альтернативам затриманню та переглянути політику для приведення її у відповідальність до Керівних принципів щодо застосовних критеріїв та стандартів стосовно затримання осіб, які шукають притулку, та альтернатив затриманню, виданих Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців;
- c) розглянути можливість збільшення часу для подання апеляцій та забезпечити, щоб відхилені заявники не були негайно депортовані після закінчення адміністративних проваджень до того, як зможуть подати апеляцію проти негативного рішення щодо притулку, і зробити доступною юридичну допомогу та послуги перекладачів;
- d) здійснити усі необхідні заходи, відповідно до міжнародних стандартів, для надання достатнього захисту усім внутрішньо переміщеним особам.

Підготовка

18. Комітет цінує програми підготовки, які надаються працівникам органів прокуратури, внутрішніх справ та тюремної служби. Однак, Комітет занепокоєний відсутністю конкретної методології для оцінки ефективності та впливу такої підготовки на ряд випадків катувань та жорстокого поводження. Він також занепокоєний тим, що підготовка за Посібником з питань ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських чи тих, що принижують гідність, видів поводження або покарання (Стамбульський протокол) не надається усім медичним працівникам, які мають справу з особами, позбавленими волі, та шукачами притулку (ст. 10).

Держава-учасниця повинна:

- a) в подальшому розвинути та посилити програми підготовки для забезпечення того, щоб усі державні посадові особи, у тому числі працівники правоохоронних, тюремних та міграційних органів та судді, знали про положення Конвенції;
- b) забезпечити, щоб посадові особи правоохоронних органів були підготовлені та дотримувалися Кодексу поведінки працівників правоохоронних органів (прийнятого Генеральною Асамблеєю у резолюції 34/169 від 17 грудня 1979 року) та Загальних принципів використання сили

та вогнепальної зброї працівниками правоохоронних органів (прийнятих на восьмому Конгресі ООН з питань запобігання злочинності та поведження з порушниками).

- c) Забезпечити підготовку посадовим особам, членам служб безпеки або військовослужбовцям держави-учасниці з положень Конвенції, прав людини та міжнародного гуманітарного права;
- d) Забезпечити підготовку з питань Стамбульського протоколу для медичних працівників та інших осіб, залучених до роботи з особами, позбавленими волі, та шукачами притулку при розслідуванні та документуванні випадків катувань;
- e) Розвинути методики для оцінки ефективності та впливу програм підготовки на запобігання та абсолютну заборону катувань та жорстокого поведження.

Умови позбавлення волі та смерті під вартою

19. Як вказано у попередніх заключних зауваженнях, Комітет залишається занепокоєним поганими умовами у місцях позбавлення волі, у тому числі серйозним переповненням, яке приводить до насильства серед ув'язнених. Він також занепокоєний інфраструктурою та поганими матеріальними умовами у ряді в'язниць, які не відповідають міжнародним стандартам і які погіршуються нещодавніми подіями у деяких частинах країни. Комітет дуже занепокоєний високою смертністю, задокументованою серед ув'язнених, у тому числі значною кількістю суїцидів (статті 2, 11, 12, 13 та 16).

Комітет повторює, що держава-учасниця повинна прийняти рішучі заходи для:

- a) удосконалення кроків для поліпшення матеріальних умов тримання під вартою, згідно з відповідними положеннями Стандартних мінімальних правил поведження з ув'язненими, у тому числі шляхом оновлення існуючих тюремних приміщень, закриття приміщень, непридатних для використання, будівництва нових приміщень та забезпечення передових існуючих міжнародних стандартів особистого простору;
- b) удосконалити кроки для зменшення рівня насильства серед ув'язнених, у тому числі за підбурюванням посадових осіб в'язниці, шляхом початку незалежних розслідувань усіх таких випадків, зменшити переповненість, поліпшити керування в'язницями та співвідношення ув'язнені/працівники, підготувати тюремних працівників та медичний персонал для спілкування з ув'язненими та з виявлення ознак вразливості, та посилити моніторинг та управління вразливими ув'язненими;
- c) встановити незалежний механізм для вільного та незалежного вирішення будь-яких скарг ув'язнених на поведження з ними та умови тримання під вартою, забезпечити ефективні подальші дії для таких скарг з метою відшкодування, та забезпечити, щоб ув'язнені, які подають скарги, не підлягали репресіям, і щоб у випадку виникнення репресій, розпочиналися розслідування, постраждалим надавався захист, а порушникам – дисциплінарні покарання;
- d) забезпечити, щоб усі випадки смертей під вартою розслідувалися оперативним, ретельним, ефективно та неупереджено, і щоб особи, підозрювані у скоєнні злочину катування, фізичного або психологічного жорстокого поведження та умисної недбалості, переслідувалися, та у випадку визнання їх винними, каралися відповідно до тяжкості їх злочину, дозволити незалежну судово-медичну експертизу усіх випадків смертей під вартою, дозволити членам родин загиблих замовляти незалежні розтини та забезпечити, щоб їх результати приймалися судами у державі-учасниці в якості доказів у кримінальних та цивільних справах;
- e) забезпечити, щоб Парламентський Уповноважений та інші незалежні правові механізми регулярно моніторили та відвідували усі місця позбавлення волі та могли здійснити непередбачувані візити;
- f) продовжувати частіше використовувати альтернативи ув'язненню, приймаючи до уваги положення Стандартних мінімальних правил ООН щодо заходів, не пов'язаних зі взяттям під варту (Tokyo Rules).

Медичне піклування у місцях позбавлення волі

20. Комітет дуже занепокоєний значним погіршенням умов охорони здоров'я у в'язницях та тривожною ситуацією зі здоров'ям, яка включає значну кількість ув'язнених, які загинули від

туберкульозу. Комітет також занепокоєний збільшенням смертності значної кількості ув'язнених, які страждали від заразних хвороб, зокрема ВІЛ/СНІД, в результаті переповнення, поганого медичного обслуговування, відсутності уваги медичного персоналу до ознак та симптомів хвороби та недбалістю в цілому до лікування з боку фахівців (статті 2, 10 та 11).

Держава-учасниця повинна:

- a) розглянути належність ресурсів охорони здоров'я, доступних у місцях позбавлення волі, забезпечити, щоб послуги з охорони здоров'я та медична допомога, яка надається затриманим та ув'язненим, була оперативною та якісною, для приведення умов тримання під вартою у відповідність до міжнародних стандартів;
- b) забезпечити набір кваліфікованого медичного персоналу;
- c) забезпечити систематичне медичне обстеження травм та медичні обстеження затриманих упродовж 24 годин з моменту їх прийняття до в'язниці; проводити періодичні обстеження ув'язнених; зробити доступним належне лікування, особливо для затриманих, інфікованих ВІЛ/СНІДом та туберкульозом, у тому числі антиретровірусне лікування; а також втілити програми, які стосуються лікування туберкульозу та розповсюдження і моніторингу ліків у пенітенціарних установах на усій території держави-відповідача;
- d) поліпшити якість та кількість харчів та води для затриманих та ув'язнених та зменшити переповненість.

Відшкодування, у тому числі компенсація та реабілітація

21. Комітет занепокоєний тим, що у національному законодавстві не існує явне положення та ніякі конкретні програми допомоги та підтримки, які передбачають право осіб, постраждалих від катувань та жорстокого поводження, на справедливу та належну компенсацію, у тому числі засоби для найповнішої реабілітації, як того вимагає стаття 14 Конвенції (ст. 14).

Держава-учасниця повинна внести зміни у законодавство для включення недвозначних положень щодо права постраждалих від катувань та жорстокого поводження на відшкодування, у тому числі на справедливу та належну компенсацію та реабілітацію, відповідно до статті 14 Конвенції, також беручи до уваги нещодавні події. Положення повинно на практиці забезпечити усім жертвам катувань та жорстокого поводження відшкодування, у тому числі справедливу та належну компенсацію, та найповнішу реабілітацію, і держава-учасниця повинна виділити необхідні ресурси для ефективного втілення програм реабілітації.

Комітет звертає увагу держави-учасниці на свій загальний коментар № 3 (2012) щодо втілення статті 14 державами-учасницями, який прояснює зміст та обсяг обов'язків держав-учасниць щодо надання повної компенсації жертвам катувань.

Свідчення, дані в результаті катувань

22. Вітаючи прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу, який передбачає неприйняття доказів, отриманих в результаті катування або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, або загрози такого поводження, у кримінальних провадженнях, Комітет занепокоєний тим, що у деяких справах використання зізнань в якості доказів продовжується (статті 2, 15 та 16).

Держава-учасниця повинна:

- a) зробити кроки, необхідні для забезпечення на практиці того, щоб зізнання, отримані в результаті катувань або жорстокого поводження в усіх справах, та у відповідності до національного законодавства та положень статті 15 Конвенції, не приймалися у суді;
- b) поліпшити методи кримінального розслідування для закінчення практики, при якій зізнання використовуються у якості доказів для кримінального переслідування, у деяких випадках за відсутності інших доказів;
- c) надати інформацію щодо застосування положень, які забороняють прийняття доказів, отриманих під тиском, а також інформацію щодо того, чи були будь-які посадові особи переслідувані та покарані за отримання таких зізнань.

Дідівщина та жорстоке поводження в армії

23. Комітет занепокоєний доповідями про те, що дідівщина усе ще має місце в армії та відсутністю розслідування та покарання таких випадків, а також відсутністю відшкодування для постраждалих (статті 2 та 16).

Комітет повторює, що держава-учасниця повинна:

- a) закріпити заходи для заборони та викорінювання жорстокого поводження у збройних силах та забезпечити оперативне, неупереджене та ретельне розслідування усіх тверджень про такі дії; встановити відповідальність прямих порушників та підпорядкованих осіб; переслідувати та надавати відповідальним особам покарання, які відповідають тяжкості скоєного злочину; зробити результати таких розслідувань доступними громадськості; надати Комітету інформацію про подальші дії у підтверджених випадках дідівщини в армії;
- b) забезпечити відшкодування та реабілітацію постраждалим, у тому числі за допомогою належної медичної та психіатричної допомоги, відповідно до Загального коментаря Комітету № 3.

Збір даних

24. Комітет шкодує про відсутність вичерпних та окремих даних про скарги, розслідування, переслідування та засудження за катування та жорстоке поводження з боку правоохоронних органів, працівників служб безпеки, військового та тюремного персоналу, а також про позасудові вбивства, насильницькі зникнення, торгівлю людьми й домашнє та сексуальне насильство.

Держава-учасниця повинна скласти статистичні дані, які стосуються моніторингу втілення Конвенції на національному рівні, у тому числі дані про скарги, розслідування, переслідування та засудження у справах щодо катування та жорстокого поводження, позасудових вбивств, насильницьких зникнень, торгівлі людьми та домашнього й сексуального насильства, а також дані про надані постраждалим засоби відшкодування, у тому числі компенсацію та реабілітацію.

Інші питання

25. Комітет пропонує державі-учасниці розглянути можливість ратифікації інших договорів ООН з прав людини, стороною яких вона ще не стала, а саме, Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудових мігрантів та членів їх сімей, Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницького зникнення та Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права.

26. Державі-учасниці пропонується широко поширити звіт, наданий Комітету, та заключні зауваження Комітету на належних мовах через офіційні веб-сайти, ЗМІ та неурядові організації.

27. Комітет просить державу-учасницю надати, до 28 листопада 2015 року, подальшу інформацію у відповідь на рекомендації Комітету, які стосуються: (a) основоположних правових гарантій; (b) розслідувань усіх тверджень про використання сили працівниками правоохоронних органів; та (c) документування та розслідування усіх випадків катування, жорстокого поводження, насильницьких зникнень та позбавлення життя, скоєних на території під її юрисдикцією, як наводиться у пунктах 9, 10 (a) та 11 (a), відповідно, цього документу.

28. Державі-учасниці пропонується надати її наступний звіт, який буде сьомим періодичним звітом, до 28 листопада 2018 року. З цієї метою Комітет з часом надасть державі-учасниці перелік питань для звітування, беручи до уваги, що держава-учасниця погодилася звітувати Комітету за факультативною процедурою звітування.

СЬОМА ПЕРІОДИЧНА ДОПОВІДЬ УКРАЇНИ ПРО ВИКОНАННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРОТИ КАТУВАНЬ ТА НЕЛЮДЯНОГО АБО ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ

Зміст

	<i>Стор.</i>
Список скорочень.....	13
Вступ.....	14
Відповіді на додаткові питання №№ 1–9 з попереднього звітнього періоду	15–32
Питання 10, 11 — злочин «Катування»	33
Питання 12, 13 — Відповідальність посадових осіб за катування та інші злочини	34
Питання 15 — Розслідування злочинів бійців добровольчих батальйонів	36
Питання 19 — Незалежність суддів	38
Питання 20, 24 — Права шукачів притулку та ТПО	41, 46
Питання 23 — Ювенальна юстиція	45
Питання 27 — Права в'язнів	50
Питання 28 — Візити Уповноваженого в межах НПМ	37
Питання 29 — Діяльність мобільних груп з інспектування установ	55
Питання 30, 31 — Моніторинг установ з боку міжнародних органів та НУО	58
Питання 32 — Моніторинг місць несвободи СБУ.....	63
Питання 33 — Медичне забезпечення ув'язнених	64
Питання 34 — Ефективність розслідування скарг на катування. Статистика ДБР.....	76
Питання 35 — Дисциплінарна відповідальність за неефективне розслідування	77
Питання 36 — Результати розслідувань кримінальних проваджень про катування	78
Питання 37 — Відшкодування шкоди, завданої жертвам катувань	80
Питання 38 — Недопустимість доказів, отриманих в результаті катувань	82
Питання 39 — Заходи Держави, спрямовані на захист правозахисників, журналістів, адвокатів	86
Питання 40 — Розслідування смертей небойового характеру в ЗСУ	90
Висновки та рекомендації	93

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АРТ	Антиретровірусна терапія
АТО	Анти терористична операція
БПД	Безоплатна правова допомога
ВК	Виправна колонія
ВРП	Вища рада правосуддя
ВС	Верховний суд
ГВПУ	Головна військова прокуратура України
ГПУ	Генеральна прокуратура України
ДБР	Державне бюро розслідувань
ДМС	Державна міграційна служба України
ДКВС	Державна кримінально-виконавча служба України
ДПСУ	Державна прикордонна служба України
ДПтС	Державна пенітенціарна служба
ЄКПЛ	Європейська конвенція з прав людини
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЗМІ	Засоби масової інформації
ІТТ	Ізолятор тимчасового тримання
КАСУ	Кодекс адміністративного судочинства України
КЗК	Європейський комітет з питань запобігання катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню
КВК	Кримінально-виконавчий кодекс
КК	Кримінальний кодекс
КМУ	Кабінет Міністрів України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ України
Мін'юст	Міністерство юстиції України
МКЧХ	Міжнародний Комітет Червоного Хреста
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НПМ	Національний превентивний механізм
НПУ	Національна поліція України
ООС	Операція об'єднаних сил
ПТПП	Пункт тимчасового тримання іноземців та осіб без громадянства
РВВС	Районне відділення внутрішніх справ
СБУ	Служба безпеки України
СІЗО	Слідчий ізолятор
УВП	Установа виконання покарань
УВКПЛ	Управління Верховного комісара ООН з прав людини
УСР	Управління спеціальних розслідувань ГП
ХПГ	Громадська організація «Харківська правозахисна група»
ЦОЗ	Державна установа «Центр охорони здоров'я ДКВС»

ВСТУП

У другій половині липня 2020 року Комітет ООН проти катувань та жорстокого поводження (далі Комітет) розглядатиме Сьому періодичну доповідь України про виконання норм Конвенції ООН проти катувань (далі Доповідь). Нагадаємо, що періодичні доповіді подаються один раз на чотири роки, а попередня, Шоста доповідь, розглядалася Комітетом в листопаді 2014 року.

На початку 2017 року Комітет надав уряду України перелік з 42 питань, що цілком охоплюють проблематику катувань і жорстокого поводження. До листопада 2018 року уряд підготував проект Сьомої періодичної доповіді, в якій даються відповіді держави на всі питання. Проект розміщений на сайті Міністерства юстиції України для обговорення та доступний за адресою https://minjust.gov.ua/news/announcement/gromadski-obgovorennya-proektu-periodichnoi-dopovidi-ukraini-pro-vikonannya-polojen-konventsii-oon-proti-katuvan?fbclid=IwAR18NrKG6QsgGcRe_ti02XGCs26mkeWlQwPhwv4rtbLnnfHr0j7TwYjM5Pw.

Ми пропонуємо увазі читача коментар Харківської правозахисної групи (ХПГ) до Сьомої періодичної доповіді та сподіваємося, що він буде корисний урядовим експертам. ХПГ продовжує традицію коментування періодичних доповідей уряду про виконання Конвенції ООН проти катувань. У 1997, 2001, 2007 і 2014 рр. ХПГ підготувала і опублікувала коментарі, відповідно, до Третьої, Четвертої, П'ятої і Шостої доповідей. Коментар ХПГ надає відповіді майже на всі 42 питання Комітету ООН проти катувань. Він охоплює різні проблеми дотримання Конвенції за період листопад 20014 — серпень 2019 року і підготовлений на основі власної інформації та інформації, отриманої від партнерських організацій та державних органів. Коментар ХПГ представляється Комітету ООН проти катувань і спрямований на всебічне висвітлення питань дотримання прав, закріплених в Конвенції ООН проти катувань та жорстокого поводження, і на привернення уваги експертів Комітету до найбільш актуальних проблем в області їх реалізації, які, на нашу думку, не знайшли відображення або висвітлені неповно в проекті доповіді уряду України.

Ми визнаємо, що за останні кілька років в Україні спостерігалися позитивні зміни і тенденції. Однак ми поставили перед собою завдання представити нашу позицію з приводу ситуації з катуваннями та іншими видами жорстокого поводження в найбільш проблемних областях захисту прав людини в нашій країні, щоб допомогти експертам Комітету скласти якомога повніше уявлення про проблеми в цій галузі. Зокрема, нашу стурбованість викликають проблеми безкарності у випадках застосування катувань, неефективне розслідування випадків катувань або, набагато частіше, повна відсутність розслідування, рутинна практика порушення права на свободу та інших прав затриманих, практика масового застосування насильства в установах виконання покарань, відсутність належної медичної допомоги особам, які позбавлені волі; рутинна практика незаконного тримання під вартою та жорстокого поводження з боку службовців СБУ, погані умови проживання в місцях тимчасового перебування біженців, проблемна ситуація з ВПО, які потребують соціальної допомоги.

В ході підготовки коментаря використовувалися матеріали моніторингу ситуації з катуваннями, проведеного в 2015–2019 роках у всіх регіонах України коаліцією правозахисних організацій «Проти катувань» (<http://pk.khpg.org>), результати діяльності Центра стратегічних справ ХПГ, аналіз і спостереження, надані іншими українськими НПО. За додатковою інформацією можна звернутися до Харківської правозахисної групи за адресою khpg@ukr.net.

Коментар підготовлено юристами ХПГ Геннадієм Токаревим (п.п. 1, 2, 3, 4, 5, 16, 33, 34), Ганной Овдінко (п.п. 6, 7, 9, 12, 13, 17, 30, 31), Максимом Ревякінін (п.п. 8, 14, 19, 35, 39), Ігорем Сосонським (п.п. 20, 24-3, 40), Тамарою Горбачевською (п.п. 14, 29, 32, 36), Тамілою Беспалою (п.п. 10, 11, 18, 27, 28), Василем Мельничуком (п.п. 20, 24-1, 24-2), Дмитром Мазурком (п.п. 22, 37, 38). Загальна редакція здійснена Євгеном Захаровим і Геннадієм Токаревим. Харківська правозахисна група висловлює щире подяку Програмі розвитку ООН, Європейській Комісії та Фонду прав людини Посольства Королівства Нідерландів в Україні, які надали фінансову допомогу для виконання цієї роботи.

Євген Захаров

ВІДПОВІДІ НА ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ З ПОПЕРЕДНЬОГО ЗВІТНОГО ПЕРІОДУ

Питання 1. *Посилаючись на попередню рекомендацію Комітету щодо гарантування, щоб усім затриманим особам були надані, у відповідності з законом та практикою, всі фундаментальні правові засоби захисту проти катувань та неналежного поводження з самого початку їх позбавлення волі (параграф 9), та у світлі додаткової інформації, наданої Державою, просимо надати додаткову інформацію щодо того, чи всі особи, які утримуються у спеціальних установах та місцях тимчасового тримання органів внутрішніх справ, в місцях досудового тримання під вартою, мають право на всі основні правові гарантії захисту, враховуючи право бути поінформованими про права та розуміти свої права; бути поінформованим про звинувачення проти них; право мати невідкладний доступ до адвоката чи правової допомоги; до медичного огляду незалежним лікарем; право на повідомлення члена сім'ї чи іншої належної особи на власний вибір про затримання та місцезнаходження, а також право на реєстрацію їх затримання.*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 1

Уряд у своїй відповіді на запитання № 1 надав інформацію про законодавче та нормативне врегулювання основних правових гарантій затриманих осіб, яке дійсно в основному відповідає міжнародним стандартам в галузі прав людини. Разом з тим, прийняття і запровадження в 2012 році КПК України і прийнятих у зв'язку з ним підзаконних актів, зазначених Урядом, не змінило докорінно ситуації з дотриманням прав затриманих осіб.

В 2014–2015 роках в Україні за підтримки МВС України було проведено дослідження прав осіб, затриманих поліцією за концепцією та методологією, розробленою спільно з Маастрихтським університетом, «польова» частина якого відбувалась у формі безпосередніх спостережень у п'яти регіонах України за щоденною (у будь-який час доби) роботою слідчих, правоохоронців та адвокатів у кримінальному провадженні, в тому числі проводились інтерв'ю з цими особами, а також затриманими². Дослідження проводилось саме з метою визначення дотримання правових гарантій в практичній діяльності правоохоронців і виявило низку проблем в аспекті практичної реалізації кожного з процесуальних прав, передбачених для затриманих осіб.

У результаті проведеного дослідження були зроблені такі ключові висновки:

- у практиці роботи органів внутрішніх справ відсутня практика належної фіксації моменту фактичного затримання;
- значна кількість затримань відбувається без рішення суду, як того вимагає ст. 29 Конституції України та ст. 207 КПК, без якого затримання особи може відбуватися лише під час або ж безпосередньо після вчинення злочину, через тривалий час (кілька діб або навіть місяців) після фактичного вчинення злочину. Окрема статистика затримань осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, за рішенням суду в поліції не ведеться. Можна констатувати, що конституційна гарантія проти свавільного арешту в Україні не працює;
- належне інформування (роз'яснення) про права затриманого в момент затримання не здійснюється: лише в 1% спостережень, інформація про права надавалася безпосередньо у місці затримання, ще у 8% випадків — невдовзі після затримання, а у 35% така інформація не надавалася затриманій особі взагалі. У 27% випадків така інформація була надана при складанні протоколу про затримання, або ж під час допиту (15%) чи під час повідомлення про підозру (6%) — тобто, вже після тривалого часу з моменту фізичного затримання. У більшості випад-

² Права людини за зачиненими дверима. Звіт за результатами дослідження «Процесуальні гарантії затриманих осіб», Київ — 2015, http://ulaf.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/UA_Inside_Police_Custody_in_Ukrainian.pdf, с. 9–11.

- ків процес інформування був у край формальний, затриманій особі не повідомлявся весь передбачений законодавством перелік прав або ж не надавалося їх належне роз'яснення;
- поширені випадки несвоєчасного повідомлення центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про затримання;
 - поширена практика «спілкування» із затриманим без оформлення цього спілкування як допиту. У практиці діяльності правоохоронців достатньо часто застосовується «оперативне опитування» затриманої особи без будь-якої фіксації (складання протоколу) такої дії та, відповідно, без роз'яснення її процесуального статусу і відповідних прав;
 - поширеною є й практика проведення першого допиту особи без попередньої зустрічі з адвокатом. Так, результати спостережень за роботою правоохоронців свідчать про те, що на першому допиті затриманої особи адвокати були відсутні у 46% випадків;
 - роз'яснення права мовчати є формальним, і часто представники правоохоронних органів мотивують затриманого не користуватися ним, повідомляючи про нього в такій формі, що підвищує шанси на його ігнорування з боку підозрюваного. Найвна відсутність розуміння права мовчати і поваги до нього з боку працівників правоохоронних органів;
 - не забезпечуються належні умови для конфіденційного побачення адвоката із затриманою особою, часто вони відбуваються у коридорі чи кабінеті слідчого;
 - відсутні спеціально облаштовані приміщення для проведення допиту, зазвичай допити проводяться у кабінетах слідчих. Під час допиту часто присутні сторонні особи, як правило, з метою впливу на затриману особу та без фіксації їх у протоколі допиту;
 - поширеною є практика проведення допиту фактично підозрюваної особи як свідка. Навіть якщо КПК не дозволяє згодом використати ці показання в якості доказів в суді, це дає можливість у такий спосіб отримати потрібну слідству інформацію;
 - відсутні особливі механізми реалізації додаткових гарантій для затриманих, які належать до вразливих груп;
 - відсутній дієвий механізм залучення перекладача для затриманої особи, яка не володіє державною мовою. Забезпечення перекладу організовується на власний розсуд та власним коштом слідчих поліції. Забезпечення затриманого перекладачем під час побачення з адвокатом не передбачено;
 - виявлені випадки неналежного виконання адвокатами системи БПД своїх обов'язків: неприбуття на виклик, не проведення або проведення вкрай короткої конфіденційної зустрічі з клієнтом, формальна присутність адвоката під час допиту.

За результатами зазначеного дослідження були зроблені наступні головні висновки:

- незважаючи на значні позитивні зміни у законодавстві, вони не призвели, або не завжди призвели до зміни практики роботи правоохоронних органів. Часто їх діяльність на етапі затримання особи і далі базується на минулих традиціях;
- усі процесуальні гарантії, які були предметом дослідження, зафіксовані в законодавстві, але комплексний механізм реалізації існує тільки щодо забезпечення правової допомоги при затриманні. Щодо механізмів реалізації права на переклад, на медичну допомогу та особливостей реалізації гарантій для вразливих осіб — вони потребують розробки та нормативного закріплення;
- відсутній уніфікований механізм і процедури офіційної фіксації всіх дій, що відбуваються з особою після затримання та під час тримання підозрюваної особи;
- відсутня практика відповідальності правоохоронців за порушення прав затриманих осіб. Безкарність правоохоронців спричинює подальші порушення прав на етапі затримання.

Що стосується однієї з найважливіших процесуальних гарантій — права на безоплатну правову допомогу осіб, які не мають коштів найняти адвоката, то в 2016 році офісом Ради Європи в Україні було проведено оцінювання роботи системи БПД. Під час опитування в ході польового етапу оцінювання адвокати БПД часто зазначали, що поліція чинить тиск на затриманих до моменту прибуття адвоката, що набуває різних форм — від обману до погроз та навіть зловживання силою (і це одна з причин несвоєчасного інформування РЦБВПД щодо фактів затримання), змушуючи відмовитися від права на БПД шляхом відмови від призначеного адвоката. В таких випадках затриманий, під час конфіденційної зустрічі з адвокатом, який надає правову допомогу, повідом-

ляє йому про бажання призначити власного адвоката, якого в нього насправді нема. Таким чином поліція досягає відсутності у затриманого захисника, принаймні в перший період провадження³.

Стосовно права на медичну допомогу, то така надається лише у разі загрози життю затриманої особи або завдання серйозної шкоди її здоров'ю бригадою невідкладної (екстреної) медичної допомоги. Нерідкими є випадки несумлінного виконання своїх обов'язків як бригадою невідкладної (екстреної) медичної допомоги, так і лікарями закладів охорони здоров'я під час медичного огляду затриманих осіб на предмет можливості їх тримання у місцях несвободи, що часто відбувається під впливом правоохоронців. У разі наявності у затриманої особи хронічних захворювань та/або необхідності регулярного приймання нею медичних препаратів виникають проблеми як з отриманням і зберіганням такою особою медичних препаратів, так і з забезпеченням можливості їх вживання за розкладом відповідно до медичних приписів. Проведення п. 6 ч. 3 ст. 212 КПК щодо можливості надання медичної допомоги затриманій особі незалежним лікарем за її бажанням практично застосовується лише у випадку затримання VIP — персон. Особи, відповідальні за перебування затриманих, передбачені статтею 212 КПК в кожному органі досудового розслідування, існують лише формально і не виконують свої функції з забезпечення дотримання прав затриманих, а в половині таких органів станом на 207 такі посади були взагалі відсутні.⁴

За даними Національної поліції України наявна стійка тенденція до зменшення кількості затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні злочину (ст. 208 КПК), а саме у 2016 році, порівняно з 2013, кількість затриманих зменшилася більш ніж на 30%, але головна причина цього полягає в тому, що правоохоронці не реєструють кожний факт затримання.⁵

Відповідно, зменшилась і загальна кількість випадків застосування незаконного насильства по відношенню до затриманих осіб, але це не є свідченням, що це явище перестало бути проблемою в Україні.

Так, у червні 2019 року співробітники одного з районних відділів поліції у Харківській області катували після затримання двох осіб з метою їх зізнання у вчиненні розбійного нападу. В ході судового розгляду справи обидва чоловіка заявили про застосування до них насильства, але ця інформація не була передана до органів розслідування.

В ніч з 23 на 24 травня 2020 року двоє оперативних співробітників поліції Кагарлицького районного відділу поліції Київської області катували та закутували молоду жінку, яка була викликана до поліції в якості свідка, з метою її зізнання у скоєнні злочину. В той же час вони займалися катуванням іншого чоловіка, який перебував у відділі, якому зламали ніс і ребра. Обоє потерпіли били, одягали протигаз, стріляли зі зброї над головою. Цих поліцейських затримано, обраний запобіжний захід у вигляді утримання під вартою без права внесення застави. Керівництво відділу поліції відсторонено, підрозділ розформовано, буде проводитись переатестація всіх його співробітників⁶.

5 червня 2020 року СБУ викрила протиправну діяльність злочинної організації під керівництвом начальника Павлоградського міського відділу поліції Дніпропетровської області, який спільно з підлеглими штучно покращував показники оперативно-розшукової діяльності за допомогою фальсифікації матеріалів кримінальних проваджень шляхом залякування та катування затриманих для отримання необхідних свідчень про вчинення неіснуючих злочинів⁷. Міністр внутрішніх справ Арсен Аваков заявив, що у Павлоградському відділі поліції правоохоронці замість захисту і забезпечення безпеки громадян, займалися злочинною діяльністю⁸. Було затримано 7 поліцейських.

³ Звіт за результатами дослідження «Оцінювання системи безоплатної вторинної правової допомоги в Україні у світлі стандартів і передового досвіду Ради Європи», Рада Європи, Київ — 2016, <https://rm.coe.int/16806aab13>, с. 45–46.

⁴ Аналітичний звіт за результатами дослідження «Оцінка ефективності функціонування інституту службових осіб, відповідальних за перебування затриманих, як механізму попередження неналежного поведіння в діяльності поліції», Рада Європи — 2017, <http://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/07/Sluzhbovi-osoby-vidpovidalni-za-zatrymanykh-1.pdf>, с. 44.

⁵ Там само, с. 16.

⁶ <https://dbr.gov.ua/news/zgvaltuvannya-ta-katuvannya-u-primischenni-viddilennya-policii-dbr-zatrimalo-dvokh-policeyskikh>

⁷ <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/7658#.4BWysLhE.dpbs>

⁸ https://mvs.gov.ua/ua/news/31493_U_Pavlogradskomu_viddili_policii_priznacheno_timchasove_kerivnictvo_ta_provoditsya_sluzhbova_perevirka_.htm

Щодо реалізації права на повідомлення члена сім'ї чи іншої належної особи на власний вибір про затримання та місцезнаходження, то за даними дослідження у 52 районних відділів поліції в 7 областях України майже у 90% з них були відсутні записи про те, що затриманій особі була надана можливість повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи, і в 11,9% випадків правоохоронці самостійно повідомили про таке.⁹

Питання 2. *Просимо надати додаткову інформацію про зусилля Генеральної прокуратури України ефективно моніторити забезпечення правових гарантій особам, які утримуються в місцях тимчасового затримання, підпорядкованих Службі безпеки України (далі – СБУ), як описується у додатковому звіті Держави (параграф 10). Просимо надати дані, що відображають кількість отриманих скарг про те, що співробітники правоохоронних органів та персонал пенітенціарних установ не змогли надати такі правові гарантії особам, які утримуються. Надайте також дані з будь-яких справ впродовж звітнього періоду, в яких персонал СБУ та Державної кримінально-виконавчої служби України були визнані неспроможними надати вказані вище основні правові гарантії захисту особам, які знаходяться в їх утриманні, та вкажіть заходи, вчинені для виправлення таких ситуацій в будь-якій такій справі.*

Параграф 10 *додаткового звіту України: В ізоляторі тимчасового тримання СБУ кожні десять днів уповноваженими прокурорами Генеральної прокуратури України здійснюються перевірки щодо відповідності законодавству та умов тримання затриманих та осіб, узятих під варту. Жодних порушень законодавства не було виявлено під час таких перевірок.*

Питання 5. *Просимо зазначити, чи були зроблені Державою кроки для забезпечення того, щоб всі особи, які знаходяться в адміністративному затриманні, включаючи тих, хто утримується в контексті «антитерористичної операції», мали право на згадані вище правові гарантії захисту, включаючи право на безоплатну правову допомогу невідкладно після фактичного позбавлення волі та протягом усього часу затримання. Також надайте інформацію щодо заходів, вжитих Державою у відповідь на твердження, включаючи ті, що ідентифіковані у доповідях Моніторингової місії з прав людини в Україні Управління Верховного комісара ООН з прав людини, про те, що співробітники СБУ утримували з позбавленням волі осіб у «неофіційних/негласних» місцях тримання та без зв'язку з зовнішнім світом, враховуючи управління СБУ в Харкові. Вкажіть, чи будь-який зі співробітників СБУ піддавався розслідуванню, чи будь-хто був притягнений до дисциплінарної відповідальності чи був обвинувачений за утримування неофіційних місць затримань та позначте відповідні результати; також опишіть про досягнутий прогрес у розслідуваннях щодо таких осіб, які начебто утримувалися в секретних місцях затримання в Харківському управлінні СБУ протягом 2016 року: Володимир Олексійович Безобразов; Віктор Олексійович Ашхін (звільнений 25 липня 2016 року, раніше був підданий катуванням з боку співробітників СБУ в установі м. Краматорськ) та Микола Миколайович Вакарук (звільнений 25 липня 2016 року, раніше піддавався катуванням з боку співробітників СБУ в установі м. Червоноармійськ/Покровськ).*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 2, 5

Уряд стверджує, що превентивне затримання в ході АТО у відповідності зі ст. 15-1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» не використовувалося, зате застосовувався тільки кримінально-процесуальний порядок затримання, який передбачає для затриманих осіб низку процесуальних прав.

Щодо цього твердження слід зазначити, по-перше, що така інформація є тільки у СБУ, а Національна поліція надала інформацію, що «відокремлений збір узагальнених даних і формування на їх підставі статистичних відомостей в Національній поліції України не здійснюється». По-друге, наявність процесуальних гарантій сама по собі не є перешкодою для порушення прав затриманих осіб (див. Відповідь на питання № 1). Такі види порушень, як незаконне затримання, затримка в реєстрації затримання, затримання під вигаданим приводом або адміністративне затримання

⁹ https://mvs.gov.ua/ua/news/31493_U_Pavlogradskomu_viddili_policii_priznacheno_timchasove_kerivnictvo_ta_provodit-sya_sluzhbova_perevirka_.htm, c. 51.

з метою забезпечення доступності особи в кримінальному процесі, про які ми писали в коментарі до Шостої періодичної доповіді України, продовжують використовуватися.

З 2014 по 2019 роки ЄСПЛ виніс низку рішень стосовно України, де визнав порушення ст. 5 ЕКПЛ в зв'язку з такими порушеннями: *Anatoliy Rudenko v. Ukraine, Belousov v. Ukraine, Voykin and others v. Ukraine, Korniychuk v. Ukraine, Kotiy v. Ukraine, Kushnir v. Ukraine, Livada v. Ukraine, Malyk v. Ukraine, Semenenko v. Ukraine, Temchenko v. Ukraine, Makarenko v. Ukraine, Beley v. Ukraine*.

У рішенні у справі *Білоусов проти України* (№ 4494/07, 07.11.2013) ЄСПЛ визнав порушення ст. 5 ЕКПЛ через невідповідність часу реєстрації затримання особи моменту фактичного його затримання, коли затримка в реєстрації склала добу. У цьому рішенні ЄСПЛ зазначив, що відсутність запису про затримання має сама по собі вважатися серйозним порушенням, оскільки за сформованої практики Суду невизнане затримання особи є повним запереченням фундаментальних гарантій, передбачених статтею 5 Конвенції, і є серйозним порушенням цього положення¹⁰.

У справі *Макаренко проти України* (№ 622/11, 30.01.2018) ЄСПЛ визнав порушення ст. 5 ЕКПЛ через те, що заявник протягом 3 годин і 20 хвилин був позбавлений волі без складання необхідних процесуальних документів¹¹.

У справі *Ливада проти України* (№ 21262/06, 26.06.2014) ЄСПЛ в черговий раз визнав порушення ст. 5 ЕКПЛ через адміністративне затримання заявника з метою забезпечення його доступності в подальшому кримінальному провадженні проти заявника. У цьому рішенні ЄСПЛ зазначив, що застосування адміністративного затримання для забезпечення доступності особи для подальшого кримінального провадження становить довільне позбавлення волі¹².

У справі *Семененко проти України* (№ 52819/08, 20.10.2016) ЄСПЛ також визнав порушення ст. 5 ЕКПЛ через адміністративне затримання заявника з метою його допиту в кримінальному провадженні та згодом вручення заявнику підозри в кримінальному провадженні.

Фактичне затримання осіб за підозрою в скоєнні злочину без реєстрації такого затримання, затримання під вигаданим приводом з метою забезпечення доступності особи в кримінальному процесі в ході АТО стали фактичним стандартом підрозділів СБУ та інших правоохоронних органів. Серед випадків, у зв'язку з якими люди зверталися в нашу організацію за правовою допомогою, в справах такого роду не було жодного випадку, коли до затриманої особи не були б застосовано незаконне затримання або викрадення, пов'язане з порушенням всіх процесуальних прав затриманого до офіційної реєстрації затримання, в поєднанні з катуваннями.

Уряд у своїй доповіді і в офіційних відповідях на запити заперечує існування неофіційних місць тримання затриманих, як і застосування незаконних затримань і катувань стосовно затриманих. Відповідно, СБУ в своїй відповіді на наш запит повідомило, що ніхто із співробітників СБУ не був притягнутий до дисциплінарної відповідальності або звинувачений за незаконне утримання людей в неофіційних місцях утримання під вартою.

Міжнародні організації неодноразово фіксували в своїх звітах наявність таких незаконних місць утримання ув'язнених і систематичне порушення закону в цих місцях.

Вперше інформація про секретні в'язниці СБУ з'явилася в публікації ООН «Доповідь про ситуацію з правами людини в Україні 16 листопада 2015 р. — 15 лютого 2016 р.»¹³ Така інформація з'являлася у більшості наступних Доповідей УВКПЛ.

26 травня 2016 року делегація підкомітету ООН з питань запобігання катуванням була змушена припинити свій візит в Україну після того, як СБУ їм відмовило у відвідуванні місць, де, на думку ООН, містяться люди, позбавлені волі СБУ¹⁴.

3 червня 2016 року британська газета «Times» і помічник генерального секретаря ООН з прав людини Іван Шимонович заявили, що СБУ масово затримує людей і систематично застосовує до

¹⁰ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-127813%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-127813%22]})

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_13th_HRMMU_Report_3March2016_ru.pdf

¹⁴ <https://news.un.org/en/story/2016/05/530272-citing-obstruction-un-torture-prevention-panel-suspends-ukraine-visit#.V8OW-CgrKUI>

них тортури¹⁵. Інформацію про незаконні затримання, тортури і тримання людей в неофіційних місцях позбавлення волі з боку СБУ також доповнила доповідь ООН¹⁶.

29 липня 2016 року депутат міської ради міста Костянтинівка Донецької області Костянтин Безкоровайний розповів про тортури і побиття в «таємних в'язницях СБУ»¹⁷.

15 березня 2018 року журналісти видання «Громадське» опублікували розслідування з приводу існування «таємних в'язниць СБУ», де виявили ознаки побуту і новий ремонт в ізоляторі СБУ в місті Харкові, який не функціонує з радянських часів¹⁸.

Також про незаконне утримання людей в секретних в'язницях СБУ неодноразово повідомляли «Human Rights Watch» і «Amnesty International»¹⁹.

Що стосується незаконного тримання в секретному місці обмеження волі та катувань в Харківському обласному управлінні СБУ продовж 2016 року Безобразова В. О., Ашихміна В. О., Вакарука М. М., то про наявність кримінального провадження та про його результати невідомо у зв'язку з тим, що ГПУ не вважає такі відомості публічною інформацією.

Такі системні порушення порядку затримання осіб і заперечення таких порушень урядом неминуче призводять до безкарного порушення правових гарантій захисту, в першу чергу, права на безоплатну правову допомогу.

Питання 3. Як раніше рекомендувалося Комітетом (параграф 9, див. вище), просимо вказати, чи започаткувала Держава єдиний національний реєстр затримань (з урахуванням всіх установ тимчасового тримання), який би включав інформацію про точний час, дату та місце затримання з самого початку фактичного позбавлення волі, а не з моменту складення протоколу про затримання, так само як і інформацію про переведення. Надайте також інформацію щодо кроків, зроблених для забезпечення точності та правильності інформації, що вноситься до реєстру затримань, та вкажіть чи будь-хто з посадових осіб був притягнений до дисциплінарної відповідальності чи був обвинувачений протягом звітного періоду за фальсифікацію інформації/даних, внесених у протоколи про затримання чи у реєстрі затримань.

Питання 4. Просимо зазначити, чи інформація щодо ідентифікації та місцезнаходження всіх затриманих осіб у контексті «антитерористичної операції» на сході Держави є в розпорядженні у реєстрі затримань, який є доступним для членів сімей та адвокатів таких затриманих.

Питання 16. З посиланням на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 12), щодо продовжуваного застосування адміністративного затримання, просимо надати інформацію про заходи, вчинені Державою для зменшення періоду часу, протягом якого особи, що підозрюються у скоєнні тероризму, можуть триматися в превентивному затриманні з діючих дозволенних 30 діб, та дозволити адміністративним затриманим мати право на подачу апеляції проти їх позбавлення волі.

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ №№ 3, 4, 16

У відповіді на це питання Уряд надав інформацію про запровадження інформаційної системи «ІТТ Custody Records» (п. 12 Доповіді), яка на теперішній час є підсистемою, інтегрованою з системами кримінальних обліків, але ніяк не є національним реєстром затримань, який би давав можливість оперативно отримати інформацію про затримання будь-якої особи, з самого моменту затримання. По-перше, дані в цю інформаційну систему заносяться лише в момент прийому особи до ІТТ, а до цього моменту може минути від декількох годин до декількох діб (у разі затримки у реєстрації затримання). По-друге, незважаючи на те, що проект запровадження інформаційної системи розпочався ще у 2017 році, ця система впроваджена поки що лише в чотирьох ІТТ, її планується поширити ще на чотири ІТТ, але все це відбувається лише в рамках пілотного проекту.

¹⁵ <https://www.thetimes.co.uk/edition/world/kyiv-allows-torture-and-runs-secret-jails-says-un-vwlcprsjn>

¹⁶ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_14th_HRMMU_Report_RUSSIAN.pdf

¹⁷ <https://korrespondent.net/ukraine/3724312-deputat-rasskazal-o-15-mesiatsakh-v-plenu-sbu>

¹⁸ <https://hromadske.ua/posts/hromadske-ziasuvalo-chy-isnuvaly-taiemni-tiurny-sbu>

¹⁹ <https://www.hrw.org/ru/news/2016/08/28/293434>,
https://amnesty.org.ru/pdf/Ukraine-report_RUS.pdf,
<https://www.amnesty.org/download/Documents/POL1067002018UKRAINIAN.PDF>,
<https://www.amnesty.org/download/Documents/POL1067002018ENGLISH.PDF>

Інформація з системи, що встановлена в ІТТ, не використовується як привід для відкриття кримінальних проваджень. Управління із забезпечення прав людини НПУ не використовує її як інструмент для контролю за дотриманням прав затриманих осіб. Новий нормативний акт (Інструкція по роботі ІТТ з використанням системи «Custody Records») не розроблений, без введення в дію такого документа впровадження системи у всіх ІТТ в Україні неможливо. Фінансування закупівлі технічних засобів для роботи системи, яке в пілотному проекті забезпечували донори, тепер має здійснюватись за рахунок бюджетів відповідних обласних управлінь поліції, але цей процес «буксує». Ідея розповсюдження системи на райвідділи поліції, де особи, відповідальні за перебування затриманих, стали б користувачами системи, поки що є дуже віддаленою перспективою.

Дійсно, система передбачає внесення інформації про фактичний час і місце затримання та правоохоронців, які здійснили фактичне затримання (фізичний захват) особи, але в протоколах про затримання, які в переважній більшості складає слідчий, в якості місця затримання зазначається кабінет слідчого, часу затримання — час складання протоколу, і особи, яка здійснила затримання, — слідчий. Отже, норма ст. 209 КПК про те, що особа вважається затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи у приміщенні, визначеному останньою, у переважній кількості затримань залишається пустою декларацією.

Завданнями системи є контроль дотримання прав затриманих, запобігання катуванню та іншим випадкам фізичного та психологічного насильства стосовно затриманого, оперативне реагування на них, у тому числі отримання і реєстрація скарг затриманих осіб з наступним їх передаванням в автоматичному режимі суб'єктам нагляду за дотриманням прав затриманих осіб, з наступним реагуванням на такі скарги. За рахунок використання численних камер відеоспостереження був задум охопити сферою їх огляду практично всі приміщення, за рахунок чого досягти різкого зменшення порушень прав затриманих осіб, в тому числі і застосування до них фізичного насильства з боку правоохоронців. На практиці виявилось, що багато камер втрачають працездатність, або записи виявляються дефектними.

Щодо посилання на прийняття Міністерством юстиції Порядку формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, взятих під варту (п. 13 Доповіді), то ця система не має жодного стосунку до Державного реєстру затримань, оскільки вона стосується реєстрації/обліку осіб, щодо яких ухвалено рішення про їх тримання під вартою на час кримінального провадження або вирок суду, а також суб'єктів пробації. До того ж і цей реєстр дотепер відсутній у відкритому доступі, а початок функціонування підсистеми електронних сервісів медичного забезпечення засуджених та осіб, узятих під варту, заплановано на 1 січня 2021 року.

Зазначена Урядом у п. 16 Доповіді інформація про те, що за звітний період жодна службова особа не була притягнута до кримінальної і навіть дисциплінарної відповідальності за фальсифікацію протоколів затримання за обставин систематичного порушення прав затриманих осіб, в тому числі і в аспекті внесення недостовірних даних про час і місце фактичного затримання та про службову особу, яка здійснила затримання, можна зробити очевидний висновок, що держава не докладає зусиль, спрямованих на виправлення ситуації з порушенням прав людини в ході поліцейського затримання.

Питання 6. *Просимо надати оновлену інформацію про статус проекту закону «Про попередження зникнення людей та сприяння в розшуку безвісно зниклих осіб», та вкажіть чи Держава створила спеціально призначений, незалежний орган, відповідальний за розшук безвісно зниклих осіб.*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 6

Проект закону України «Про попередження зникнення людей та сприяння розшуку безвісно зниклих осіб» не був ухвалений ВР України. Замість нього 12.07.2018 року ВР України затвердила альтернативний проект закону «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти»²⁰. Цей нормативний

²⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>

акт передбачав низку прав осіб, зниклих безвісти та їхніх родичів, правові наслідки набуття статусу особи зниклої безвісти, порядок розшуку осіб, тощо.

У статті 10 Закону передбачається створення спеціального органу, який буде відповідальним за розшук безвісно зниклих осіб. Такий орган має назву «Комісія з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» (надалі — Комісія). Вона є постійно діючим консультативно-дорадчим органом КМУ. Відповідно до положень прийнятого закону, така комісія мала бути створена до листопада 2018 року. Але фактично цього не відбулося.

Лише 10 квітня 2019 року (із затримкою щонайменше у п'ять місяців) КМУ своїм розпорядженням № 248-р²¹ затвердив особовий склад Комісії. Однак станом на червень 2019 року діяльність Комісія так і не розпочала. На сьогоднішній момент облік осіб, що зникли безвісти, веде відділ пошукової роботи Управління цивільно-військового співробітництва Міністерства оборони. За нашими даними, інформація про зниклих безвісти у реєстрах цього органу є неповною та неточною, містить низку помилок. Свої реєстри також веде Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Однак співпрацю з ним з цього питання державні органи так і не налагодили.

Варто зазначити, що ухвалений ВР України закон містить лише загальні положення щодо мети створення, завдань та принципів діяльності Комісії, але не регламентує її поточну роботу та безпосередні механізми пошуку зниклих безвісти. Для цього мали б бути ухвалений підзаконний акт КМУ (а саме, положення про Комісію, що передбачено статтею 10 закону). Станом на червень 2019 року таке положення ухвалене не було та на розгляді Кабінету Міністрів України не знаходиться. Крім того, у прийнятому законі взагалі не закріплені права Комісії, тобто залишається незрозумілою компетенція цього органу влади, і такий недолік не може бути виправлений за допомогою підзаконного акту.

Законом також передбачено створення спеціальних пошукових груп та проведення ними «гуманітарного пошуку». Проте не закріплюється, яким чином отримана ними інформація може бути використана правоохоронними органами та судом у кримінальному провадженні за фактом зникнення/загибелі особи²².

Українські суди прийняли рішення про визнання безвісно відсутніми у 2014 році у 1318 справах, у 2015 році — у 1500 справах, у 2016 році — у 1508 справах, у 2017 — у 1618 справах, у 2018 році — у 1806 справах²³. Окрема статистика щодо безвісно зниклих осіб на тимчасово окупованій території Державною судовою адміністрацією України не ведеться, хоча наявність такої статистичної інформації могла б висвітлити масштабність проблематики та кількість потенційних жертв злочинів.

Питання 7. Просимо вказати, чи були зроблені Державою кроки з метою забезпечення, щоб ідентифікація та місцезнаходження всіх осіб, які підлягають здійсненню обмінів полонених/засуджених з озброєними угрупованнями, були доведені до відома/поширені Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, а також щоб цей процес був предметом судового нагляду.

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 7

Уповноважений у відповідь на наш запити повідомила, що не приймає участі у процесі ідентифікації, верифікації та встановлення місцезнаходження полонених осіб (крім осіб, що були узяті в полон в акваторії Азовського моря 25 листопада 2018 року)²⁴.

Уповноважений лише приймає участь у процесі переміщення засуджених з тимчасово окупованої території до інших регіонів України. Зокрема, в умовах практично повної бездіяльності Мін'юсту та ДКВС України (на яких законом покладено обов'язок щодо захисту прав засуджених), Уповноважений веде перемовини з терористичними групами від імені України щодо передачі засуджених. Також секретаріат здійснює облік осіб, які бажають бути переведеними на підкон-

²¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248-2019-%D1%80>

²² <https://helsinki.org.ua/articles/pravozahysna-hrupa-sich-analiz-zakonu-pro-pravovyj-status-znyklyh-bezvisty>

²³ Відповідь Державної судової адміністрації України на запит ХПП.

²⁴ Відповідь Уповноваженого ВР України з прав людини на запит ХПП.

трольну Уряду територію. На сьогоднішній день у таких списках містяться прізвища більше ніж 800 осіб.

З грудня 2015 року по вересень 2019 року за підтримки Уповноваженого було здійснено переведення 223 ув'язнених з УВП Донецької області та 135 засуджених із УВП Луганської області, розташованих на непідконтрольних уряду територіях. Однак звертає на себе увагу декілька негативних факторів у процесі переміщення²⁵.

Зокрема, до сьогодні не створено уніфікований реєстр осіб, які знаходилися на тимчасово окупованій території станом на початок АТО (7 квітня 2014 року). Тому достеменно невідомо, скільки осіб залишилося ув'язненими під контролем НЗФ та яка частина з них вже була звільнена за відбуттям покарання. За інформацією Мін'юсту, станом на 01 січня 2017 року у 12 слідчих ізоляторах та 17 установах виконання покарань з функцією СІЗО, розташованих на території, що не контролюється українською владою, трималося 17 495 осіб, узятих під варту та засуджених. Із них на стадії досудового розслідування — 1947 осіб, судового розгляду (до винесення вироку) — 8312 осіб²⁶. Водночас, для ідентифікації та верифікації засуджених важливо мати не статистичні дані, а поіменний перелік тих, хто залишився в ОРДЛО.

По-друге, процес ідентифікації та верифікації засуджених, що залишилися під контролем НЗФ, був розпочатий майже через рік після фактичної окупації відповідних населених пунктів. Переведення засуджених та відповідні перемовини щодо цього не велися до грудня 2015 року. Звертає також на себе увагу той факт, що самі ув'язнені були залишені під контролем НЗФ через бездіяльність Мін'юсту. Оскільки конфлікт на Сході України розпочався у квітні 2014 року, активні обстріли населених пунктів — у червні 2014 року, то органи державної влади мали б розуміти ступінь наявної небезпеки та вчасно евакуювати засуджених. Така можливість існувала до листопада 2014 року, а подекуди — й до лютого 2015 року, однак реалізована не була. На можливість евакуації вказує і те, що засуджені з однієї УВП були все ж таки переведені з тимчасово окупованої території (Червонопартизанська ВК № 68).

На сьогоднішній момент переведення засуджених можливо лише невеликими групами (в середньому — 20–60 осіб). Враховуючи загальну кількість ув'язнених (близько 16 тисяч засуджених) та затримки у процесі евакуації (в середньому переведення відбуваються раз у два-три місяці), за існуючої інтенсивності обмінів усі засуджені можуть бути переведені приблизно через десять років. Крім того, на таке переведення мають розраховувати лише ті з них, які були внесені до списків Уповноваженого як особи, що бажають відбувати покарання на підконтрольній Уряду території. Таких осіб лише 5,6% від загальної кількості, хоча насправді бажаючих набагато більше (за нашими даними — близько 70%).

Через відсутність листування між підконтрольною Уряду частиною України та тимчасово окупованою територією, далеко не всі бажаючі мають можливість направити запит до Уповноваженого поштою щодо внесення їх до реєстрів. З січня 2018 року на тимчасово окупованій території спостерігаються перебої з телефонним зв'язком через пошкодження телекомунікаційних мереж локальних операторів²⁷. Крім того, члени НЗФ у багатьох УВП забороняють засудженим телефонні розмови. Виходячи із цього, можна дійти висновку, що більша частина бажаючих бути переміщеними на підконтрольну Уряду територію не була включена до списку Уповноваженого та щодо них не ведуться перемовини. Водночас, СБУ не бере участь у передачі або обміні засуджених, що відбувають покарання в ОРДЛО, вказуючи, що такі особи не є заручниками.

До 2018 року переведення засуджених було можливо лише з території, що підконтрольна «ДНР», а перемовини щодо переведення засуджених з території «ЛНР» були безуспішними. На сьогоднішній момент ситуація змінилася. За останній час було вже тричі вивезено засуджених з непідконтрольних регіонів Луганської області, але при цьому вже рік з невідомих причин не відбувається евакуація засуджених з непідконтрольних регіонів Донецької області. За неофіційними даними, наданими самими засудженими, їх переведення припинилося через порушення домовленостей українською стороною.

²⁵ <http://www.univ.kiev.ua/content/upload/2019/-697223196.pdf>

²⁶ <http://khpg.org/files/docs/1539109440.pdf>

²⁷ https://censor.net.ua/ua/news/3043834/na_okupovaniyi_chastyni_donbasu_propav_mobilnyyi_zvyazok_vodafone

Зауважимо також, що судовий контроль за ідентифікацією та переміщенням засуджених з тимчасово окупованої території до інших регіонів України не здійснюється. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції»²⁸, робота всіх судів на тимчасово окупованій території припинена. Водночас, з 7 листопада 2014 року ДП «Укрпошта» припинило доставку та відправлення кореспонденції до населених пунктів на непідконтрольній уряду території²⁹. Тому засуджені не мають можливості звернутися до суду із заявою щодо встановлення фактів перебування на тимчасово окупованій території або з іншим процесуальним документом. Звернення до судів в електронній формі для них також залишається неможливим. Хоча, у грудні 2017 року змінами до процесуальних Кодексів була введена можливість листування із судом в електронній формі; однак це не може бути використано ув'язненими хоча б через неможливість для них отримати електронний цифровий підпис.

5 липня 2018 року у ВР України було зареєстровано Проект Закону «Про врегулювання правового статусу осіб, стосовно яких порушено законодавство України про кримінальну відповідальність, кримінальне процесуальне, кримінально-виконавче законодавство України внаслідок збройної агресії, збройного конфлікту, тимчасової окупації території України» № 8560. Метою цього проекту Закону є поновлення конституційних прав, свобод і законних інтересів засуджених, що відбувають покарання на тимчасово окупованій території, однак на сьогоднішній момент такий законопроект не прийнятий та навіть не включений до порядку денного сесії ВР України. На сьогоднішній день він вручений до відповідного Комітету, але висновку комітету досі немає. Остання дія по законопроекті відбулася 4 грудня 2018 року³⁰.

Питання 8. *З посиланням на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 10), в яких виражалось занепокоєння щодо статусу розслідування фактів про застосування надмірної сили під час протестів на Майдані в Києві з грудня 2013 року по лютий 2014 року та в Одесі і Маріуполі у травні 2014 року, та у світлі додаткової інформації, повідомленої Державою, просимо надати інформацію:*

- 1) *чи розслідування незаконного застосування фізичної сили з боку працівників правоохоронних органів та масового вбивства у Києві завершилися в будь-якому кримінальному обвинуваченні, та якщо так, надайте детальну інформацію про результати вироків та судових рішень. Надайте також конкретну інформацію про 6 проваджень, в яких судами вже було винесено судові рішення, як це зазначається у параграфі 87 додаткового звіту Держави;*

Параграф 87 додаткового звіту України: Продовжується судове провадження стосовно співробітників ПМОМ «Беркут» Зінченка С. П. та Аброськіна П. М., які вчинили 20.02.2014 на вулиці Інститутській вбивство 39 протестувальників. У 6 провадженнях вже винесено судові рішення.

- 2) *конкретну інформацію про результати судового розгляду щодо співробітників «Беркуту» Сергія Зінченка та Павла Аброськіна, які обвинувачувалися у вбивстві мітингувальників 20 лютого 2014 року; та інформацію стосовно того, чи будь-яким іншим працівникам «Беркуту» було пред'явлено обвинувачення та розглянуто справи в суді;*
- 3) *конкретну інформацію щодо прогресу у судовому процесі стосовно колишнього Голови СБУ Олександра Якименка та його заступників, обвинувачених у перевищенні службових повноважень (зловживання владою), у тому числі у зв'язку з операцією по підпалу будівлі Федерації професійних спілок України, що призвело до загибелі 17 людей;*
- 4) *чи розслідування насильства 2 травня 2014 року в Одесі, що призвело до загибелі 48 людей (кримінальне провадження № 12014160500003700, що розглядалося у Малиновському районному суді), завершилися винесенням обвинувального вироку, та якщо так – надайте детальну інформацію про результати вироків та судових рішень; інформацію про статус розслідування пожежі будинку профспілок та невдачу пожежної бригади погасити пожежу; інформацію про розслідування недатності поліції забезпечити громадську безпеку; та про результати 6 кримінальних провад-*

²⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18>

²⁹ <https://ukrposhta.ua/roboita-ukrposhti-v-doneckij-ta-luganskij-oblastyax/>

³⁰ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64360

жень проти 26 осіб, які мають відношення до подій в Одесі, про що було зазначено у додатковому звіті Держави;

Параграф 92 додаткового звіту України: Загалом за фактами заворушень, які відбулися у м. Одесі 02.05.2014, до суду направлено 6 кримінальних проваджень стосовно 26 осіб за ч. 2 ст. 294, ч. 1 ст. 263, пп. 1, 6, 9 ч. 2 ст. 115 КК України.

- 5) інформацію про заходи, вжиті Державою для забезпечення безпеки суддів та учасників, залучених до всіх судових процесів, що мають відношення до подій в Одесі, так само як про заходи, вжиті для забезпечення ефективного та незалежного адміністрування правосуддя, у світлі звітів/повідомлень про те, що судді та обвинувачені в деяких провадженнях піддавалися агресивній поведінці з боку активістів та були неналежним чином захищені поліцією;
- 6) чи розслідування подій 9 травня 2014 року в Маріуполі, кримінальне провадження № 22200105 0000000047, завершилося будь-яким кримінальним обвинуваченням, та якщо так, надайте детальну інформацію про результати вироків та судових рішень.

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 8

1) Розслідування подій, скоєних під час масових протестів на Майдані Незалежності в місті Київ в період з грудня 2013 року по лютий 2014 року.

Уряд у своїй доповіді наводить статистику, яка показує кількість вручених підозр, кількість направлених прокуратурою обвинувальних актів до суду і кількість винесених вироків в результаті розслідування злочинів, скоєних під час масових протестів на Майдані Незалежності. Така статистика не в змозі показати об'єктивний стан розслідування найбільш резонансних справ, пов'язаних з протестами, і показати суттєві недоліки розслідування.

8 грудня 2014 року для розслідування злочинів, скоєних під час протестів на Майдані, в складі Генеральної прокуратури України був створений Департамент (з червня 2018 року — Управління) спеціальних розслідувань (УСР).

УСР втратив свої слідчі функції 20 листопада 2019 року³¹, і до 20 лютого 2020 року розслідування всіх справ щодо подій на Майдані повинні будуть передані в ДБР. Фактично розслідування справ, які знаходяться на стадії досудового розслідування, почнеться заново³².

Перші вбивства на Майдані 22 січня 2014 року Нігояна, Жизневського і Сеника до сих пір не розкриті, у прокуратури немає підозрюваних у цій справі³³.

19 лютого 2019 року голова УСР заявив про 48 вироків у «справах Майдану». Однак, лише в дев'яти з них призначено покарання у вигляді реального позбавлення волі³⁴. У справах, де інкримінується побиття значної кількості постраждалих, немає вироків і навіть не завершено досудове розслідування³⁵.

1 лютого 2019 року генеральний прокурор України Юрій Луценко заявив про завершення досудового розслідування відносно тих, хто віддавав накази на розстріли Майдану, додавши, що він очікує від парламенту прийняття важливого рішення, яке дозволить направити матеріали розслідування до суду³⁶. 20 лютого 2019 року голова УСР спростував заяву Генерального прокурора³⁷,

³¹ Абзац 3 частини 1 Розділу X і частина 1 Розділу XI Кримінального процесуального кодексу України.

³² <https://www.facebook.com/dbr.gov.ua/posts/1159586844196954>,
https://dt.ua/UKRAINE/yakscho-gpu-peredast-dbr-spravi-maydanu-to-yih-rozsliduvannya-bude-zablokovano-truba-301023_.html

³³ <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2018/11/21/7198868/>

³⁴ https://zn.ua/UKRAINE/sudy-vynesli-pochti-50-prigovorov-po-delam-maydana-gpu-309428_.html

³⁵ <https://www.rbc.ua/rus/news/prigovory-nebolshih-delah-maydana-vlyayutsya-1550565717.html>

³⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=Ags83drSj8&t=31s>

³⁷ <https://nv.ua/ukraine/events/resheniy-ne-prinyato-gorbatyuk-o-zavershenii-sledstviya-po-chinovnikam-podozrevaemym-v-organizacii-rasstrellov-na-maydane-50007148.html>

також він неодноразово заявляв про неналежне розслідування і про перешкоджання розслідуванню, в тому числі, з боку правоохоронців і влади³⁸.

На службі в правоохоронних органах продовжують працювати понад 30 осіб, які є обвинуваченими у справах про злочини на Майдані³⁹. Перенесення і затягування судів у «справах Майдану» є справжніми тортурами для родичів загиблих і постраждалих. За п'ять останніх років померли 17 батьків загиблих «майданівців»⁴⁰.

В Україні неможливо притягнути до кримінальної відповідальності за злочини, які протестуючі скоїли проти співробітників правопорядку, через Закон, який передбачає, що всі кримінальні провадження проти протестуючих, підозрюваних у скоєнні ряду злочинів, зокрема вбивствах або замахів на вбивство співробітників міліції, закриваються, а їх персональні дані знищуються⁴¹. Завдяки цьому Закону виведені з-під потенційної підозри активісти Майдану і «третя сила». Так, 3 квітня 2018 року колишній учасник протестів на Майдані був заарештований за умисне вбивство двох співробітників міліції 20 лютого 2014 року⁴². У документальному фільмі студії Babylon 13, випущеному 14 травня 2016 року⁴³, підозрюваний заявляє, що вранці 20 лютого навмисно вбив двох міліціонерів пострілами в голову з будівлі консерваторії на Майдані. Перший арешт протестуючого за цими звинуваченнями негайно викликав критику з боку високопосадовців, зокрема депутатів парламенту, як такий, що суперечить закону 2014 року⁴⁴, яким протестувальники звільняються від судового переслідування за певні злочини, вчинені під час протестів на Майдані. Щонайменше три депутати парламенту, зокрема Володимир Парасюк (знакова фігура протестів на Майдані, який, за словами підозрюваного, був з ним в будівлі консерваторії на Майдані), звинуватили прокурора в тому, що він не розслідує справу про вбивство протестуючих, а замість цього зосередився на «патріотах»⁴⁵. У цей же день Генеральний прокурор заявив, що дії, в яких звинуватили вищезазначену особу, були невірно кваліфіковані і замінив керівника прокурорської групи у справі його заступником, який відразу ж зняв звинувачення в умисному вбивстві⁴⁶.

2) Судовий процес над шістьма колишніми співробітниками «Беркута» (Сергій Зінченко, Олександр Аброськін та інші), які звинувачуються у вбивстві протестувальників 20 лютого 2014 року.

Держава пише в своїй доповіді про велику кількість судових допитів жертв і свідків, однак, не були допитані «грузинські снайпери», які заявляли про свою причетність до вбивств на Майдані⁴⁷. 19 грудня 2017 року суд задовольнив клопотання про відеодопит «грузинських снайперів»⁴⁸, однак, до сьогоднішнього дня вони не допитані. 18 квітня 2019 року, Святошинський суд, в рамках кримінальної справи щодо співробітників «Беркуту», всупереч своєму ж попередньому рішенню, без по-

³⁸ https://lb.ua/news/2017/05/28/367549_gorbatyuk_obvinil_matirosa.html,
https://zn.ua/UKRAINE/gorbatyuk-o-rassledovanii-del-maydana-problemy-sozdavalis-na-vysshem-urovne-314970_.html,
https://censor.net.ua/news/3122438/prezident_vspomnil_o_problemah_v_rassledovanii_prestupleniyi_na_mayidane_tolko_v_period_predvybornoyi,
<https://news.liga.net/politics/news/podozrevaemye-esche-rabotayut-gpu-zayavila-o-sabotaje-del-maydana>,
<https://strana.ua/articles/interview/107326-serhej-horbatjuk-rasskazal-o-svoej-otstavke-i-tsarjakh-vo-hlave-silovykh-struktur-ukrainy.html>

³⁹ <https://comments.ua/politics/641880-bolee-30-figurantov-del-maydana-sih.html>

⁴⁰ <https://gordonua.com/news/politics/syn-geroya-nebesnoy-sotni-za-pyat-let-umerli-17-roditeley-pogibshih-maydanovcev-ne-dozhdalis-spravedlivosti-753232.html>

⁴¹ Закон України «Про недопущення переслідування і покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, і визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України».

⁴² https://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=227036&fp=50

⁴³ <https://www.youtube.com/watch?v=9b6BiN7Eo3s&t=3s>

⁴⁴ Закон України «Про недопущення переслідування і покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, і визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України».

⁴⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=eWP33VrFCZY>

⁴⁶ <https://gordonua.com/news/politics/lucenko-schitayu-nepravilnoy-kvalifikaciyu-deystviy-uchastnika-revolyucii-dostoinstva-bubenchika-239894.html>

⁴⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=l7fLPPqVfqM>

⁴⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=NvJl6r9mmhM>

яснення причин відмовився допитувати «грузинських снайперів», потенційно важливих свідків у справі про розстріли на Майдані⁴⁹.

10 січня 2017 року представники праворадикальної організації С-14 зірвали суд над «Беркутом». Про розслідування даного факту нічого не відомо, відповідальність за зрив судового засідання ніхто на сьогоднішній день не поніс⁵⁰. 14 вересня 2018 року на суддю у справі про розстріли на Майдані було скоєно напад. Суддя був госпіталізований. Суддя пов'язує напад з професійною діяльністю⁵¹.

31 жовтня 2018 року УСР заарештувало снайпера внутрішніх військ МВС України за підозрою в скоєнні вбивства активіста Майдану Олександра Храпченка. 3 листопада 2018 року Печерський районний суд міста Києва визначив взяти його під варту на 60 днів⁵². 12 грудня 2018 року його справа була виділена зі справ п'яти співробітників «Беркута», щоб уникнути початку повторного досудового розслідування. Однак, на даний момент слідство триває через необхідність проведення значної кількості слідчих дій.

Двоє співробітників «Беркута» були заарештовані 3 квітня 2014 року⁵³; троє інших співробітників «Беркута» були заарештовано 20 лютого, 23 лютого⁵⁴ і 26 червня⁵⁵ 2015 року відповідно, і четверо з п'яти співробітників з того моменту до 29 грудня 2019 року, коли вони були переведені на тимчасову окуповану територію України під час обміну, тримались під вартою⁵⁶. Одному співробітнику 16 липня 2019 року суд змінив запобіжний захід на цілодобовий домашній арешт⁵⁷. Це викликає стурбованість з приводу дотримання прав обвинувачених, які перебувають під вартою від чотирьох з половиною до п'яти з половиною років без можливості звільнення під заставу.

22 лютого 2019 року суд відмовився накладати арешт на земельну ділянку, де мають звести Музей Революції Гідності⁵⁸. У травні 2019 року на вулиці Інститутській почалося будівництво музею⁵⁹, що ставить під загрозу проведення слідчих експериментів, які регулярно там проводяться, через проведення будівельних робіт на місці злочину.

29 грудня 2019 року суд над п'ятьма співробітниками «Беркуту» був перерваний їхнім переведенням, в рамках обміну між Україною і так званими «ЛНР» та «ДНР», на територію, яка тимчасово контролюється самопроголошеними «ЛНР» та «ДНР».

В лютому 2020 року двоє обвинувачених, впевнені у своїй невинуватості та вважаючи своє переслідування політично мотивованим, повернулись на територію, підконтрольну уряду України⁶⁰. Повернення цих обвинувачених дає надію, що хоча б розгляд їхньої справи продовжиться. Суд над іншими трьома співробітниками «Беркуту», скоріш за все, буде призупинений до прийняття рішення про судовий розгляд за їхньої відсутності.

3) Розслідування подій в Одесі 2 травня 2014 року.

Уряд у своїй доповіді описав розслідування подій в Одесі 2 травня 2014 року в 4-х абзацах (п. 37–40), описавши виключно загальні статистичні дані за результатами розслідувань.

⁴⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=qMB4PLQUAAU>

⁵⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=79omJrOz2uk>

⁵¹ <http://rsu.gov.ua/ua/news/do-uvagi-gromadskosti-ta-zmi-zdijsneno-napad-na-suddu-akij-sluhae-spravu-pro-vbivstvo-ludej-na-majdani>

⁵² <https://gordonua.com/news/localnews/gorbatyuk-podtverdil-chto-podozrevaemogo-v-ubiystvah-na-maydane-snaypera-arestovali-3-noyabrya-507677.html>

⁵³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54849886>,

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/53126587>

⁵⁴ <https://www.facebook.com/arsen.avakov.1/posts/790773834346058>

⁵⁵ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45973462>

⁵⁶ <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2019/12/30/7236255/>

⁵⁷ https://zik.ua/ru/news/2019/07/16/berkutovtsa_tamtura_otpustyly_yz_zala_suda_na_kruglosutochniy_domashnyy_1607283

⁵⁸ https://www.youtube.com/watch?v=St_UTOUoNHg

⁵⁹ <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2698951-u-kyievi-pocali-zvoditi-memorial-geroiv-nebesnoi-sotni.html>

⁶⁰ <https://www.dw.com/uk/двоє-ексберкутівців-яких-обміняли-з-ордло-повернулись-в-київ/a-52305397>

Розслідування подій 2 травня 2014 року в Одесі велося за трьома напрямками: заворушення в центрі міста, під час яких було застрелено шестеро чоловіків; заворушення на пл. Куликове поле з подальшою пожежею в Будинку профспілок, який забрав життя 42 осіб; недбалість міліції і недбалість Державної служби з надзвичайних ситуацій.

4) Розслідування заворушень в центрі міста, під час яких було застрелено шістьох чоловіків.

З осіб, які брали участь в масових заворушеннях, пред'явлено звинувачення 29, з яких 28 належали до прихильників «Антимайдану», а одна людина — до прихильників «Євромайдану». Ця особа — єдина, яка є обвинуваченою у вбивстві 2 травня 2014 роки (вбивство Євгена Лосінського). Розслідування вбивств п'яти інших чоловіків — Андрія Бірюкова, Олександра Жулькова, Ігоря Іванова, Геннадія Петрова і Миколи Яворського триває, і підозрювані на даний момент не встановлені.

Кримінальне переслідування за вбивство Євгена Лосінського

18 травня 2014 року міліція заарештувала особу, яка належала до груп прихильників «Євромайдан», за підозрою у вбивстві Євгена Лосінського, прихильника «Антимайдану» і в замаху на вбивство співробітника міліції в центрі міста. 20 травня 2014 року суд, в присутності значної кількості членів груп прихильників «Євромайдану», які вимагали відпустити підозрюваного, обрав підозрюваному домашній арешт⁶¹. У листопаді 2014 року закінчився максимальний термін домашнього арешту, і тепер підозрюваний не обтяжений запобіжним заходом.

У квітні 2015 року обвинувальний акт було направлено до Приморського районного суду м. Одеса. У період з червня 2015 року по березень 2016 року три районні суди м. Одеса, Малиновський⁶², Суворовський⁶³ і Київський⁶⁴, відмовилися розглядати цю справу, пославшись на відсутність суддів, участь суддів у розгляді справи на етапі досудового розслідування і побоювання можливих заворушень з боку радикальних прихильників обвинуваченого.

31 травня 2016 року останній в Одесі Київський районний суд, постановив повернути обвинувальний акт прокурору, як такий, що не відповідає вимогам КПК України⁶⁵. А після повторного його направлення до цього суду 14 листопада 2016 року⁶⁶, 5 січня 2017 року суд знову ухвалив повернути обвинувальний акт прокурору, пославшись на нечітку правову кваліфікацію⁶⁷.

У липні 2018 року він був повернутий до Приморського районного суду м. Одеса. У зв'язку з нестачею суддів для формування колегії для розгляду справи (всі судді раніше брали участь в ньому, як слідчі судді), справа була знову передана до Малиновського районного суду м. Одеса⁶⁸.

Станом 01 травня 2020 року розгляд справи триває, наступне судове засідання призначене на 11 червня 2020 року.

Радикальні прихильники обвинуваченого, в тому числі тепер вже колишній народний депутат України Ігор Мосійчук (тепер вже колишній), чинили тиск на суд, зриваючи судові засідання⁶⁹ і змушуючи суддів писати заяви про самовідвід⁷⁰.

Розслідування вбивств п'ятьох чоловіків в центрі міста

Поліція не встановила відповідальних осіб за вбивства Андрія Бірюкова, Олександра Жулькова, Ігоря Іванова, Геннадія Петрова і Миколи Яворського.

⁶¹ <https://www.youtube.com/watch?v=aePVsT10MNc>

⁶² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47969390>

⁶³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55273736>

⁶⁴ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56213379>

⁶⁵ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58007236>

⁶⁶ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63933419>

⁶⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63933992>

⁶⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75208386>

⁶⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=Yd6HjYHgppE>

⁷⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=ueHHestJUgk>,
<https://www.youtube.com/watch?v=S-N8a7eIwmc>

Міжнародна консультативна група Ради Європи відзначає, що труднощі з встановленням виконавців цих вбивств пов'язані з відсутністю точної інформації про те, яким саме чином деякі з жертв отримали смертельні травми (смерть трьох з них була констатована в лікарні) та з тим, що місце злочину не було оточене⁷¹.

Справа проти 19 прихильників «Антимайдану», обвинувачених в участі в масових заворушеннях у центрі міста

Найбільш резонансна справа, яке показує неефективність і упередженість слідства — справа проти 19 прихильників «Антимайдану», обвинувачених в участі в масових заворушеннях у центрі міста.

18 вересня 2017 року Іллічівський міський суд Одеської області виправдав усіх 19 обвинувачуваних, підкресливши неефективність слідства, а також упереджене та політично мотивоване кримінальне переслідування прихильників «Антимайдану» за їх участь у подіях 2 травня 2014 року в Одесі⁷². Після винесення виправдувального вироку всі 5 обвинувачених, які утримувалися під вартою з травня 2014 року, були звільнені в залі суду. Однак, відразу після їх виправдання, прокуратура заарештувала двох з них прямо в залі суду за новими звинуваченнями, зокрема, в підготовці організації заворушень. 18 жовтня 2017 року Апеляційний суд Одеської області встановив, що затримання не було офіційно зареєстровано з моменту їх фактичного затримання і до обрання їм запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою 19 вересня 2017 року⁷³.

Прокуратура оскаржила виправдувальний вирок, і 4 грудня 2017 року Апеляційним судом Миколаївської області було відкрито провадження за цією скаргою⁷⁴. Однак, станом на 1 травня 2020 року суд ще не приступив до його розгляду.

Розслідування безладів на площі Куликове поле з подальшою пожежею в Будинку профспілок, який забрав життя 42 осіб

Через п'ять років розслідування пожежі в Будинку профспілок до сих пір триває, про підозру не повідомлено жодній особі. Також слідство взагалі не стосується того питання, хто винен в підпалі Будинку профспілок з людьми всередині. Слідство робить акцент на справах, де звинувачуються прихильники «Антимайдану» за участь у масових заворушеннях у центрі міста ігноруючи при цьому епізод подій 2 травня 2014 року в Одесі, який забрав життя 42 осіб.

Кримінальне переслідування відносно неналежного виконання міліцією службових обов'язків під час заворушень в центрі міста і на пл. Куликове поле

24 грудня 2014 року було зареєстровано кримінальне провадження проти колишнього начальника Головного управління МВС в Одеській області за фактом зловживання владою, недбалства і невиконання обов'язку з порятунку людей під час заворушень в центрі міста і на пл. Куликове поле, що призвело до загибелі 48 осіб.

13 травня 2015 року Печерський районний суд міста Києва обрав підозрюваному запобіжний захід у вигляді домашнього арешту⁷⁵. У грудні 2015 року розслідування було завершено, і матеріали справи були передані до Приморського районного суду міста Одеси⁷⁶. 6 червня 2016 року суд постановив повернути обвинувальний акт прокурору, як такий, що не відповідає вимогам КПК України⁷⁷. 12 липня 2016 року Апеляційний суд Одеської області скасував це рішення і повернув справу на розгляд до Приморського районного суду м. Одеса⁷⁸. 20 березня 2017 року було задоволено відвід судді, в результаті чого судовий розгляд змушені були почати заново⁷⁹.

⁷¹ Пункт 131 <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168048851b>

⁷² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68926870>

⁷³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69748399>

⁷⁴ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70681462>

⁷⁵ https://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=155920&fp=5310

⁷⁶ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58184124>

⁷⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58184124>

⁷⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58879753>

⁷⁹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65421379>

Станом на 1 травня 2020 року судовий розгляд триває в Приморському суді міста Одеса, однак, судом, правоохоронними органами, ЗМІ практично не висвітлюється. На якій стадії судового розгляду знаходиться справа, ані публічної, ані офіційної інформації немає.

Кримінальне переслідування відносно дій посадових осіб Державної служби з надзвичайних ситуацій

16 жовтня 2014 року, через більше ніж п'ять місяців з дня пожежі в Будинку профспілок, було зареєстровано кримінальне провадження проти посадових осіб Державної служби з надзвичайних ситуацій за фактом завідомого залишення без допомоги людей, що опинилися в палаючому Будинку профспілок, що призвело до загибелі 42 осіб.

3 березня 2016 року Приморський районний суд м. Одеса обрав запобіжний захід колишньому заступнику начальника Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій в Одеській області у вигляді домашнього арешту⁸⁰, колишньому начальнику чергової зміни⁸¹ і колишньому помічнику начальника чергової зміни⁸².

У червні 2016 року обвинувальний акт щодо трьох посадових осіб Державної служби з надзвичайних ситуацій був переданий до Приморського районного суду міста Одеса. 26 вересня 2016 року суд постановив повернути обвинувальний акт прокурору, як невідповідний вимогам КПК України⁸³. У січні 2017 року прокурор направив до суду виправлений обвинувальний акт. З квітня 2016 року по січень 2018 роки 6 суддів відмовилися розглядати цю справу і взяли самовідвід, пославшись на їх участь в розгляді справи на етапі досудового розгляду⁸⁴. 14 травня 2018 року Апеляційний суд Одеської області передав справу до Київського районного суду міста Одеса через відсутність необхідної кількості суддів для формування складу суду в Приморському районному суді Одеської області⁸⁵. 29 жовтня 2018 року Київський районний суд міста Одеса повторно повернув обвинувальний акт прокурору для усунення недоліків⁸⁶. Прокурор оскаржив це рішення, і 16 січня 2019 року Одеська апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції і повернув справу на розгляд до Приморського районного суду міста Одеса⁸⁷.

Станом на 01 травня 2020 року судовий розгляд ще не розпочався. Підготовче судове засідання, яке неодноразово переносилось через неспроможність суду забезпечити присутність всіх потерпілих, призначене на 27 травня 2020 року.

5) Забезпечення безпеки суддів та інших учасників судових процесів, пов'язаних з подіями 2 травня 2014 року в Одесі.

Уряд у своїй доповіді пише про те, що тимчасово, на період, поки служба судової охорони не почне роботу, функції з охорони судів покладаються на підрозділи Національної поліції і Національної гвардії. У своїй відповіді Національна гвардія України на наш запит повідомила, що охорона судів не входить до їх компетенції.

У доповіді Уряду відсутня інформація про заходи, вжиті Державою для забезпечення безпеки судів і учасників, які залучені в усі судові процеси, пов'язані з подіями 2 травня 2014 року в Одесі.

Викликає стурбованість посягання радикальних прихильників «Євромайдану» на незалежність судової влади, адвокатів та інших учасників судових процесів. Поліція не тільки допускала

⁸⁰ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56273137>

⁸¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56273219>

⁸² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56246023>

⁸³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61840750>

⁸⁴ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66832215>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/66772122>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/66724245>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/66802885>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/70836669>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71558122>

⁸⁵ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74078416>

⁸⁶ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79278196>

⁸⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79278196>

таку поведінку в суді, не забезпечуючи безпеку всіх учасників процесу, але й мало що робила для того, щоб розслідувати ці інциденти. Так, Київський районний суд неодноразово визнавав реальну загрозу життю і здоров'ю з боку агресивно налаштованих прихильників «Євромайдану», в тому числі пов'язану зі спробами звільнити обвинуваченого з-під варти⁸⁸. Також має місце тиск на суд з боку народних депутатів України. Радикальні прихильники «Євромайдану», за відсутності будь-яких дій з боку поліції, влаштували «коридори ганьби» для родичів загиблих і постраждалих 2 травня 2014 року в Одесі, де їх публічно принижували⁸⁹.

б) Розслідування подій 9 травня 2014 року в Маріуполі.

Уряд розслідував тільки один епізод подій 9 травня 2014 року в Маріуполі, пов'язаний із захопленням прихильниками «Антимайдану» Маріупольського РВВС, в результаті якого загинули шість осіб і отримали тілесні ушкодження щонайменше одинадцять чоловік.

Решта епізодів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї і нанесенням тяжких тілесних ушкоджень, в результаті чого загинули 7 цивільних осіб, до сих пір не розслідувана. У слідства немає підозрюваних в цих справах.

Питання 9. *З посиланням на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 11), в яких виражалось занепокоєння щодо повідомлень/звітів про застосування тортур, неналежного поводження, насильницьких зникнень, позбавлення життя та інших порушень членами озброєних угруповань, в тому числі в Донецькій та Луганській областях, та у світлі додаткової інформації, поданої Державою, просимо надати інформацію про таке:*

- 1) *будь-які справи, у яких припустимі винуваті за вчинення тортур, неналежного поводження, насильницьких зникнень та позбавлення життя, що були скоєні на території держави, але в місцях, що знаходяться поза контролем української влади – чи то посадові особи органів влади Держави, члени озброєних угруповань чи посадові особи Російської Федерації – були обвинувачені протягом звітного періоду;*
- 2) *статус кримінальних проваджень, що відносяться до таких порушень, які розслідуються СБУ та військовою прокуратурою;*
- 3) *чи було забезпечено надання відшкодування/компенсації та реабілітації жертвам, що були ідентифіковані під час вищезазначених розслідувань, включаючи поранених та сім'ї вбитих, у відповідності з загальним коментарем Комітету № 3 (2012) на імплементацію статті 14 Конвенції.*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 9

Справи щодо позбавлення життя, тортур чи насильницьких зникнень на тимчасово окупованій території належать до підслідності органів НПУ, СБУ, а частину з них також веде Головна військова прокуратура ГПУ. Такі провадження, однак, у своїй більшості є неефективними через вплив ряду зовнішніх та внутрішніх факторів.

У серпні 2014 року прокуратури Луганської області, а у вересні 2014 року — прокуратура Донецької області припинили свою діяльність на тимчасово окупованій території. Згодом припинили діяльність і СБУ, відділи поліції, а частина їх співробітників перейшла на бік НЗФ. З осені 2014 року терористичні групи захопили частину населених пунктів Донецької та Луганської областей. Після цього робота органів державної влади України на цій території виявилася неможливою. Вказані органи державної влади були переміщені до інших населених пунктів регіону.

⁸⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76584252>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75569756>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75408893>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76094587>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75031173>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/68887889>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/68887912>.

⁸⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=WBCijq3w3s>.

Тим не менш, були відкриті кримінальні провадження за фактами вчинення злочинів на не-підконтрольній уряду території. Проведення слідчих (розшукових) дій у них виявилось неможливим через відсутність доступу до місць подій. Тому частина доказів була втрачена. На сьогоднішній день правоохоронні органи позбавлені можливості проводити огляди місця події, вилучати речові та письмові докази, допитувати свідків, затримувати підозрюваних осіб тощо. У своїх відповідях на запити щодо ходу таких кримінальних проваджень слідчі органи повідомляють про неможливість здійснення ефективного кримінального провадження.

У той же час, навіть за умови зібрання необхідної кількості доказів, притягнення винних до відповідальності заледве можливе. Більшість винних переховується на тимчасово окупованій території або на території РФ. Наразі не існує жодного кримінального провадження, в якому б були засуджені керівники НЗФ за вчинення катувань, позбавлення життя або насильницьких зникнень. ГПУ неодноразово зверталася до Інтерполу щодо можливості оголошення в розшук підозрюваних у вчиненні насильницьких злочинів на територіях, підконтрольних НЗФ, однак за результатами розгляду запитів щодо щонайменше частини з них було відмовлено. Зокрема, такі відмови були отримані щодо пана Захарченка (голови так званої «ДНР»), та пана Безлера (ватажка підрозділів у м. Горлівка, який був організатором захоплення в полон та катувань сотень людей), пана Плотницького (голови так званої «ЛНР»), пана Стрелкова (командира терористичних груп у м. Слов'янськ), пана Павлова (командира батальйона «Спарта»), тощо. Відповідно до Статті 3 Статуту Інтерполя, останній не має права втручатися у справи політичного, військового, релігійного та расового характеру, до категорії яких і відносить конфлікт в Україні⁹⁰.

За вищезазначених умов відсутності доступу до території, де необхідно проводити слідчі дії, та відсутності можливості затримати та піддати суду винних, — видається і неможливим проведення ефективного розслідування найближчим часом. У той же час постраждали під час проведення АТО (полонені, поранені, родичі загиблих) досі не мають спеціального статусу. Не створений також і спеціальний державний реєстр цивільних осіб, що постраждали від збройного конфлікту. Тому відсутня спеціальна державна статистика з приводу кількості полонених, зниклих безвісти або осіб, що позбавлені життя. За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, більше 3,3 тисячі цивільних осіб загинули, щонайменше 7–9 тисяч цивільних осіб були поранені⁹¹. За умови відсутності ефективного кримінального провадження, жертви вчинених злочинів позбавлені можливості отримати відшкодування моральної та матеріальної шкоди.

Більшість кримінальних проваджень були відкриті за фактами захоплення цивільних або військових осіб у полон, їх катування, вбивства, позасудових страт, викрадення, що поєднувалося із пошкодженням їх майна або його знищенням. У такому випадку єдиним доступним джерелом доказів для слідства є показання свідків, які перебували із потерпілим в одному місці та на власні очі бачили подію злочину. Однак таке джерело доказів також є обмеженим через неможливість встановлення місця знаходження свідка, або його відмови співпрацювати зі слідством, зокрема, через побоювання репресій за дачу свідчень. У багатьох кримінальних провадженнях очевидців злочину взагалі немає. Разом з тим, навіть ті слідчі дії, які могли б бути проведені на території, підконтрольній Уряду України, в багатьох випадках були проведені настільки несумлінно, що непоправно були втрачені докази злочину, про що відповідали органи розслідування. Жертви терористичних злочинів часто не визнавались потерпілими у таких провадженнях, що, звичайно, не сприяло проведенню розслідування.

За даними офіційного сайту ГПУ за 2014–2017 роки лише 72 досудових розслідування за статтею 258 КК «Терористичний акт» закінчились направленням обвинувального акту до суду, що складає трохи більше 1% від загальної кількості кримінальних проваджень, розпочатих у цей період (6044)⁹².

⁹⁰ <https://www.pravda.com.ua/news/2015/04/15/7064810/>

⁹¹ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_UKRAINIAN.pdf

⁹² <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

Статті 1 та 4

Питання 10. З посиланням на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 7), просимо вказати, чи були внесені Державою зміни до Кримінального кодексу для того, щоб включити визначення «катувань», яке б співвідносилось зі статтею 1 Конвенції, та яке б передусім включало заподіяння катувань з боку чи з підбурюванням, чи зі згоди або з відома державної посадової особи чи іншої особи, яка виступає в офіційній якості.

Питання 11. Посилаючись на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 8), просимо зазначити, чи були внесені зміни у законодавство з метою забезпечення, щоб злочин у вигляді заподіяння катувань розглядався як тяжкий злочин, а покарання призначалося у співвідношенні та у відповідності/розмірності з тяжкістю злочину.

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 10, 11

Статтю 127 «Катування» було вперше включено до Кримінального кодексу 2001 року, при цьому визначення поняття «катування» в цій статті не відповідало такому в статті 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведіння і покарання (надалі — Конвенція), зокрема, не передбачала та не містила спеціального суб'єкта — «державна посадова особа».

У 2005 році склад злочину «Катування» доповнили кваліфікуючою ознакою — його вчинення працівниками правоохоронних органів, з відповідним збільшенням розміру покарання аж до довічного позбавлення волі, якщо це призвело до загибелі людини. Також визначення «катування» доповнили метою покарання або залякування.

У 2008 році була прийнята чергова нова редакція статті 127 КК, в якій у визначення «катування» була додана мета дискримінації, при цьому спеціальний суб'єкт «працівник правоохоронного органу» був замінений на «службову особу» з істотним зменшенням розміру покарання за цей злочин — від 3 до 7 років. Відтак, катування перестало бути тяжким злочином за положеннями КК, що не відповідає «тяжкості й характеру» таких злочинів у розумінні ч. 2 статті 4 Конвенції.

У 2009 році до статті 127 КК були внесені останні зміни, якими зі статті було виключено вчинення цього діяння службовою особою, замість чого були включені такі кваліфікуючі ознаки: «з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості», зі збільшенням розміру покарання — від 5 до 10 років.

Таким чином, склад злочину «катування» в українському законодавстві не містить ознаки спеціального суб'єкта — особи, наділеної владними повноваженнями відносно потерпілого.

Незважаючи на інформацію Уряду про те, що Мін'юст розробив законопроект, в якому запропоновано, в тому числі, викласти статтю 127 КК у новій редакції та привести її у відповідність до Конвенції, але залишається фактом те, що 27 березня 2019 року законопроект був повернутий на доопрацювання, таким чином, протягом звітнього періоду Україна не виконала зобов'язання про приведення визначення «катування» в національному законодавстві у відповідність до статті 1 Конвенції. Відтак, стаття 127 КК продовжує передбачати загальний суб'єкт злочину, а не лише «державну посадову особу чи іншу особу, яка виступає в офіційній якості», як це є в статті 1 Конвенції.

Питання 12. Просимо надати дані про обвинувачення посадових осіб, що були здійснені протягом звітнього періоду за статтями 127 «катування», 364 «зловживання владою або службовим становищем», 365 «перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» та 373 «примушування давати показання» Кримінального кодексу. Просимо надати дані щодо кількості таких обвинувачень, що завершилися засудженням, та покарань винесених у кожній справі, в розрізі по інституційній приналежності винних осіб. Вкажіть, зокрема, чи був обвинувачений будь-який співробітник СБУ за вчинення катувань протягом звітнього періоду, та зазначте результати.

Питання 13. Просимо надати додаткову інформацію щодо прогресу Генеральної прокуратури України з розслідування 24 скарг, що мало своїм наслідком складення обвинувальних актів по відношенню до 40 співробітників правоохоронних органів за скоєння катувань чи неналежного поведіння за перші 9 місяців 2015 року, як це зазначається у додатковому звіті Держави, так само як і інформацію щодо

будь-яких розслідувань заяв про застосування катувань чи неналежного поводження, які завершилися складанням обвинувальних актів, починаючи з вересня 2015 року.

Параграфи 33–34 додаткового звіту України: Протягом 9 місяців 2015 року до ЄДР внесено відомості щодо 1021 заяв про скоєння кримінальних правопорушень щодо катувань та неналежного поводження, скоєних співробітниками правоохоронних органів. Після проведення досудових розслідувань 994 кримінальних провадження були закриті у зв'язку з не підтвердженням заявленої інформації. 24 обвинувальних акта стосовно 40 осіб направлено до суда.

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 12, 13

У більшості випадків заяви про вчинення кримінальних правопорушень за ст. 127, 364, 365, 373 КК України слідчі не вносять до ЄДР у порушення ст. 214 КПК України, яка передбачає внесення таких заяв протягом двадцяти чотирьох годин. Відповідно, заявники у справах про вчинення таких злочинів, вимушені звертатися до слідчих суддів із скаргами про невнесення відомостей до ЄДР. Заява про вчинення злочину безпідставно направляються для розгляду у порядку Закону України «Про звернення громадян». Через вищезазначені обставини досудове розслідування у кримінальних провадженнях розпочинається із значними затримками. В такому випадку частина доказів виявляється втраченою, зокрема, медичні докази — сліди тілесних ушкоджень.

Навіть після початку досудового розслідування у кримінальному провадженні слідчі у більшості випадків не виконують необхідних для розслідування дій. Зокрема, у багатьох справах заявників — жертв злочинів — не визнають потерпілими, тим самим позбавляючи їх можливості приймати активну участь у провадженні. Тому заявники вимушені оскаржувати відмову у визнанні потерпілими до слідчих суддів. І навіть після такого визнання часто їм відмовляють у задоволенні клопотань про проведення необхідних слідчих (розшукових) дій⁹³. Дані про кримінальні провадження за статтями 364, 365, 373 КК України, зазначені у наступній таблиці⁹⁴:

Стаття КК	Стаття 127 КК України (Катування)			Стаття 364 КК України (Зловживання владою або службовим становищем)			Стаття 365 КК України (Перевищення влади або службового становища)			Стаття 373 КК України (Примушування давати показання)		
	Зареєстровано	Обвинувальний акт	Судове рішення	Зареєстровано	Обвинувальний акт	Судове рішення	Зареєстровано	Обвинувальний акт	Судове рішення	Зареєстровано	Обвинувальний акт	Судове рішення
2014	39	19	0	4919	231	210	4121	58	67	61	0	0
2015	4	2	0	4925	187	85	3885	38	31	48	0	0
2016	38	11	0	4947	99	59	3599	46	27	63	0	0
2017	47	28	0	5657	189	45	4130	30	24	60	0	0
2018	115	52	2	4945	250	34	3621	24	14	76	0	0
2019	96	22	4	2272	101	25	137	0	0	4	0	0

На сьогоднішній день офіційна статистика щодо поданих заяв про вчинене кримінальне правопорушення відсутня, а є в наявності лише кількість зареєстрованих заяв, яких на практиці набагато менше, ніж поданих. Крім того, як видно із наданої статистики, кількість справ, що передається на розгляд до суду набагато менша, ніж кількість заяв. І крім того, кількість прийнятих судових рішень ще менша.

Щодо ходу розслідування в ГПУ 24 скарг, що мало своїм наслідком складення обвинувальних актів стосовно 40 співробітників правоохоронних органів за перші 9 місяців 2015 року, то на наші

⁹³ http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00212.html

⁹⁴ Дані отримані у відповідь на запит ХПГ до ГПУ

запити органи влади не надали інформації щодо стану розгляду цих справ, вказавши, що таких даних не має, і відповідна статистика щодо їх розгляду не ведеться.

Питання 14. *Просимо надати інформацію стосовно будь-яких розслідувань, здійснених військовою прокуратурою щодо повідомлень/заяв, пов'язаних з зоною конфлікту, включаючи:*

- 1) *звинувачення в умисних вбивствах та незаконному викраденні і позбавленні волі членами спеціального поліцейського батальйону «Торнадо». Надайте також інформацію про кроки, здійснені для розслідування повідомлень/заяв про сексуальне насильство, скоєне членами цього батальйону, так само як і про заходи для забезпечення безпеки всіх учасників судового процесу, пов'язаних з цими повідомленнями;*
- 2) *звинувачення проти членів територіального оборонного батальйону «Айдар».*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 14

1) Розслідування злочинів, скоєних членами спеціального поліцейського батальйону «Торнадо».

Уряд у своїй доповіді надав інформацію лише про розслідування кількості епізодів, пов'язаних зі злочинами, вчиненими членами спеціального поліцейського батальйону «Торнадо».

З огляду на закритий характер розслідування більшості епізодів, пов'язаних зі злочинами, вчиненими членами батальйону «Торнадо», інформація про такі справи в реєстрі судових рішень та ЗМІ практично відсутня. Про результати розслідування даних справ можливо дізнатися тільки з офіційних заяв і відповідей уповноважених державних органів, які викликають певні питання з приводу невідповідності кількості розслідуваних епізодів і реальної кількості епізодів, пов'язаних зі злочинами батальйону «Торнадо», з огляду на масовий характер злочинної діяльності даного батальйону, про який говорили більшість ЗМІ, правозахисників і міжнародних організацій.

ГПУ в своїй відповіді на наш запит повідомила, що Головною військовою прокуратурою протягом 2015–2016 років проводилося досудове розслідування в кримінальних справах за фактами вчинення в період грудня 2014 року — червня 2015 років на території Луганської та Донецької областей окремими співробітниками спеціального поліцейського батальйону «Торнадо» і особами, які перебували в складі батальйону «Торнадо» неофіційно, низки тяжких та особливо тяжких злочинів.

Також ГПУ повідомила, що до суду першої інстанції направлено 4 обвинувальних акта за звинуваченням 12 осіб, розгляд яких об'єднано в одне судове провадження.

Вироком суду першої інстанції 8 обвинувачених засуджені до позбавлення волі на термін від 8 до 11 років, 4 обвинувачених — на 5 років позбавлення волі і звільнено від відбування покарання з випробувальним терміном від 2 до 3 років.

Така кількість притягнутих до відповідальності бійців батальйону «Торнадо» та міра їх покарання явно не відповідає кількості і тяжкості злочинів, скоєних членами батальйону «Торнадо».

На даний момент в суді апеляційної інстанції розглядаються апеляційні скарги прокуратури (на м'якість призначеного покарання) і захисту (на законність і обґрунтованість вироку).

22 листопада 2019 року Київський апеляційний суд залишив без змін вирок суду у кримінальному провадженні відносно колишніх бійців батальйону «Торнадо»⁹⁵.

2) Звинувачення проти членів батальйону територіальної оборони «Айдар».

Уряд надав інформацію, підтверджену ГПУ, про засудження п'яти осіб за скоєння тяжких та особливо тяжких насильницьких злочинів, вчинених у складі озброєної банди, а також про незавершене досудове розслідування злочинної діяльності ще 6 осіб.

На додаток до інформації Уряду є наступні міркування.

Оскільки до підслідності воєнної прокуратури входять лише військові злочини — в загальному випадку такі, що вчинені військовослужбовцями проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби. Тому, ГВПУ розслідуються не всі злочини, вчинені

⁹⁵ <http://www.apcourtkiev.gov.ua/?p=19646>

бійцями «Айдар», а лише ті, що підпадають під специфічну юрисдикцію даного органу⁹⁶. З початку 2016 року військові злочини віднесені до підслідності слідчих ДБР⁹⁷, проте військові злочини і надалі продовжують розслідуватися ГВПУ.

Іншими органами розслідування злочинів бійців «Айдару» не проводиться. Отже, розслідування явно не відповідає масштабам злочинної діяльності «Айдару».

За даними, отриманими зі ЗМІ, розслідування злочинів, вчинених бійцями батальйону «Айдар», містить у собі багато процесуальних порушень та намагань приховати справжній обсяг злочинів, вчинених бійцями «Айдар»⁹⁸. Це розслідування є непослідовним та не містить даних про здійснення усіх необхідних дій для повного розслідування злочинів⁹⁹.

Судова практика стосовно засудження бійців «Айдару» також виявляється непослідовною. На початку 2019 року рішенням Касаційного кримінального суду ВС було скасовано засудження трьох бійців «Айдару» до ув'язнення за незаконне затримання людини та справу було направлено на новий судовий розгляд¹⁰⁰.

Після повернення справи на новий судовий розгляд, станом на 5 травня 2020 року у даному кримінальному провадженні було проведено більш ніж 50 судових засідань. Проте, більшість рішень місцевого суду стосуються процедурних питань, рішення по суті обвинувачення не приймалися¹⁰¹. Таким чином, навіть у тій справі, що надійшла до суду, дотепер немає остаточного рішення.

У листопаді 2019 року СБУ проводило допит колишнього командира штурмової роти «Айдар» у контексті відкритого в Луганській області кримінального провадження щодо створення та діяльності терористичних організацій. Проте, допитаний пан. І. вказав, що кримінальна справа стосується дій, які були законно вчинені під час прориву блокади Луганського аеропорту¹⁰².

Таким чином, навіть у тій справі, що надійшла до суду, дотепер немає остаточного рішення.

Стаття 2

Питання 15. *Просимо зазначити, чи були прийняті/введені в дію законодавство чи регулятивні акти для забезпечення обов'язковості відеозапису допитів та забезпечення того, щоб відео-моніторингове обладнання/устаткування було встановлено в усіх місцях, де дозволено проведення допитів в усіх місцях позбавлення волі.*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 15

Однією з рекомендацій Комітету було — передбачити обов'язковий відеозапис допитів підозрюваних та вжити заходів для облаштування всіх місць тримання під вартою пристроями відеозапису. Ця рекомендація не була виконана. Дійсно, статтею 224 КПК України, починаючи з його початкової редакції від 13 квітня 2012 року (тобто, ще у попередньому звітному періоді України), передбачена можливість застосування фотозйомки, аудіо- та/або відеозапису допиту, але

⁹⁶ «Москаль передав в ГПУ і МВС список злочинів «Айдара» під керівництвом Мельничука», <<https://ukr.segodnya.ua/politics/moskal-peredal-v-genprokuraturu-i-mvd-dokazatelstva-prestupleniy-aydarovcev-pod-rukovodstvom-melnichuka-621900.html>>.

⁹⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України, <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>>.

⁹⁸ «Нардеп направив в міліцію заяву про скоєння злочинів працівниками генпрокуратури», <<https://www.rbc.ua/ukr/news/melnichuk-obvinil-sledovateley-gpu-sokrytii-1435667464.html>>.

⁹⁹ «Насильственные преступления: СБУ нашла доказательства против «Айдара», <<https://www.obozrevatel.com/crime/47153-nasilstvennyie-prestupleniya-sbu-nashla-dokazatelstva-protiv-ajdara.htm>>.

¹⁰⁰ «Засуджених у 2017 році «айдарівців» випустили на волю, однак справу не завершено: подробиці», <<https://www.5.ua/kyiv/zasudzhenykh-u-2017-rotsi-aidarivtsiv-vypustyly-na-voliu-odnak-spravu-ne-zaversheno-podrobytsi-186073.html>>.

¹⁰¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87686905>

¹⁰² <https://www.5.ua/suspilstvo/ekskomandrya-roti-aidara-vyklykaly-v-sbu-na-dopyt-chomu-u-spravi-fihuruiut-rosiiany-podrobytsi-202625.html>

це є обов'язковим лише за наявності відповідного клопотання учасника процесуальної дії (стаття 107 КПК).

Приміщення місць тримання осіб під вартою, в яких відбуваються допити, в тому числі відділів поліції, де найбільш часто відбуваються допити підозрюваних, не обладнані засобами відеозапису. Посилання Уряду у пар. 89 Доповіді на існування в місцях попереднього ув'язнення, СІЗО, приміщень, обладнаних для проведення відеоконференцій, не стосуються допиту підозрюваних, а використовуються для участі осіб, які тримаються під вартою, в судових процедурах в режимі відеоконференції.

Як нас повідомила НП України, під час визначення необхідності фіксації слідчої дії слідчий керується суб'єктивною оцінкою обставин, а спосіб фіксації слідчої дії технічними засобами слідчий обирає самостійно.

Для проведення допитів в приміщеннях органів досудового розслідування НПУ використовуються службові кабінети слідчих або інші місця за погодженням з особою, яку мають допитати.

Що стосується відомостей про кількість приміщень для допитів, обладнаних технічними засобами фіксації, то наприклад, в центральному органі управління Національної поліції вони взагалі відсутні.

Питання 18. *З посиланням на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 16), просимо описати заходи, вжиті протягом звітного періоду, з метою забезпечення, щоб достатні та належні кадрові та фінансові ресурси були надані для гарантування повноцінної та ефективної роботи/функціонування Національного превентивного механізму у відповідності з Факультативним протоколом до Конвенції. Позначте, яким чином Держава гарантуватиме, що Національний превентивний механізм буде здатний здійснювати превентивні візити поза межами розслідувань, що здійснюються Офісом Омбудсмана. Надайте також дані про кількість візитів до місць утримання, здійснених Національним превентивним механізмом протягом звітного періоду та надайте інформацію про те, як рекомендації за результатами цих візитів були імplementовані.*

Питання 28. *Просимо вказати, чи Уповноважений ВРУ з прав людини має можливість регулярно моніторити та здійснювати візити до усіх місць позбавлення волі, та має можливість проводити неоголошені (без попереднього повідомлення) візити, а також надайте дані про кількість візитів, здійснених Уповноваженим ВРУ з прав людини до місць затримання протягом звітного періоду.*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 18, 28

Уряд у своїй Доповіді зазначає про позитивні зміни після візитів Уповноваженого до місць не-свободи, які виявлені ним після повторних візитів (п. 101). Проте, на офіційному сайті Уповноваженого є інформація про жахливі умови Хмельницького СІЗО, які не змінилися з 2013 до 2017 року. Зокрема, більшість камер установи не забезпечено належним штучним освітленням, вони мають надмірну заґратованість вікон, санвузли перебувають у неналежному технічному стані, стіни в деяких камерах були вологими та вкриті грибок. Зазначені приміщення не обладнано бачками з питною кип'яченою водою та припливно-витяжною вентиляцією. Більшість камер потребують поточного ремонту. Електромережі в установі використовуються з порушенням правил пожежної безпеки. Люди сплять на підлозі¹⁰³.

В 2017 році представники Омбудсмана відвідали Жовтоводську виправну колонію № 26, зафіксували неналежні фізичні умови тримання засуджених та надали рекомендації адміністрації колонії¹⁰⁴.

В березні 2019 року представники ХПГ здійснили моніторинговий візит до цієї установи, і побачили житлові умови засуджених, які не просто не відповідали стандартам, а й були очевидно несумісними з людською гідністю¹⁰⁵.

¹⁰³ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/all-activity/u-xmelnitskomu-slidchomu-izolyatori-vyazni-splyat-na-pidlozi/>

¹⁰⁴ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/all-activity/7617-bz-pid-chas-monitoringovogo-vizitu-do-zhovtovodskoi-vipravnoi-koloniii/>

¹⁰⁵ <http://khp.org/index.php?id=1552909974>

Через 10 днів після візиту ХПГ до цієї ж колонії був запланований і узгоджений у часі спільний візит представників Омбудсмена та ХПГ, але представники Уповноваженого приїхали і зайшли в установу окремо від членів ХПГ, а за результатами цього візиту був складений звіт, в якому були підтверджені недоліки, виявлені моніторами ХПГ¹⁰⁶.

28 лютого 2019 року адміністрація установ створювала перешкоди представникам Уповноваженого у виправній колонії № 110, що на Львівщині¹⁰⁷.

Ми можемо спостерігати неефективність роботи Офісу Уповноваженого в аспекті моніторингових візитів (роботи НПМ), яка проявляється у невисвітленні недоліків в дотриманні прав засуджених та осіб, які тримаються під вартою, в тому числі й у звітах за результатами візитів та небажанні співпрацювати з громадським сектором. Наприклад, в Бердянській виправній колонії № 77 було згвалтовано учасника АТО. Громадські активісти з цього приводу звертались до Офісу Омбудсмена, а також з приводу систематичних катувань засуджених та вимагання грошей з боку адміністрації Бердянській виправній колонії № 77 за незастосування знущань, але там повідомили, що жодних знущань над ув'язненими в цій колонії немає¹⁰⁸.

У 2018 році Харківський інститут соціологічних досліджень провів дослідження роботи НПМ, за результатами якого були зроблені, зокрема, наступні ключові висновки:

«Статистика відвідувань в рамках національного превентивного механізму показує, що з моменту його створення відсоток відвіданих місць несвободи залишається критично низьким і не перевищує 5% від загальної кількості. При цьому частина візитів є повторними»¹⁰⁹.

«Слабка модель Омбудсмана, яка існує в Україні, не передбачає ніяких серйозних важелів впливу на порушників, крім публічної критики і відкритого обговорення проблем... Системні проблеми в місцях несвободи досить слабо комуніковані в публічній сфері. Омбудсман практично не презентував свої звіти перед Верховною Радою України з 2014 року, слабо презентує звіти в засобах масової інформації»¹¹⁰.

У звіті дослідники так і не виявили жодних свідчень про наявність комунікації українського НПМ з Підкомітетом ООН з недопущення катувань або прикладів такої взаємодії¹¹¹. Також в ході цього дослідження було встановлено, що «існує постійна нестача фінансових ресурсів на відвідування місць несвободи»¹¹².

Питання 19. *Просимо надати інформацію про заходи, здійснені протягом звітного періоду для гарантування незалежності судової системи від політичного впливу та інших форм тиску, зокрема в контексті справ, де фігурантами виступають високопосадовців. Також надайте інформацію про випадки, в яких слідчий суддя ухвалив здійснити розслідування повідомлень/заяв про катування чи неналежне поводження, що прозвучали в суді від обвинуваченої особи, у відповідності зі статтею 206 Кримінального процесуального кодексу.*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ №№ 19

Захищеність судової системи від політичного тиску

Уряд у своїй доповіді стверджує, що Вища кваліфікаційна комісія суддів проводить кваліфікаційну оцінку суддів з метою встановити, чи здатний суддя здійснювати правосуддя у відповід-

¹⁰⁶ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/26319-qe-u-zhovtovodskij-vipravnij-koloniii-na-dnipropetrovschini-uvyaznenix-tr/>

¹⁰⁷ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/predstavnikiv-ofisu-ombudsmana-ne-dopustili-do-vipravnoii-koloniii-na-lvivschini/>

¹⁰⁸ <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2656806-u-berdanskij-kolonii-gvaltuut-ta-katuut-zasudzennih-aktivist.html>

¹⁰⁹ А. Черноусов та інші, Національний превентивний механізм проти катувань та жорстокого поводження (НПМ) в Україні. Оцінка діяльності. Харківський інститут соціальних досліджень, 2018 рік, <https://khisr.kharkov.ua/wp-content/uploads/2019/10/Natsional-nuy-preventyvnyy-mekhanizm-proty-katuvan-ta-zhorstokoho-povodzhennia-v-Ukraini-otsinka-diial-nosti-2018.pdf>, с. 6.

¹¹⁰ Там само, с. 7.

¹¹¹ там само, с. 21.

¹¹² Там само, с. 30.

ному суді, зокрема, за критеріями політичного нейтралітету, компетентності, сумлінності та професійної етики. Однак, така оцінка здатна лише виявити наявність у судді будь-якої політичної зацікавленості і ніяк не здатна зменшити політичний тиск на суддів.

Одним з найпотужніших способів тиску на суддів є безпідставне ініціювання кримінального переслідування судді або групи суддів, які ухвалили неприйнятне для сторони обвинувачення рішення, за ст. 375 КК України (ухвалення завідомо неправосудного рішення).

Після внесення до ЄРДР відомостей про прийняття судового рішення, яке прокуратура або інший орган кримінального переслідування декларує завідомо неправосудним, навіть без повідомлення судді про підозру, орган досудового розслідування має право проводити слідчі дії, в тому числі проводити обшук в його/її кабінеті або в його/її житлі, прослуховувати (за наявності санкції суду) його/її телефонні переговори і т. п.

У період з 2014 по березень 2020 року за ст. 375 КК було зареєстровано 1330 кримінальних проваджень. З них повідомлено про підозру лише в 65 кримінальних провадженнях. І лише в 24 кримінальних провадженнях обвинувальний акт було направлено до суду.

Статистика ГПУ про зареєстровані кримінальні правопорушення (КП) та результати їх досудового розслідування за ст. 375 КК України за 2014 року — 6 місяців 2019 року наступна.

Рік	Зареєстровано КП	КП, в яких вручено повідомлення про підозру	КП, в яких ОА направлені до суду
2014	110	13	1
2015	206	22	7
2016	174	7	6
2017	258	12	3
2018	295	1	1
2019	408	3	2
3 місяці 2020 року	136	0	0
Загалом	1330	65	24

Найбільш наочними прикладами тиску на суддів є відкриття кримінального провадження за ст. 375 КК України 27 січня 2017 року стосовно судді Красногвардійського районного суду міста Дніпропетровськ, який повернув клопотання про обрання запобіжного заходу прокурору через недотримання прокурором територіальної підсудності¹¹³, і відкриття кримінального провадження за ст. 375 КК України від 10 серпня 2018 року за фактом закриття суддею Київського районного суду кримінального провадження стосовно Харківського міського голови Геннадія Кернеса¹¹⁴.

Рада суддів України та ВРП регулярно вказують на те, що прокуратура тисне на суддів за допомогою ст. 375 КК України¹¹⁵. ВРП неодноразово приймала рішення про направлення до Генеральної прокуратури України подання про притягнення до відповідальності за вчинення тиску на суддів, стосовно яких відкрито кримінальне провадження за ст. 375 КК України¹¹⁶.

Група держав проти корупції Ради Європи GRECO у своєму звіті також звернула увагу на тиск прокурорами на суддів за допомогою використання ст. 375 КК України. У зв'язку з цим GRECO,

¹¹³ <http://www.vru.gov.ua/news/2231>

¹¹⁴ https://pol.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=234759

¹¹⁵ <http://rsu.gov.ua/en/news/statta-375-kk-ukraini-domokliv-mec-dla-suddiv>,
<http://rsu.gov.ua/ua/events/view/risenna-rsu-no-45-vid-13-serpna-2018-sodo-zahodiv-dla-zabezpecenna-dotrimanna-principu-rivnosti-pered-sudom-i-zakonom>,
https://ukr.lb.ua/news/2018/03/05/391818_tisk_suddiv_trivaie_golova_vrp.html
<http://www.vru.gov.ua/news/2231>
http://www.vru.gov.ua/mass_media/1041

¹¹⁶ <http://www.vru.gov.ua/news/2231>,
http://www.vru.gov.ua/chronology_single/1836,
<http://www.vru.gov.ua/news/4671>,
<http://rsu.gov.ua/ua/events/view/risenna-rsu-no-45-vid-13-serpna-2018-sodo-zahodiv-dla-zabezpecenna-dotrimanna-principu-rivnosti-pered-sudom-i-zakonom>

звертаючись до стандартів Ради Європи, чітко зазначає, що «тлумачення закону, оцінювання фактів або доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для кримінальної відповідальності, крім випадків злочинного наміру». Також автори звіту GRECO рекомендували виключити ст. 375 з КК України.¹¹⁷

Високопосадовці неодноразово публічно тиснули на суддів, в тому числі і погрожуючи їм. Наприклад, народний депутат Віталій Купрій написав до Верховного суду лист, де просив «ретельно перевірити факти, викладені у зверненні, за результатами чого негайно вжити заходів для відновлення прав громадянина». 25 травня 2017 року генеральний прокурор Юрій Луценко заявив, що він буде «хвилюватись за пожежний стан на Печерській (Печерський районний суд міста Києва)», якщо буде прийнято «ще одне милосердне рішення»¹¹⁸. Глава Національного банку України Валерія Гонтарева писала листа голові Верховного суду з вимогою навести порядок з рішеннями судів, які відроджують знищення Національним банком України «банку-зомбі»¹¹⁹. Міністр внутрішніх справ Арсен Аваков погрожував зняти охорону з судів, коли йому не сподобалося одне з рішень, пов'язане зі справою мера міста Одеса Геннадієм Трухановим¹²⁰.

З 2016 ВРП України веде відкритий реєстр повідомлень про втручання в роботу суду¹²¹. Станом на 01 серпня 2019 року в цьому реєстрі зареєстровано 1001 повідомлення за 2019 рік, 436 за 2018, 334 за 2017. У цих повідомленнях судді скаржаться, зокрема, на втручання в роботу судді з боку органів Національної поліції, СБУ, НАБУ, Генеральної і місцевої прокуратури, а також народних депутатів, які пишуть листи-запити до суду, де вимагають об'єктивно вивчити факти або приходять в суд разом з людьми спортивної зовнішності і плюють судді в обличчя¹²². У перелік депутатів, на дії яких скаржилися судді, крім уже згаданого Віталія Купрія, входять ще 22 депутата ВРУ.

Мери Дрогобича¹²³ і Золочева¹²⁴, а також Ірпінська міська¹²⁵ і Козелецька сільська¹²⁶ ради окремими листами висловлювали свою незгоду з рішеннями судів і відкрито надавали свої оцінки таким рішенням.

Такі дії були сприйняті суддями як прямий тиск. Численними є факти виклику суддів як свідків у справах, які вони розглядали як слідчі судді¹²⁷, проведення обшуків¹²⁸ і затримання судді¹²⁹.

Зрозуміло, що в якихось випадках судові рішення є очевидно неправосудним, і тоді кримінальне провадження проти судді за ст. 375 КК України є виправданим і необхідним. Але ми звертаємо увагу саме на зловживання органів кримінального переслідування своїми повноваженнями з метою домогтися залежності суддів, незалежно від обставин справи та наявних доказів для винесення суддею рішень на користь сторони, яка в суді представляє інтереси суспільства.

Інформація про випадки, в яких слідчий суддя прийняв рішення провести розслідування повідомлень / заяв про катування або неналежне поводження, що пролунали в суді від обвинуваченого, відповідно до статті 206 Кримінально-процесуального кодексу.

Уряд у своїй доповіді не відповів на питання щодо випадків, коли слідчими суддями були прийняті рішення провести розслідування після повідомлень / заяв про катування або неналежне поводження, заявлені в суді обвинуваченим, відповідно до статті 206 КПК України.

¹¹⁷ <http://rsu.gov.ua/uploads/news/grecoeval4rep20169ukraineukr-ae17f067a2.pdf>

¹¹⁸ <https://www.facebook.com/LlutsenkoYuri/posts/741109972754847>

¹¹⁹ <https://www.unn.com.ua/ru/news/1639292-nbu-zvernuvsya-do-verkhovnogo-sudu-iz-prokhannyam-zobov'yazati-sudi-priymati-rishennya-na-yikh-korist>

¹²⁰ <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/19/7172086/>

¹²¹ http://www.vru.gov.ua/add_text/203

¹²² http://www.vru.gov.ua/content/file/2690-0-6-17_.pdf

¹²³ http://www.vru.gov.ua/content/file/1972-0-6-18_.pdf

¹²⁴ http://www.vru.gov.ua/content/file/1766-0-6-18_.pdf

¹²⁵ http://www.vru.gov.ua/content/file/450-0-6-18_.pdf

¹²⁶ http://www.vru.gov.ua/content/file/507-0-6-18_.pdf

¹²⁷ http://www.vru.gov.ua/content/file/1218-0-6-18_.pdf

¹²⁸ http://www.vru.gov.ua/content/file/1024-0-6-17_.pdf

¹²⁹ http://www.vru.gov.ua/content/file/2176-0-6-17_.pdf

В Україні не ведеться офіційна статистика щодо розгляду слідчими суддями повідомлень / заяв про катування або неналежне поводження, заявлені в суді обвинуваченим, відповідно до статті 206 КПК України.

Викликає стурбованість практика, коли слідчий суддя відмовляв в ініціюванні розслідування заяв про катування або неналежне поводження¹⁵⁰, яке заявив обвинувачений або його захисник, всупереч ч. 6 ст. 206 КПК України, яка зобов'язує суддю вжити заходів. До того ж ч. 6 ст. 206 КПК України передбачає, що суддя при заяві особи про тортури повинен забезпечити проведення судово-медичного обстеження, доручити органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених в заяві особи і вжити необхідних заходів забезпечення безпеки особи. Однак, в більшості випадків слідчий суддя лише доручає прокурору дослідити такі факти. За відсутності адвоката — захисника при розгляді слідчим суддею клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою скарга затриманого такого роду не завжди буде зафіксована слідчим суддею.

Питання 20. *З посиланням на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 17), щодо непотрібного/зайвого затримання шукачів притулку, просимо надати інформацію про заходи, вжиті Державою для забезпечення, щоб шукачі притулку затримувалися тільки у крайніх випадках та у найкоротші можливі строки, а також надайте дані про кількість шукачів притулку, які наразі утримуються в місцях затримання та тривалість часу затримання. Подайте дані про застосування заходів, альтернативних затриманню для шукачів притулку судами протягом звітнього періоду.*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 20

Утримання під вартою шукачів притулку

Після доповнення Кодексу адміністративного судочинства України статтею 183-7 рішення про тримання іноземців у ПТПІ стали приймати суди, але ще тривалий час це незаконно продовжували робити органи прокуратури.

Після змін від 15.12.2017, внесених Законом України 2147-VIII¹⁵¹, ч. 18 статті 289 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ) дозволяє утримання іноземців на строк апеляційного оскарження без наявності судового рішення про затримання даного шукача притулку. Такі зміни не відповідають ч. 2 ст. 29 Конституції України, яка забороняє затримання особи без відповідного рішення суду.

При затриманні співробітниками ДПСУ іноземців в пункту пропуску в аеропорту до затриманого іноземця, який утримується «incommunicado» в спеціальних приміщеннях, не допускають адвоката, незважаючи на відповідне положення Закону України «Про Державну прикордонну службу України». Таке незаконне затримання може продовжуватись декілька днів і більше. Співробітники СБУ практично завжди затримують іноземців без своєчасного складання протоколу про адміністративне затримання або взагалі без його складання, а отже, й не повідомляють Центри БПД про затримання і відповідну необхідність забезпечення затриманого правовою допомогою адвоката.

Пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні ДМС України

Пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні ДМС України¹⁵² (ПТПІ) розміщені в Миколаївській (введений в дію 20 квітня 2018 року), Волинській та Чернігівській області, загалом вони можуть розраховані на перебування 473 осіб.

¹⁵⁰ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75766275>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77562495>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/63181158>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75162968>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/82973056>,
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/46124012>

¹⁵¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#n6636>

¹⁵² <https://dmsu.gov.ua/pro-dms/struktura-ta-kontakti/punkti-timchasovogo-perebuвання-inozemcziv-ta-osib-bez-gromadyanstva.html>

Показник		2014	2015	2016	2017	2018
Розміщено в ПТПП протягом року	осіб	291	358	473	656	1037
Утримувалось у ПТПП на початок року	осіб	116	172	172	186	444
Всього утримувалось у ПТПП протягом року	осіб	407	530	645	842	1481
Видворено осіб у примусовому порядку з ПТПП протягом року	осіб	116	198	265	309	511
Звільнено з ПТПП протягом року	осіб					356

Кількість затриманих осіб з метою їх видворення зростає. Так, у справах про затримання та видворення іноземців та осіб без громадянства судами першої інстанції в 2014 році прийнято 498 рішень, з них задоволено повністю позовні вимоги у 405 рішеннях, в 2015 році прийнято 527 рішень, з них задоволено 465 позовів, в 2016 році прийнято 753 рішення, з них у 654 задоволено позов, в 2017 році прийнято 1234 рішення, з них у 1035 задоволено позов, в 2017 році прийнято 1829 рішень, з них у 1666 задоволено позов.

На початку 2018 року в ПТПП утримувалось 444 особи, 1666 осіб було затримано та поміщено до ПТПП судами, тобто загальна кількість осіб, які мали утримуватись, становить 2110.

З ПТПП за 2018 рік було звільнено 356 та видворено 511 осіб, а загальна кількість осіб, які повинні утримуватись в ПТПП, — 2110. Таким чином, якщо створити ідеальні обставини на користь держави, тобто в перший день 2018 року звільнено 356 та видворено 511 осіб, хоча це насправді не так, виходить, що держава повинна була розмістити 1243 особи в ПТПП, але як це вона могла зробити, якщо всі ПТПП розраховані лише на утримання 473 осіб? Відповідь проста, ПТПП будуть перенаселені. Варто зауважити, що за усною інформацією представника ДМС на презентації Коментаря до 7-ої періодичної доповіді Уряду Комітету, яка відбулася 16 грудня 2018 року в офісі Омбудсмена, наповненість ПТПП зараз складає 60–70%.

Також варто звернути уваги той факт, що в 2018 році судами прийнято 1666 рішень про затримання та поміщення до ПТПП з метою видворення, а до ПТПП їх поміщено лише 1035. Цей факт буде розглянутий нижче.

Варто звернути увагу, що протягом 2017 року ДМС надавала UNHCR і його партнерам доступ до осіб під опікою UNHCR, які перебували у ПТПП, для проведення моніторингу, а також для надання правової допомоги. Однак з січня 2018 року ДМС вирішила обмежити доступ партнерам UNHCR¹³³. Представник ДМС пояснив це недотриманням співробітниками UNHCR формальних процедур отримання дозволу на візити до зазначених закладів.

У звіті Омбудсмена за 2018 рік¹³⁴ зазначено, що результатами моніторингу НПМ виявлено такі порушення прав утримуваних в них осіб:

- неналежні матеріально-побутові умови тримання;
- порушення права на свободу світогляду та віросповідання;
- порушення права на зв'язок із зовнішнім світом;
- порушення права іноземців та осіб без громадянства на правову допомогу.

Альтернативні заходи забезпечення виконання рішення про видворення

Альтернативними заходами є:

- 1) взяття іноземця або особи без громадянства на поруки підприємства, установи чи організації;
- 2) зобов'язання іноземця або особи без громадянства внести заставу. Проте альтернативні заходи, що забезпечать виконання рішення суду про видворення, не застосовуються судами, окрім одиничних випадків.

¹³³ <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2018/08/2018-08-UNHCR-UKRAINE-Refugee-and-Asylum-Seekers-Update-FINAL-UA.pdf>

¹³⁴ <http://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/Report-2018-1.pdf> (арк. 259).

Взяття іноземця або особи без громадянства на поруки підприємства, установи чи організації в Україні не застосовувались судами (інформація ґрунтується на даних отриманих в Єдиному державному реєстрі судових рішень¹³⁵ (ЄДРСР)).

Оскільки відсутні офіційні дані застосування альтернативних заходів, здійснено пошук таких рішень в ЄДРСР, і таке рішення там є одне¹³⁶, причому іноземець не зміг надати заставу¹³⁷, очевидно, через її невідповідно великий розмір.

Розмір застави становить від ста до двохсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб та вноситься на рахунок протягом п'яти робочих днів з дня прийняття судом рішення про внесення застави. Прожитковий мінімум становить 1921 грн. на місяць, тобто розмір застави становить від 7,5 тис. доларів до 15 тис. доларів, що очевидно є надмірним для особи, що перебуває в Україні з порушенням міграційного законодавства.

Питання 22. *З посиланням на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 15), щодо того, що злочини, пов'язані з торгівлею людьми, неналежним чином розслідуються та обвинувачуються, а жертви відчують нестачу доступу до ефективних засобів правового захисту та компенсації/відшкодування, просимо надати оновлену інформацію про кількість проваджень, розслідувань, обвинувачень та винесених вироків за вчинення злочину торгівлі людьми; фінансових ресурсів, наданих Державній цільовій соціальній програмі (а також іншим програмам/стратегіям); результати міжнародного співробітництва щодо боротьби з торгівлею людьми; чи надається жертвам торгівлі людьми компенсація/відшкодування та ефективні засоби правового захисту, включаючи психологічну та правову підтримку, медичний догляд, доступ до притулку/укриття так само, як вигоди соціального забезпечення та дозвіл на працевлаштування; а також, чи були надані спеціалізовані тренінги/навчання органам поліції, прокуратури, судовому корпусу, міграційної служби, прикордонної служби, психологам та співробітникам громадської підтримки (соціальні працівники) щодо проведення ефективною превентивної роботи, розслідування, обвинувачення та винесення покарання за діяння, що мають ознаки торгівлі людьми, як і щодо тренінгів з підвищення обізнаності та поінформованості та медіа кампаній про кримінальний характер таких діянь.*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 22

За даними Харківської правозахисної групи, щонайпізніше з 2015 року в Україні діє транснаціональне злочинне угруповання, члени якого обманом вивозять громадян України до РФ. Примусом, погрозами та шантажем громадян України втягують у злочинну діяльність, пов'язану із виробництвом та розповсюдженням наркотиків. Через очевидну змову наркодилерів з правоохоронними органами РФ заяви українців про діяльність злочинної мережі не розслідуються. Російські суди не приділяють увагу тому, що українці стали жертвами торгівлі людьми. Після нетривалого розслідування та несправедливого судового розгляду обвинувачені українці засуджуються за ст. 228.1 КК РФ (незаконні виробництво, збут або пересилання наркотиків).

Ми отримали інформацію про кримінальне переслідування більше ніж 300 громадян України, які стали жертвами діяльності транснаціонального злочинного угруповання. 197 жертв торгівлі людьми вже засуджені в Росії за незаконний обіг наркотиків і отримали покарання в діапазоні від 5 до 20 років позбавлення волі. 46 українців повернулись в Україну, однак продовжують відбувати покарання в українських установах виконання покарань. Ще 35 осіб вже подали заяви на переведення та чекають на відповідь російського Мін'юсту. Однак 22 наші співвітчизники ризикують залишитись в Росії, оскільки їм відмовлено у поверненні до України.

В п. 226 своєї відповіді уряд України вказує, що за 2014–2018 роки було надано статус жертви торгівлі людьми 531 громадянину України. Однак за вказаний період за нашими даними, отриманими від самих потерпілих від торгівлі людьми або їхніми родичами, підтвердженими матеріалами кримінальних проваджень, лише від діяльності одного злочинного угруповання постраждало

¹³⁵ <http://reyestr.court.gov.ua/>

¹³⁶ <https://opendatabot.ua/court/77759289-474c07a2e5ddc0817da544ea83c4f107>

¹³⁷ <https://opendatabot.ua/court/77920159-5cb51c8ead9bd76647a62ceb69029954>

більше 300 осіб¹⁵⁸. Ця цифра постійно зростає з кожним місяцем через пошукову роботу правозахисників та родичів потерпілих. Таким чином, дані, наведені урядом України, не відображають реальної кількості жертв торгівлі людьми та масштабів злочинної діяльності у цій сфері.

Головною проблемою жертв торгівлі людьми залишається відсутність ефективних засобів правового захисту. Всупереч вимогам ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України, заяви про злочин не реєструються невідкладно, а відомості не вносяться до ЄРДР. Навіть після винесення ухвали слідчим суддею часто вони виконуються із значною затримкою.

Процедура встановлення статусу жертви торгівлі людьми не враховує особливостей жертв цієї категорії і не відповідає міжнародним правовим стандартам. Зокрема, у випадку вербування осіб для участі у діяльності з розповсюдження наркотиків на території РФ, після їх засудження в РФ, без врахування обставин їх примушення, їх передають Україні для подальшого відбування покарання.

Процедура отримання статусу жертви від торгівлі людьми регулюється Порядком встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 року № 417 (далі — Порядок встановлення статусу).

Відповідно, ці особи мають подавати заяву про встановлення статусу жертви торгівлі людьми з місць перебування під вартою, що на практиці призводить до низки проблем.

По-перше, таке листування не є конфіденційним. Всі обставини потрапляння у ситуацію жертви торгівлі людьми, стають відомі адміністрації колонії та, дуже швидко, іншим засудженим. Часто це негативно впливає на подальше ставлення до жертв, умови відбування покарання, спілкування з іншими ув'язненими.

По-друге, працівник, відповідальний за проведення співбесіди, не має часу та ресурсу для відвідування колонії. Часто колонії знаходяться віддалено від обласних та районних центрів, що додатково ускладнює проведення співбесіди. За відсутності портативної комп'ютерної техніки співбесіда, в кращому випадку, вимагає двох відвідувань. Якщо жертва торгівлі людьми бажає скористатись правовою допомогою адвоката або вимагає присутності родичів, це суто технічно робить проведення співбесіди майже неможливим.

По-третє, окрему проблему становить сама можливість потрапити на територію колонії для відповідального працівника місцевої державної адміністрації, родича жертви торгівлі людьми та адвоката. Таке відвідування, відповідно до ст. 24 Кримінально-виконавчого кодексу України, не може відбутись без спеціального дозволу адміністрації установи виконання покарань або органів управління зазначеними установами. Опитування працівників Харківської, Миколаївської та Дніпропетровської обласних державних адміністрацій виявило, що так дозволи їм не надавались, відповідно, вони ніколи не відвідували колонії.

Таким чином, Порядок встановлення статусу не відповідає потребам жертв торгівлі людьми, які знаходяться в місцях позбавлення волі.

Нагальну проблему жертв торгівлі людьми, які були втягнуті в злочинну діяльність, становить неможливість звільнення від кримінальної відповідальності. Статтею 26 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, яка набула чинності для України 1 березня 2003 року, встановлений обов'язок кожної договірної сторони, згідно з основними принципами своєї правової системи, передбачити можливість не призначати покарання жертвам за участь у протиправній діяльності в тій частині, у якій вони були примушені так учиняти. Однак це положення Конвенції Ради Європи не було імplementовано у законодавство України.

Як вказано в дослідженні, проведеному групою незалежних консультантів на замовлення офісу Координатора проектів ОБСЄ в Україні на прохання Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, «Наразі ні Кримінальний, ні Кримінальний процесуальний кодекси України не містять положень, які б гарантували непідсудність потерпілих від торгівлі людьми за їх причетність до протиправної діяльності, якщо вони діяли з примусу. Через таку ситуацію жертви торгівлі людьми неохоче розповідають про свої обставини органам влади»¹⁵⁹. З 2008 року, коли було виконане це дослідження, ситуація не змінилась.

¹⁵⁸ <http://khp.org/index.php?id=1570605859>

¹⁵⁹ *Андрея Сьолькнер*. Звіт дослідження «Оцінка потреб національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні». ОБСЄ, 2008 — С. 81. Джерело: <https://www.osce.org/uk/secretariat/37381?download=true>

Тому цим жертвам торгівлі людьми залишаються лише загальні засоби звільнення від відбування покарання, встановлені законодавством України, яким передбачено чотири процедури звільнення засуджених. Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання є заохочувальними заходами, які пов'язані з виправленням засудженого. Застосування вказаних процедур можливе тільки після відбуття засудженим певного строку покарання. Обидві можливості для звільнення не враховують уразливого стану жертви торгівлі людьми і вчинення нею злочину під примусом. Амністія, в редакції діючого закону, не може бути застосована до жертв торгівлі людьми через пряму заборону закону, оскільки всі вони були втягнуті у злочини, пов'язані з розповсюдженням наркотиків. Помилування є екстраординарною процедурою, яка застосовується у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин.

Як наслідок такої ситуації, жертви торгівлі людьми не мають ефективного засобу правового захисту для відновлення стану, яке існувало до порушення. Іншими словами, жодне положення українського законодавства не встановлює зрозумілої та передбачуваної процедури, з використанням якої жертва торгівлі людьми може розраховувати на звільнення від покарання, як то передбачено Конвенцією Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми.

Питання 23. *З посиланням на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 13), просимо вказати, чи започаткувала/створила Держава систему ювенальної юстиції, яка забезпечує застосування альтернативних позбавленню волі санкцій, наскільки це є можливим.*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 23

Створювана система ювенальної юстиції обмежилась створенням Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх (надалі — Міжвідомча рада) у 2017 році. У звіті про діяльність Міжвідомчої ради за 2017–2018 роки відсутня будь-яка інформація щодо реального створення системи правосуддя, яка б враховувала найкращі інтереси дитини під час відправлення правосуддя, шляхом сприяння у випадках, коли це можливо, застосуванню заходів, альтернативних до позбавлення волі.

З урахуванням положень Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року визначено основні цілі діяльності Міжвідомчої ради.

Та не дивлячись на чітко визначені цілі Міжвідомчої ради відповідно до положень Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, жодна з цих цілей не була досягнутою.

Зокрема, на законодавчому рівні не впроваджено можливості використання медіації як одного зі способів відновного правосуддя, а саме: не внесені зміни до КПК України, інших пов'язаних з відповідними змінами законодавчих актів України, не поданий на розгляд КМУ проект Закону України «Про медіацію».

Як повідомляє Мін'юст на своєму офіційному сайті, станом на листопад 2017 року Мін'юст спільно із залученими експертами в рамках діяльності робочої групи координаційної ради підготував проект концепції Закону України «Про юстицію щодо дітей». Однак, як зазначає Уряд у своїй доповіді, проект закону й досі залишається лише проектом на стадії його розгляду парламентом.

Крім того, не було вчинено жодних дій для удосконалення системи покарань, що застосовуються до неповнолітніх, шляхом розширення можливостей застосування покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи. Держава посилається на наявність запобіжних заходів для неповнолітніх, однак ці заходи існували і в попередньому КПК. В чинному КПК відсутні будь-які зміни в правилах кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Як зазначив у своєму в ексклюзивному інтерв'ю у вересні 2017 року тепер вже колишній заступник міністра юстиції України Денис Чернишов, коли неповнолітня особа скоїла незначний злочин, то вона може пройти програми пробації, і за рік, максимум два, пройти ресоціалізацію, не будучи ув'язненою. Проходження програми пробації є дуже важливим, тому що якщо неповнолітній потрапляє в систему, то це рецидив майже 100%¹⁴⁰.

¹⁴⁰ <https://www.5.ua/suspilstvo/pidlitkova-zlochynnist-shcho-take-iuvenalna-probatsiia-ta-iakiyi-vidstok-retsdyvyu-155062.html>

При цьому, як повідомляє держава, станом на 2017 рік на обліку органів пробації перебувало 1276 неповнолітніх при загальній чисельності суб'єктів пробації у 68 тисяч осіб. Тобто, якщо в Україні станом на 2018 рік відкрито навіть 13 центрів ювенальної пробації, то вони фізично не в змозі виконати заходи пробаційної програми і для половини суб'єктів пробації.

Крім того, розпорядженням КМУ від 13 вересня 2017 р. № 654-р схвалено Концепцію реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, в якій відсутні положення щодо необхідності розробки нових моделей установ виконання покарань для жінок та неповнолітніх.

Стаття 3

Питання 24. З посиланням на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 17, див. вище), просимо надати оновлену інформацію про таке:

- 1) кроки, здійснені для забезпечення, щоб всі шукачі притулку отримували доступ до справедливих, чесних та достатніх процедур визначення статусу біженця, та ефективно захищалися від видворення та примусового повернення, в тому числі через становлення офіційного механізму моніторингу кордону у взаємодії/співпраці з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців та громадськими організаціями;
- 2) чи заявники притулку (особи, що просять притулку) мають доступ до правової допомоги та перекладачів, та чи таким особам дозволяється у строк більш ніж 5 днів подавати апеляцію проти негативного рішення щодо надання притулку;
- 3) заходи, вжиті для забезпечення, щоб внутрішньо переміщені особи ефективно захищалися від ризику повернутися до тортур та неналежного поводження.

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 24

Щодо реалізації права на отримання статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту

Державною міграційною службою України (ДМС), відповідно до статистичних даних¹⁴¹, з 2014 по 2018 роки було прийнято наступні рішення, що стосуються шукачів притулку:

Рішення		2014	2015	2016	2017	2018
визнано біженцем	осіб	124	49	20	21	24
визнано особою, яка потребує додаткового захисту	осіб	204	118	48	74	75
відмовлено у наданні захисту	осіб	257	599	416	228	284
скасовано статус біженця або особи, яка потребує додаткового захисту	осіб	2	4	9	4	2
позбавлено статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту	осіб	1	7	7	3	5
Загальна кількість осіб визнаних біженцем	осіб	2534	2487	2429	2382	1799
Загальна кількість осіб, визнаних особами, які потребують додаткового захисту	осіб	479	598	649	709	768

В опублікованих ДМС статистичних даних відсутня офіційна інформація для оцінки існуючої ситуації із розглядом звернень шукачів притулку, а саме інформація про кількість звернень до ДМС із заявами про надання притулку в Україні, рішень ДМС про відмови в прийнятті заяви та відмови у оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту. У випадку прийняття таких рішень розгляд заяви про захист припиняється, й інформація про ці звернення не включається до обліку рішень ДМС, дані про які наведені у таблиці, розміщеній вище.

Незважаючи на маніпулювання статистичними даними ДМС, прослідковується, що в 2016, 2017, 2018 роках кількість осіб, що отримали статус біженця, зменшилась в 6 разів, а кількість осіб,

¹⁴¹ <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani/statistika-z-osnovnoj-diyalnosti.html>

що отримали додатковий захист — в три рази. Така тенденція є ознакою негативної динаміки діяльності ДМС.

За даними Державної міграційної служби, наданими кореспондентам видання «Радіо Свобода», за перше півріччя 2018 року надійшло 352 заяви від осіб, які хочуть отримати статус біженця або потребують додаткового захисту, в 2017 році таких заяв було 771, в 2016-му — 656 заяв, в 2015-му — 1433 заяви і в 2014-му — 1173»¹⁴². При цьому у п.115 Доповіді держави зазначено, що у 2015–2018 роках 775 заяв було отримано для надання безоплатної вторинної правової допомоги за скаргами на відмови органів ДМС у наданні статусу біженця, отже, приблизно 20% заявників отримали правову допомогу, а з урахуванням того, що в системі БПД кожна правова допомога у кожній інстанції рахується як нова справа — лише 10%.

За правилами ДМС перекладач надається шукачу притулку лише під час інтерв'ю, а треба, щоб такі особи були забезпечені перекладачем під час кожного звернення до органів влади, особливо при першому зверненні.

Суди часто не з'ясовують у осіб, яких видворяють, про те, чи повідомили їм на зрозумілій мові про процедуру звернення з заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, чи були вони забезпечені перекладачем, чи отримували вони копію позову про їх видворення на зрозумілій мові, чи були вони повідомлені про можливість скористатись безкоштовними послугами адвоката, чи відомо їм про країну, куди їх будуть видворяти.

Судові процеси перекладачами не забезпечені, в кращому випадку в якості перекладача виступає громадянин тієї ж країни, який знає російську мову. Рішення суду на рідну мову їм не перекладають. Іноземцям та особам без громадянства надається 5 днів на оскарження відмов міграційної служби у наданні статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту, що за відсутності правової допомоги практично унеможлиблює оскарження.

Проблеми отримання статусу біженця або додаткового захисту можна узагальнити таким чином:

- надто формалізована процедура звернення із заявою про захист (короткий термін її подачі, встановлена форма заяви, можливість її повернення без розгляду через формальні порушення);
- система залучення перекладачів¹⁴³ та адвокатів для шукачів притулку не працює належним чином під час розгляду заяв про захист та у судах;
- ДМС ігнорує звіти міжнародних урядових та неурядових організацій щодо загальної ситуації в країні походження шукача притулку;
- тривалий строк розгляду заяви шукача притулку (понад 1 рік);
- рішення про відмову в наданні притулку не містять інформації про причини відмови та складаються українською мовою без перекладу;
- короткий строк на оскарження до суду рішення ДМС про відмову (5 днів);
- тривалість судового розгляду скарг на рішення ДМС про відмову в наданні захисту (понад 1 рік);
- судові рішення та інші документи не перекладаються на мову шукача притулку;
- судові рішення про скасування рішень ДМС містять вимогу до ДМС про повторний розгляд заяви, результат якого є також негативним для шукача притулку, який змушений повторно декілька разів проходити процедуру судового оскарження, що може тривати понад 5 років;
- особи, що звернулися за захистом, не мають можливості реалізувати своє право на тимчасове працевлаштування гарантоване законом¹⁴⁴;
- особи, що звернулися за захистом, не мають права на будь-які безкоштовні медичні послуги, включаючи невідкладну медичну допомогу і первинний медичний огляд;
- після отримання статусу біженця окрім разової матеріальної допомоги в розмірі 17 грн. біженці не отримують ніяких пільг та допомоги в інтеграції в суспільство, такої як, безкоштовні курси мови, працевлаштування, соціальна допомога, житло і т. д.;
- особи отримують додатковий захист строком на 5 років та не мають права на натуралізацію.

¹⁴² <https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda-v-detalyah/29511350.html>

¹⁴³ <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0801-13>

¹⁴⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> ч. 1 ст. 13.

На строк розгляду заяви про захист шукачі притулку можуть бути розміщені в Пунктах тимчасового розміщення біженців (ПТРБ), що розташовані в Одеській та Закарпатській областях¹⁴⁵. ПТРБ в Київській області через протест місцевої громади не працює на повну силу. Процедура поміщення до ПТРБ є тривалою та бюрократичною. В ПТРБ наявне всього 350 місць, частина з яких потребують ремонту.

Заходи, запроваджені для забезпечення ефективного захисту ВПО від повторення ризику бути підданим катуванню чи поганому поводженню

З моменту окупації території АР Крим і початку збройного конфлікту на сході України, за даними Міністерства соціальної політики України, в середньому по Україні зареєстровано 1 600 000 внутрішньо переміщених осіб (далі — ВПО).¹⁴⁶

У 2014 році Уряд України прийняв постанову, якою встановив соціальну допомогу для ВПО на оплату комунальних послуг та оренду житла.¹⁴⁷ Згідно з даною постановою, працездатна особа отримує фіксовану грошову суму в розмірі 442 гривні на місяць для покриття витрат на оренду житла і оплату комунальних послуг, яка, навіть на момент прийняття постанови, не покривала витрат ВПО на оплату зазначених послуг. З 2014 року по сьогоднішній день дана сума не змінювалася, при цьому ціна за комунальні послуги зросла приблизно в три рази відносно 2014 року. Прожитковий мінімум для працездатного населення підвищувався щороку. Через недостатню допомогу держави, яка не змогла забезпечити ВПО на достатньому рівні житлом або компенсацією за оренду житла, робочими місцями, частина з зареєстрованих ВПО були змушені повернутися назад на непідконтрольну Уряду України територію, де вони можуть наражатись на ризик смерті, поранення або стати жертвами тортур і жорстокого поводження.

Так само хочемо відзначити, що приблизно третина ВПО є пенсіонерами, які стали на облік до Пенсійного фонду України та отримують пенсійні виплати. Для контролю виплат пенсій ВПО Уряд України прийняв низку постанов, які не тільки вводили особливі правила отримання пенсій, а й вводили різного роду обмеження, які не відповідали чинному законодавству. Вводилися обов'язкові ідентифікація і виїзні перевірки пенсіонерів співробітниками органів соціального захисту. Дані заходи змушували пенсіонерів ВПО постійно перебувати в орендованому приміщенні і не виїжджати за межі адміністративно-територіальної одиниці, тому що за їх відсутності пенсійні виплати припинялися.

У 2018 році Уряд України в черговий раз посилив контроль над пенсійними виплатами для ВПО. Так, відповідно до постанови № 335¹⁴⁸, пенсіонери зі статусом ВПО не зможуть отримати заборгованість по пенсії після написання заяви про її відновлення. Дані гроші акумулюються на рахунок Пенсійного фонду України і зможуть бути виплачені за окремим порядком, який буде встановлений Кабінетом Міністрів України. ХПГ звертає увагу на той факт, що з моменту прийняття постанови № 335 по сьогоднішній день Кабінетом Міністрів України не прийнято окремого порядку по виплаті заборгованостей з пенсії.

Маючи проблеми з зупинкою виплати пенсій і невиплатою заборгованостей по пенсії, пенсіонери зі статусом ВПО змушені звертатися до суду для захисту своїх прав. Судові засідання йдуть тривалий період часу. При цьому рішення судів, які винесені на користь пенсіонерів ВПО, дуже тривалий період часу знаходяться на виконанні в органах Державної виконавчої служби України. Про існування проблематики припинення виплат пенсій свідчить наявність постанови Великої палати Верховного суду від 04.09.2018 по адміністративній справі № 805/402/18.¹⁴⁹

Що стосується питання виплати заборгованостей за пенсійними платежами для пенсіонерів зі статусом ВПО, то на сьогоднішній день Уряд України продовжує свою політику по невиплаті цих сум. З інформації про бюджет Пенсійного фонду, яка доступна на офіційному сайті Пенсійного

¹⁴⁵ <https://dmsu.gov.ua/pro-dms/struktura-ta-kontakti/punkti-timchasovogo-rozmishhennya-bizhencziv.html>

¹⁴⁶ Інформаційний лист Міністерства соціальної політики України від 23.07.2019 № 64/0/108-19/22.

¹⁴⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-п/ed20180908>

¹⁴⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/335-2018-%D0%BF>

¹⁴⁹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76945461>

фонду України¹⁵⁰, на 2018 рік для погашення заборгованості за рішеннями судів було закладено всього 50 000,00 гривень (п'ятдесят тисяч гривень 00 копійок), така ж сума грошових коштів виділена і на 2019 рік. Дана інформація призводить до висновку, що Уряд України не має наміру виконувати рішення судів про виплату заборгованості по пенсії.

Що стосується доводів уряду про забезпечення ВПО доступним житлом. За інформацією, наданою ХПГ Державною спеціалізованою фінансовою установою «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» (далі — Фонд)¹⁵¹ ВПО мають право на отримання пільгових довгострокових кредитів на будівництво (реконструкцію) і придбання житла відповідно до Порядку, встановленому постановою Кабінету Міністрів України № 584¹⁵². Відповідно до цієї постанови ВПО, які мають право на поліпшення житлових умов, повинні проживати і бути зареєстровані на території місцевої ради. Довідка обліку ВПО не є документом, що підтверджує місце реєстрації громадянина. На підставі цього виникають проблеми з оформленням зазначеного в звіті Урядом пільгового кредиту на придбання житла. Додатково Фонд надав нам інформацію, що в Законі України «Про Державний бюджет на 2019 рік» фінансування на підтримку пільгового кредитування для будівництва (реконструкції) і придбання житла не передбачено.

З 2014 року існує проблема з документами про визнання факту народження чи факту смерті, які «видані» «установами» так званих «Л/ДНР», а також фактичними органами влади Криму. Дані документи не визнаються органами державної влади України, згідно з українським законодавством. Для юридичного встановлення фактів, які були засвідчені документами, виданими в непідконтрольних уряду районах, необхідне відповідне судове рішення, отримання якого є тривалим і складним процесом. А відсутність свідоцтва про народження та деяких інших документів обмежує доступ ВПО до систем соціального забезпечення, освіти і охорони здоров'я. Відсутність свідоцтва про смерть значно ускладнює реалізацію права на розпорядження, успадкування та повернення втраченого майна.

Стаття 11

Питання 27. *З огляду на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 19), виражаючи занепокоєння серйозним рівнем перенаповнення пенітенціарних установ, внутрішнім насильством серед засуджених/ув'язнених, високими показниками смертності та поганими умовами тримання в низці пенітенціарних закладів, просимо надати інформацію щодо такого:*

- 1) *заходи, здійснені з метою зменшення рівня перенаповнення місць ув'язнення, в тому числі також шляхом більшого звернення/вжиття альтернативних ув'язненню заходів;*
- 2) *заходи, здійсненні з метою зменшення внутрішнього насильства серед засуджених/ув'язнених, в тому числі шляхом вдосконалення пенітенціарного менеджменту та зменшення співвідношення «засуджений-пенітенціарний персонал» та забезпечення, щоб правила внутрішнього розпорядку пенітенціарних закладів в повній мірі забороняли пенітенціарному персоналу наділяти деяких засуджених повноваженнями з управління іншими засудженими; надайте дані про кількість розслідувань, проведених за фактами підбурювання внутрішнього насильства серед засуджених з боку пенітенціарного персоналу та відповідні обвинувачення і винесені вироки;*
- 3) *заходи, вжиті з метою вдосконалення матеріальних умов тримання у відповідності зі Стандартними мінімальними правилами поведінки з в'язнями («Правила Мандели»), включаючи гарантування, що міжнародні стандарти живої площі для засуджених та ув'язнених безперечно поважаються та дотримуються;*
- 4) *заходи, вжиті з метою вдосконалення умов переміщення затриманих осіб до пенітенціарних закладів, зокрема залізничним транспортом, та заходи забезпечення того, щоб особи не транспортувалися в умовах, які мають ознаки неналежного поводження;*

¹⁵⁰ <https://www.pfu.gov.ua/1543626-byudzhzet-potochnogo-roku/>

¹⁵¹ Інформаційний лист Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння Молодіжному житловому будівництву» від 24.07.2019 № 1200/05.3.

¹⁵² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/335-2018-%D0%BF>

- 5) дані про кількість розслідувань за фактами смертей під час тримання під вартою, проведених під час звітного періоду, та кількість відповідних висунутих обвинувачень за скоєння катування та неналежного поводження та їх результати;
- 6) чи було дозволено проведення судово-медичних експертиз у зв'язку з усіма справами за фактом смерті під час тримання під вартою, та чи результати незалежного розтину трупа (автопсія) були прийняті судами в якості доказів у кримінальних та цивільних справах;
- 7) інформацію про тренінги/навчання, проведені для пенітенціарного персоналу та медичних працівників на предмет комунікації та роботи з засудженими/ув'язненими, у тому числі на предмет виявлення ознак вразливості.

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 27

Переповненість в'язниць, внутрішнє насильство в пенітенціарних установах, матеріальні умови тримання та етапування

Завдяки ухваленню змін до ч. 5 ст. 72 КК України, відповідно до яких один день попереднього ув'язнення відповідає двом дням позбавлення волі, за майже півтора роки дії закону було звільнено більше десяти тисяч ув'язнених. Таким чином, кількість засуджених різко зменшилася, що призвело до скорочення кількості засуджених у кожній пенітенціарній установі. Так, на початку 2017 року кількість засуджених в Україні становила 60 399 осіб, а наприкінці 2018 року — 55 121 особу. Показник числа в'язнів на 100 тисяч населення для України становить 131. Він розрахований з огляду на чисельність населення України, яка, за оцінкою Державної служби статистики, на 1 листопада 2018 року налічувала 42,029 мільйона громадян¹⁵³.

У зв'язку з цим у 2018 році КМУ ухвалив постанову «Про порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань». Загалом у відповідності до цієї постанови було консервовано 17 установ виконання покарань. Обрання конкретних установ для оптимізації мало здійснюватися на підставі оцінки їх наповненості, хоча логічніше було б установити таким критерієм матеріально-технічний стан приміщень.

Наприклад, з вищезазначених причин була законсервована Шостківська ВК № 66. Установа була розрахована на 14 відділень, у всіх відділеннях був проведений ремонт, який закінчився напередодні початку консервації. Звертаємо увагу на те, що в Україні є установи виконання покарань з набагато гіршими умовами тримання під вартою, про які йтиметься далі. У них засуджені продовжують відбувати покарання, тоді як з відремонтованої колонії у м. Шостка засуджені були вивезені. Наразі приміщення установи пустують¹⁵⁴. За останні два роки було законсервовано низку установ виконання покарань із задовільними або добрими умовами тримання під вартою, коли як поряд існували інші установи, в яких умови тримання під вартою не відповідали міжнародним стандартам¹⁵⁵.

У 2020 році Мін'юст повідомив про продаж законсервованих комплексів виправних колоній у найближчому майбутньому¹⁵⁶. Такі твердження представників органів державної влади йдуть у розріз з минулими планами тимчасово законсервувати УВП, які у разі необхідності, будуть повернуті до роботи. Враховуючи, що були законсервовані далеко не найгірші УВП за умовами тримання, бажання Мін'юсту продати їх викликає розумне занепокоєння. Загалом планується закрити та продати до третини виправних колоній.¹⁵⁷ Міністр юстиції також наголошував на планах перенести СІЗО за околиці міст, а комплекси будівель слідчих ізоляторів, які часто розміщуються на центральних вулицях, продати.

Згідно із наданою Мін'юстом інформацією потреба в капітальних і поточних видатках для поліпшення комунально-побутових умов в'язнів по об'єктам ДКВС на 2015 рік складала 274,0 млн.

¹⁵³ https://humanrights.org.ua/material/v_ukrajini_zmenshujetsjia_kilkist_zasudzhenih_minjiust

¹⁵⁴ <http://khp.org/index.php?id=1537528588>

¹⁵⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-2017-%D0%BF>

¹⁵⁶ <https://ua.interfax.com.ua/news/general/656562.html>

¹⁵⁷ <https://www.radiosvoboda.org/a/news-maluska-pro-tiurmy/30211378.html>

грн. (у тому числі капітальні видатки — 239,2 млн. грн. та поточні видатки — 34,8 млн. грн.), а на 2016 рік — 470,6 млн. грн. (у тому числі капітальні видатки — 451,8 млн. грн. та поточні видатки — 18,8 млн. грн.). На вказані цілі було залучено капітальних та поточних видатків протягом 2015 року на загальну суму 26,4 млн. грн., із них капітальні видатки — 6,1 млн. грн. та поточні — 20,3 млн. грн., у 2016 році на загальну суму 31,3 млн. грн., із них капітальні видатки — 3,4 млн. грн., та поточні — 27,9 млн. грн.¹⁵⁸. Таким чином, на капітальні видатки в 2015 році було виділено 2.5%, а у 2016 — 0.7% від потреби

У той же час в деяких установах були зафіксовані випадки, коли засудженим не надавалися індивідуальні спальні місця, і вони були змушені спати по черзі. Така ж практика й досі зберігається у слідчих ізоляторах. Засуджені у СІЗО скаржаться на малі розміри камер (Харківський СІЗО № 27), недостатність світла, свіжого повітря (Вінницька УВП № 1). У деяких випадках камери не були обладнані достатньою кількістю столів, а іноді — й місць для сидіння. Особливої уваги вимагають так звані транзитні камери, де під час зупинок знаходяться ув'язнені, яких транспортують з однієї УВП до іншої. Через значні порушення їхніх прав засуджені часто влаштовують голодування, наносять собі тілесні ушкодження, тощо (Замкова ВК № 58, Чернігівська ВК № 61). У 2018 році було винесено рішення суду про примусове годування щонайменше п'яти засуджених.

У той же час умови тримання під вартою в більшості УВП вимагають ремонту. Не дотримуються норми житлової площі, незадовільні санітарно-гігієнічні та матеріально-побутові умови, в деяких установах в'язнів тримають у напівпідвальних приміщеннях, недотримання температурного режиму та вимог щодо освітлення житлових приміщень, обмеження доступу до свіжого повітря та питної води тощо. Належні умови тримання створені, як правило, лише для засуджених, які залучаються до робіт з господарського обслуговування, неповнолітніх та жінок, а також осіб, які перебувають у більш привілейованому становищі. Внаслідок вкрай обмеженого державного фінансування, виправні установи змушені максимально економити на комунальних послугах, тому вода в багатьох з них подається обмежений час, паливо закупають по мінімуму, заготовляють дрова власними силами, приміщення промислових цехів не опалюють.

27 квітня 2020 року міністр юстиції України Денис Малюська анонсував створення в СІЗО України спеціалізованих платних камер з поліпшеними умовами тримання. Він зазначив, що сподівається на швидку імплементацію відповідної постанови. За словами Міністра, такий крок необхідний, адже слідчі ізолятори знаходяться в набагато гіршому стані, ніж установи виконання покарань, у яких люди перебувають після отримання вироків. Міністр юстиції заявив, що СІЗО отримують менше фінансування ніж УВП України. Фінансування не вистачає навіть на постільну білизну, не кажучи вже про ремонти і нормальне харчування. Якщо ремонти проводяться, то часом це робиться за рахунок людей, які там утримуються. Міністр поінформував, що платні камери передбачають покращені побутові умови: наприклад, у камері буде холодильник і телевізор, свіжіший ремонт, більша площа приміщення з розрахунку на одну людину тощо. Трохи згодом з'явиться додаткове, ліпше харчування, оскільки бюджетне фінансування охоплює лише мінімальний набір продуктів. Також він зауважив, що на даний момент розглядається можливість впровадження кількох тарифів: за добу, за тиждень і за місяць¹⁵⁹. Міністр юстиції також повідомив про плани збудувати декілька нових колоній із зразковими умовами тримання під вартою, на зразок тюрем Норвегії. Для цього планується залучити додаткове фінансування, у тому числі, фінансування від міжнародних донорських організацій¹⁶⁰.

Такі висловлювання Міністра юстиції вірогідно пов'язані з тим, що в січні 2020 року ЄСПЛ ухвалив пілотне рішення у справі «Сукачов проти України», в якому наголосив на існуванні структурної проблеми щодо неналежних умов тримання під вартою в УВП України. Суд зазначав, що дана справа стосується повторюваної проблеми, яка лежить в основі частих порушень Україною статті 3 Конвенції. Зокрема, з моменту прийняття свого першого рішення стосовно умов ув'язнення в Україні¹⁶¹, ЄСПЛ виніс п'ятдесят п'ять рішень (у деяких зі справ було декілька заявників), у яких

¹⁵⁸ http://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/spec_dopov_npm_2016_n.pdf

¹⁵⁹ <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-platni-kameri-zyavlyatsya-vje-nayblihim-chasom>

¹⁶⁰ <https://www.radiosvoboda.org/a/news-maluska-pro-tiurmy/30211378.html>

¹⁶¹ *Nevmerzhtsky v. Ukraine*, № 54825/00, ECHR 2005-II.

визнав порушення статті 3 у зв'язку з поганими умовами утримування у слідчих ізоляторах. У низці цих рішень ЄСПЛ також зробив висновок, що мало місце порушення статті 13 Конвенції через відсутність ефективних національних засобів правового захисту для скарг заявників за статтею 3.

Більшість зі справ проти України, в яких ЄСПЛ визнавав порушення статті 3 Конвенції, стосувалися проблем переповнення та різних інших повторюваних проблем, пов'язаних з матеріальними умовами ув'язнення: неналежними санітарно-гігієнічними умовами, неналежним освітленням та вентиляцією, присутністю комах та плісняви у камерах, обмеженим доступом до душу, обмеженими щоденними прогулянками, відсутністю усамітненості при використанні туалету, поганою якістю їжі тощо. Порушення були виявлені у великій кількості установ у різних областях України. Таким чином дійсно видається, що порушення не були результатом ізолюваного випадку або конкретних подій у кожній окремій справі. Вони походили з широко поширеної структурної проблеми, яка була результатом поганого функціонування пенітенціарної системи України та недостатніх гарантій проти поводження, забороненого статтею 3.

Незважаючи на ці висновки, висловлювані ЄСПЛ стосовно України майже щорічно з 2005 року, структурна проблема видається усе ще невирішеною на національному рівні. Дійсно, відповідно до бази даних управління справами ЄСПЛ, близько 120 *prima facie* виграваних заяв проти України, пов'язаних зі скаргами на умови ув'язнення, на даний момент очікують розгляду у ЄСПЛ. Ця цифра, взята сама по собі, вказує на існування повторюваної структурної проблеми.

Комітет міністрів Ради Європи також визнав структурний характер проблеми умов ув'язнення в Україні. Він контролював виконання рішень Суду стосовно умов ув'язнення з 2005 року. У грудні 2018 року він прийняв тимчасову резолюцію, в якій знову підкреслив структурний характер цієї проблеми. Він зауважив, що у попередніх рішеннях вже неодноразово закликав органи влади України вжити рішучих заходів для встановлення запобіжних та компенсаційних засобів з метою вирішення цієї проблеми. Хоча деякі кроки були зроблені, ніякий конкретний прогрес не був досягнутий, що також наклало на систему Конвенції непотрібний тягар. Тому Комітет міністрів підкреслив термінову потребу органів влади продовжити працювати над прийняттям усеосяжної довгострокової стратегії, здатної привести до вирішення цих структурних проблем, з чіткими та обов'язковими строками для вжиття відповідних заходів та надання необхідних ресурсів.

Беручи до уваги поточні міркування та наявну проблему, яка існувала протягом багатьох років, значну кількість осіб, на яку вона вплинула або здатна вплинути, та термінову необхідність забезпечити їм необхідне та доречне відшкодування на національному рівні, ЄСПЛ застосував процедуру пілотного рішення в даній справі і зобов'язав Україну під контролем Комітету Міністрів вжити низку заходів спрямованих на зменшення переповненості камер в УВП та покращення умов тримання та вироблення ефективних засобів правового захисту для потенційних заявників.¹⁶²

Норми харчування ув'язнених, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 16.06.1992 № 336 (далі — Норми харчування ув'язнених) не відповідають нормам харчування встановлених Міністерством охорони здоров'я, як того вимагають Європейські пенітенціарні правила. У Нормам харчування ув'язнених також відсутні раціони з урахуванням релігії, культури та характеру роботи (є лише раціон для зайнятих на важких роботах). Також немає норм для осіб, які хворіють на СНІД, ВІЛ, лепру, подагру, хвороби органів кровообігу та інші тяжкі хвороби. У п. 2 Порядку застосування норм харчування ув'язнених передбачено, що особи, які хворіють на шлунково-кишкові захворювання, згідно з висновками лікаря, на час амбулаторного лікування забезпечуються продуктами харчування за дієтичними нормами. Однак, на дієтичне харчування заліковується не більше трьох відсотків від облікової чисельності осіб, які тримаються в установі.

У більшості установах їжа має неналежні органолептичні властивості, у приготованих стравах недостатньо м'ясних продуктів, через незадовільні умови зберігання продукти втрачали свою якість, проте використовувалися для приготування їжі. Крім цього, фіксуються перебої в системі централізованих поставок продуктів харчування до пенітенціарних установ. Так, у Дніпропетровській УВП № 4 в раціоні ув'язнених майже місяць були відсутні м'ясопродукти, а на складах установи не залишилося картоплі. У Чорноморській ВК № 79 засуджені — жінки майже місяць хар-

¹⁶² *Sukachov v. Ukraine*, № 14057/17, ECHR, 2020-I.

чувалися однією рибою (м'ясо не поставлялося) під час усіх прийомів їжі. При чому, в сусідніх установах того ж населеного пункту (м. Одеса) м'ясо було у наявності. В окремих випадках під час централізованих поставок до установ надходили продукти харчування неналежної якості (Вознесенська виправна колонія № 72).

На жакливих умовах харчування ув'язнених наголошує Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню у звіті уряду України від 6 вересня 2018 року під час візиту до України з 8 по 21 грудня 2017 року¹⁶³. Вони зазначають, що багато ув'язнених скаржаться на погану якість їжі, на відсутність її різноманітності та на її нестачу (§70), у тому числі у осіб, які знаходяться на лікуванні (§119, §120). У звітах посольства США за 2015, 2016 та 2017 роки також зазначалося, що проблема відсутності належного харчування залишається невирішеною.¹⁶⁴

Про неналежне харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань наголошує й Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у своїй Щорічній доповіді за 2017 рік (с. 196, 227–229). У доповіді зазначається, що ув'язненим за Нормами харчування ув'язненим щоденно повинні надаватись овочі, зокрема капуста, буряк, морква, цибуля ріпчаста, огірки. Однак, в багатьох установах ув'язнені не отримують свіжих овочів взагалі. Ще Уповноважений підкреслює проблему застосування норм заміни продуктів, зокрема безпідставну заміну без необхідного на те дозволу. Цей механізм «заміни продуктів», який за законом мав би використовуватись лише при тимчасовій нестачі окремих продуктів, застосовується як загальне правило, і має наслідком майже повну відсутність у раціоні засуджених натуральних продуктів, особливо, білкових, овочів та фруктів. Тому отримання продуктових посилок від рідних залишається для засуджених засобом для виживання. Певна частина засуджених, особливо у слідчих ізоляторах, взагалі не харчується їжею, що готують в установах.

Під час конвоювання осіб, справи яких розглядаються у судах в обласних центрах, вони не отримують сухі продуктові пайки і тому змушені кожен день судових слухань голодувати.

27 грудня 2018 року Уряд затвердив нові норми харчування засуджених, які почнуть діяти з 1 січня 2020 року. В нових Нормах розрахунок енергетичної цінності раціону харчування в'язнів відсутній. Крім того, зазначається, що заміна одних продуктів іншими здійснюється для урізноманітнення меню в'язнів, за призначенням лікаря або у разі відсутності продуктів на складі. У перспективі, ця норма може стати основою для різноманітних зловживань адміністрації УВП, яка, у свою чергу, буде необмежено змінювати меню засуджених. Крім того, у нормах встановлено фінансування харчування засуджених за залишковим принципом, що негативно скажеться на рівні забезпечення установ продуктами та їх якості. Пізніше запровадження нових Норм харчування було відтерміновано на рік.

Незважаючи на значні зміни до Правил внутрішнього трудового розпорядку установ виконання покарань щодо дозволів використовувати мікрохвильові печі для засуджених, що потенційно може покращити якість харчування, залишається невирішеною низка проблем. Зокрема, засуджені зазначають на бажанні самостійно організувати власне харчування, якщо їм не може забезпечити таке харчування держава. Однак через включення круп, овочів та інших продуктів, що підлягають термічній обробці, до переліку заборонених предметів для зберігання засудженими, вони фактично не можуть організувати харчування. Також засудженим заборонено використання і мультиварок, які є зручними для приготування їжі в умовах виправної колонії. Згадані заборони не мають під собою жодного юридичного підґрунтя, зокрема, не спрямовані на забезпечення безпеки в УВП або на виправлення засуджених (навіть суперечать останньому). На наші запити органи державної влади не змогли надати мотиви для такого власного рішення.

Крім того, якість харчування в УВП погіршується через зловживання представників органів державної влади. Наприкінці 2019 року ДБР повідомило про затримання двох заступників керівників держустанов Південно-східного міжрегіонального управління з питань виконання кримі-

¹⁶³ <https://rm.coe.int/16808d2c2a>

¹⁶⁴ https://photos.state.gov/libraries/ukraine/895/pdf/2015%20HUMAN%20RIGHTS%20REPORT_Ukr.pdf,
https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/2017/04/Final-UKRAINE-2016-HRR_Official_Ukr.pdf,
https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/HHR_2017_Ukr.pdf

нальних покарань та пробації, розташованих у Харківській області під час збуту продуктів харчування придбаних для засуджених.

За попередньою інформацією, посадовці списували продукти харчування для засуджених, закуплені Міністерством юстиції, та продавали їх оптовими партіями з території виправних колоній Харкова. Затриманим повідомлено про підозру у зловживанні владою або службовим становищем, яке спричинило тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 364 Кримінального кодексу України). За два місяці протиправної діяльності, задокументовано розкрадання та продаж продуктів харчування посадовцями на суму понад 500 тисяч гривень. Під час спроби виїзду з території однієї із колоній двох мікроавтобусів із продуктами, вилучено близько трьох тон замороженого м'яса та риби¹⁶⁵.

Після внесення змін до КВК, якими було встановлено право на безперешкодне відвідування установ виконання покарань, в тому числі членами громадських рад при регіональних управліннях пенітенціарної служби, помічникам-консультантам народних депутатів України, які мають право бути у супроводі журналістів та лікарів, з кінця 2014 року представники нашої організації здійснювали регулярні моніторингові візити до УВП, в ході кожного з яких були виявлені численні порушення прав в'язнів. Такі візити стали джерелом цінної інформації «з перших вуст» про реальний стан з дотриманням прав засуджених, яка розміщувалась по кожному візиту окремо на прталі ГО «Харківська правозахисна група» «Права людини в Україні».

Показовою є ситуація з умовами тримання під вартою у Жовтоводській ВК № 26. В усіх без винятку відділеннях умови тримання під вартою не відповідають жодним стандартам. Майже всі приміщення житлової зони установи перебувають у антисанітарному, занедбаному стані. Всюди відчувається сирість. Освітлення в житлових приміщеннях дуже погане, а в деяких взагалі відсутнє. Щоб потрапити до житлової зони, на першому поверсі потрібно подолати абсолютно темний коридор зі сходами. Засуджені зазначають, що світло з'являється зазвичай із настанням темряви та є до відбою. У житлових зонах тісно розташовані залізні ліжка із тонкими матрацами, через що більшість опитаних скаржились на болі у спині. Спостерігається велике перенаселення камер.

Стіни у частині спальних приміщень жилого корпусу вкриті грибок та пліснявою, багато де на стелях наявні сліди минулого залиття. В усіх приміщеннях установи був концентрований запах сирості, дихати справді було важко. Засудженим доводиться спати, харчуватись та займатися спортом у таких небезпечних для здоров'я умовах. Також надходили скарги на засилля у приміщеннях блошиць і тарганів. Кип'ячена питна вода була наявна лише в одному відділенні, в інших — лише з-під крану. Якість води з-під крану дуже низька, через добу відстоювання з'являється осад з іржею, а влітку у воді й взагалі за добу розводяться білі черв'яки.

Засуджені, що відбувають покарання у цій установі, зазначали, що температура в житлових приміщеннях вночі становить 8–10°C, а взимку знижується до 3–5°C. Це при тому, що в колонії наявна автономна котельня для опалення. Засудженим доводиться спати повністю одягнутими та ще й під декількома ковдрами. Труби водопостачання вкриті іржею, у деяких місцях підтікають, як наслідок, в установі періодично відбуваються затоплення.

Санвузли у відділеннях перебувають в жахливому стані. У рукомийниках несправні крани, на стіні відбита облицювальна плитка. У туалетних кімнатах стоїть нестерпний сморід. У відділеннях містяться від 4 до 6 туалетних кабінок, засуджені вимушені стояти в чергах, щоб справити нужду. В туалетах відсутні дверцята, а перегородки в деяких відділеннях сягають заввишки не більше 50 сантиметрів. Сантехніка перебуває у аварійному стані. У відділеннях містяться від 4 до 6 туалетних кімнат, засуджені вимушені стояти в чергах, щоб справити нужду. В туалетах відсутні дверцята, а перегородки між кабінками в деяких відділеннях сягають заввишки не більше 50 сантиметрів. Сантехніка перебуває у аварійному стані.

Зі слів засуджених, навіть холодну воду в колонії подають лише 2 години на добу. У зв'язку з цим ув'язнені змушені набирати воду до баків, а потім митися з них. До того ж, у туалетах стоїть сморід ще й через відсутність води у бачках для змивання. В їдальні на стелі та на підвіконнях наявна пліснява. У приміщенні відчувається запах сирості. Відсутнє дієтичне меню, незважаючи на

¹⁶⁵ <https://dbr.gov.ua/news/dbr-zatrimalo-dvokh-kerivnikiv-vipravnikh-koloni-yaki-prodavali-produkti-kharchuvannya>

те, що у колонії відбувають покарання засуджені, які слабують на діабет та захворювання шлунково-кишкового тракту¹⁶⁶.

Через місяць після цього нашого звіту, 23 квітня 2019 року, до ВР України був внесений законопроект, в якому було запропоновано виключити з переліку осіб, яким надано право без спеціального дозволу (акредитації) в будь-який час безперешкодно відвідувати установи виконання покарань для здійснення контролю та проведення перевірок, в тому числі помічників-консультантів народних депутатів України, а також членів громадських рад при ДКВС та його територіальних підрозділах (міжрегіональних управліннях)¹⁶⁷. Цей законопроект не був прийнятий до розпуску Верховної Ради.

Питання 29. *Просимо подати оновлену інформацію про діяльність мобільних груп по інспектуванню пенітенціарних установ, описаних у додатковому звіті Держави (параграфи 68–69). Зокрема, надайте інформацію щодо будь-яких повідомлень/заяв про катування чи неналежне поводження, отриманих протягом таких інспекцій, а також надайте інформацію щодо заходів по виправленню ситуації та/або відкритих проваджень у відповідь на такі заяви/твердження.*

Параграфи 68–69 додаткового звіту України: 18 квітня 2014 року наказом Мініюсту № 670/5 створено Комісію з питань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, у рамках якої працює 5 мобільних груп для проведення інспектування пенітенціарних установ (вже проінспектовано діяльність 9 установ – Київське СІЗО, Одеське СІЗО, Харківське СІЗО, Закарпатська УВП № 9, Бориспільська ВК № 119, Стрижавська ВК № 81, Полицька ВК № 76, Олексіївська ВК № 25 – виправні колонії у Київській, Вінницькій, Рівненській та Харківській областях та Мелітопольська виховна колонія у Запорізькій області.

До цієї роботи активно залучалися представники громадськості та Громадської Ради, створеної при ДПтС. 4 вересня 2014 року під час другого засідання Комісії з питань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань було вирішено, що мобільні групи будуть очолюватися представниками громадськості або посадовцями Мініюсту. 13 травня 2015 року Громадська Рада при ДПтС обрала п'ять кандидатів, які очолюватимуть ці мобільні групи для інспектування установ.

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 29

У пунктах 68–69 додаткового звіту України та 163–187 Доповіді Уряд висвітлює стислу інформацію стосовно діяльності мобільних груп по інспектуванню пенітенціарних установ, яка не містить сутнісних описань порушень, що були виявлені внаслідок такого інспектування.

На додаток до даних, поданих у Доповіді, можна звернути увагу на наступну інформацію.

В офіційній відповіді Мініюсту зазначено, що з 4 грудня 2018 року наказ Мініюсту про створення мобільних груп з інспектування пенітенціарних установ втратив чинність. Хоча Уряд вказує, що у діяльності даних мобільних груп активну участь приймали представники громадськості, проте таке участь була лише номінальною. Адже процес відбору представників громадськості та опис самих візитів за їх участі фактично не висвітлювалися, за винятком формальних повідомлень.

За інформацією Мініюсту, у 2017 році у його складі було створено Управління пенітенціарних інспекцій, як підрозділ внутрішнього інспектування органів і установ ДКВСУ. Станом на квітень 2019 року було здійснено 67 інспектувань пенітенціарних закладів: у 2017 році — 25, у 2018 році — 32, з початку 2019 року — 10. За інформацією, поданою у додатковому звіті та доповіді Уряду, жодного разу повідомлень від засуджених осіб та осіб, узятих під варту, про застосування катувань чи неналежного поводження з боку пенітенціарних закладів не надходило. Хоча отримання інформації щодо дотримання прав людини в пенітенціарних установах є лише одним із завдань діяльності зазначених мобільних груп, безсумнівно, що вони мали б приділяти більше уваги питанням прав ув'язнених під час інспектування установ.

¹⁶⁶ <http://khp.org/index.php?id=1552909974>

¹⁶⁷ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65843

СЬОМА ПЕРІОДИЧНА ДОПОВІДЬ УКРАЇНИ

Обов'язки по інспектуванню пенітенціарних установ покладені також на працівників прокуратури.¹⁶⁸

Згідно з відповіддю ГПУ працівники органів прокуратури щомісячно проводять відповідні перевірки в установах виконання покарань. Під юрисдикцію перевірок підпадають слідчі ізолятори, арештні доми, виправні центри, виправні колонії, виховні колонії.

Статистика ГПУ за 2014 — 3 місяці 2019 рр. щодо нагляду за додержанням законів в установах попереднього ув'язнення та виконання покарань наведена в наступній таблиці:

	Рік	Розглянуто документів прокурорського реагування з вжиття заходів щодо порушень закону	Притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності	Розпочато кримінальних проваджень
Слідчі ізолятори	2014	440	429	14
	2015	338	453	-
	2016	361	429	-
	2017	434	458	-
	2018	460	481	-
	перший квартал 2019	134	138	-
Арештні доми	2014	18	10	-
	2015	15	7	-
	2016	16	17	-
	2017	19	12	-
	2018	16	10	-
	перший квартал 2019	1	-	-
Виправні центри	2014	288	335	8
	2015	218	303	-
	2016	186	282	-
	2017	227	320	-
	2018	170	260	-
	перший квартал 2019	49	58	-
Виправні колонії	2014	1804	2116	39
	2015	1527	1887	-
	2016	1393	1746	-
	2017	1532	1714	-
	2018	1328	1605	-
	перший квартал 2019	414	552	-
Виховні колонії	2014	57	86	-
	2015	38	48	-
	2016	22	30	-
	2017	30	47	-
	2018	17	23	-
	перший квартал 2019	8	13	-

Також ГПУ було надано відомості щодо кількості скарг на недозволені заходи впливу адміністрації місць застосування заходів примусового характеру за 2014–2018 роки та перші 3 місяці 2019 року.

¹⁶⁸ Наказу Генерального прокурора України № 161 від 20.04.2016 «Про організацію діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів про виконання судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян», <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0161900-16>>.

ГПУ (Офіс Генерального прокурора) у своїй відповіді на проект коментаря ХПГ зазначила, що за 2016-2019 року було винесено 31 тисячу документів реагування на виявлені правопорушення, за результатами яких до відповідальності було притягнуто 21 тисячу осіб.¹⁶⁹ Проте, ця інформація є недиференційованою і неможливо встановити, за які саме порушення були притягнуті до відповідальності вищевказані особи.

Також ця інформація є невідповідною до попередніх даних, поданих ГПУ. Різниця між даними щодо притягнутих до відповідальності осіб в період 2014 — перші три місяці 2019, які подавалися ГПУ у травні 2019, та даними, поданими в лютому 2020, становить 7131 особу (за період 2016–2019 років). Так чи інакше, з публічної статистичної інформації органів прокуратури неможливо виокремити інформацію про кількість скарг на застосування незаконного насильства працівниками правоохоронних органів.

Рік	Вирішено звернень	Задоволено
2014	342	8
2015	168	5
2016	141	2
2017	102	1
2018	58	1
перший квартал 2019	15	1

Статистика кримінальних проваджень з розслідування злочинів, вчинених працівниками ДКВСУ щодо застосування катувань та іншого жорстокого поводження за 2014– перший квартал 2019 року.

Рік	Розслідувалось
2014	115
2015	76
2016	49
2017	41
2018	15
2019	5

Таким чином, навіть якщо зважити на те, що не всі порушення, виявлені під час прокурорських перевірок пенітенціарних установ, стосуються катування та інших форм жорстокого поводження, дані з останньої таблиці свідчать про те, що навіть за офіційними даними ці явища є реаліями української кримінально-виконавчої системи.

Важливе значення у виявленні неефективної системи розслідувань фактів катувань, вчинених працівниками пенітенціарних органів, мають візити КЗК та характер актів реагування Уряду на виявлені порушення. Протягом звітнього періоду, зокрема, внаслідок візитів у 2014–2018 роках делегація отримала значну кількість достовірних заяв від затриманих осіб (включаючи неповнолітніх) про жорстоке фізичне поводження з боку працівників поліції, що складалося з ляпасів, ударів, ударів дубинками або пластиковою пляшкою з водою. У деяких випадках жорстоке поводження було таким тяжким, що його можна вважати катуванням.¹⁷⁰ Також представники делегації отримали значну кількість достовірних тверджень від затриманих осіб щодо надмірного застосування

¹⁶⁹ Відповідь Офісу Генерального прокурора від 11.02.2020.

¹⁷⁰ «Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 30 November 2016», <<https://rm.coe.int/pdf/1680727930>>.

сили під час затримання поліцією, жорстоке поводження, а також тривале застосування щільних наручників.¹⁷¹

У доповіді Омбудсмена вказано, що в результаті моніторингових візитів до місць позбавлення волі протягом 2019 року було ініційовано 63 кримінальні провадження (з них — 40 у ДБР) щодо катування та іншого поводження, що принижує гідність¹⁷².

Уряд в актах реагування вказував на відкриті кримінальні провадження стосовно випадків жорстокого поводження в пенітенціарних установах. Проте, навіть у звітах Уряду не було вказано жодного реально винесеного обвинувального вироку щодо представників державних органів за вчинені правопорушення. Провадження або закривалися, або так і не були закінченими.¹⁷³ Більше того, Уряд у Доповіді вказує на те, що в результаті вищевказаних візитів, «не було отримано жодних заяв про катування або фізичне погане поводження з ув'язненими»¹⁷⁴.

Водночас, Уряд в особі Адміністрації ДКВС вкотре заперечує наявність фіксованих фактів неналежного поводження з ув'язненими. У відповіді на коментар, поданий представниками ХПП, ДКВС зазначає, що представниками КЗК під час візитів не отримано жодної скарги на неналежне поводження із засудженими¹⁷⁵, що прямо суперечить оригінальним доповідям КЗК.

Таким чином, Держава не лише не виконує вимог щодо незастосування катування та жорстокого поводження, але й маніпулює інформацією, поданою у звітах міжнародних організацій.

Питання 30. *Просимо надати дані про кількість отриманих скарг на катування та неналежне поводження протягом звітного періоду від інших незалежних міжнародних та національних органів та організацій, які здійснюють моніторинг пенітенціарних установ, з розмежуванням по установах, а також надайте інформацію про конкретні заходи та дії, вчинені у відповідь на такі скарги/заяви. Позначте, чи будь-хто з пенітенціарного персоналу був обвинувачений за скоєння репресивних дій по відношенню до засуджених/ув'язнених, які подавали скарги про застосування до них неналежного поводження чи про неналежні умови тримання протягом звітного періоду.*

Питання 31. *Просимо описати вплив та наслідки прийняття рекомендації Міністерства юстиції щодо вдосконалення розслідування повідомлень про неналежне поводження в тюрмах та слідчих ізоляторах (№ 178/5), як про це зазначено у додатковому звіті Держави (параграф 50).*

Параграф 50 додаткового звіту України: у рамках спільного проекту Ради Європи та ЄС «Посилення боротьби з неналежним поводженням та безкарністю» 13 грудня 2013 року обговорено рекомендації щодо оцінювання ефективності подачі скарг на неналежне поводження в пенітенціарній системі. У період з 16 травня — 16 червня 2014 року ці рекомендації були публічно обговорені, а 12 лютого 2015 року затверджені наказом Мініюсту № 178/5 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо вдосконалення розслідування повідомлень про неналежне поводження в пенітенціарних установах та СІЗО, віднесених до компетенції ДПтС».

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ №№ 30, 31

Залишається гострою проблема насильства в установах виконання покарань з боку адміністрації. Мін'юст повідомляє, що у 2014 році лише один засуджений звернувся із скаргою на катування в установах виконання покарань, у 2017 році — п'ятнадцять, у 2018 році — сорок шість, а у 2019 — сімдесят сім засуджених. За період 2014–2019 рр. Мін'юст здійснив 68 моніторингових (інспектувальних) візитів до установ виконання покарань. Під час візитів не було зафіксовано жодної скарги

¹⁷¹ «Executive summary of Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 8 to 21 December 2017», <<https://rm.coe.int/16808d2c2a>>.

¹⁷² Щорічна доповідь Уповноваженого ВРУ з прав людини, 2020 р., ст. 137.

¹⁷³ «Response of the Ukrainian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Ukraine from 8 to 21 December 2017», <<https://rm.coe.int/168093ab47>>.

¹⁷⁴ «Seventh periodic report submitted by Ukraine under article 19 of the Convention pursuant to the optional reporting procedure, due in 2018», para 170.

¹⁷⁵ Відповідь ДКВС від 17.02.2020.

на неналежне поводження із засудженими. З 2014 року адміністрація установ не притягувала до відповідальності за катування засуджених. У відповідь на наш запит ДКВС повідомила про наступні результати розгляду звернень засуджених на неналежні засоби примусового впливу за період 2014–2018 року¹⁷⁶:

	2014	2015	2016	2017	2018
Отримано звернень	298	168	141	102	58
Задоволено	2	5	2	1	1

Розгляд аналогічних звернень прокуратурою України, на яку покладено функцію нагляду за виконанням покарань¹⁷⁷:

	2014	2015	2016	2017	2018
Отримано звернень	1613	1664	1350	1010	855
Задоволено	23	19	7	15	10

Однак надані відомості суперечать інформації із засобів масової інформації та фактичним даним, які відомі правозахисникам¹⁷⁸. Так, за інформацією осіб, які тримаються у Темнівській ВК № 100, вони фактично позбавлені можливості оскаржувати дії адміністрації установи через страх бути підданими катуванню або жорстокому поводженню. Така ситуація є типовою для багатьох колоній, особливо з більш суворим режимом. Засуджених, які намагаються скаржитися на дії адміністрації установи та захищати свої права, як правило, переводять до дільниці посиленого контролю. Поширеною в установі залишається практика побиття засуджених працівниками колонії за порушення режиму відбування покарання, у тому числі незначні (наприклад, спілкування засуджених між собою на підвищених тонах).

У 2019 році відбувся сплеск насилля, коли більше ніж у п'яти установах за короткий проміжок часу (декілька місяців) відбулося масове побиття засуджених спеціальними підрозділами. Наприкінці лютого 2019 року в черговий раз були викриті масові побиття в Бердянській ВК № 77 та знущання над в'язнями з боку засуджених — так званих «помічників адміністрації». Представники громадськості та журналісти відвідали Бердянську ВК № 77 та зустрілись із засудженими, зафіксували факти катувань. В колонії систематично катують новоприбулих засуджених, і роблять це «помічники адміністрації». Прямо в дільниці карантину їх можуть зв'язувати на кілька днів, бити, в тому числі по п'ятках, декілька разів на день, змушувати голими на морозі виконувати фізичні вправи, засовують голки під нігті, забивають цвяхи в ноги та руки і навіть можуть з'валтувати. За «безпечне» перебування в колонії з родичів засуджених вимагають чималі гроші, і вони, рятуючи своїх близьких, таки перераховують кошти на вказані з колонії банківські картки. До цієї колонії останнім часом в порушення статті 24 КВК України тричі не впустили громадських моніторів — помічників-консультантів народних депутатів України. За скаргами родичів засуджених було відкрито кримінальне провадження, вісім засуджених визнано потерпілими у провадженні і до них застосовані заходи безпеки, оскільки їм стали мститися за скаргу на адміністрацію. Надії на те, що розслідування буде результативним, немає (див. відповідь на питання №№ 12, 34 цієї Доповіді).

Традиційною для установ виконання покарань залишається практика залучення засуджених до роботи, яка пов'язана з контролем за поведінкою інших засуджених та вжиття до них заходів впливу. Так, у Темнівській ВК № 100 функціонують так звані «секції підтримання правопорядку», до складу яких входять визначені працівниками установи особи з числа засуджених. До обов'язків цих осіб належать делеговані їм адміністрацією функції з контролю за дотриманням іншими в'язнями режимних вимог та їх поведінкою, участь у загальних та особистих обшуках засуджених, супроводження їх до чергової частини у разі вчинення порушення режиму відбування покарання

¹⁷⁶ Інформація отримано у відповідь на запит до ДКВС.

¹⁷⁷ Інформацію отримано у відповідь на запит ХПГ до ДКВС.

¹⁷⁸ Інформація надана у відповідь на запити ХПГ до ДКВС.

тощо. За інформацією в'язнів колонії члени вказаної секції за згодою представників адміністрації можуть застосовувати фізичне та психічне насильство до інших засуджених.

6 березня 2019 року в Жовтоводській ВК № 26 проводився загальний обшук. Близько десятої години ранку на територію установи зайшли озброєні люди в чорних костюмах із закритими балаклавами обличчями. До якого саме спеціального підрозділу відносилися ці особи, невідомо, адже на шевронах зазначався лише напис ГШР. Спочатку обшуки провели у ДІЗО, потім — і в житловій зоні установи. В ДІЗО всіх засуджених в прямому сенсі викинули з камер та поклали обличчями на асфальт. Практично всіх почали бити, нікому не дозволяли навіть підняти голову. Удари наносили ногами по різних частинах тіла, били і по голові, що категорично заборонено. Переляканим людям надягли на голову капюшони, змотали скотчем так, щоб закрити очі, в рот засунули ганчірні кляпи, щоб не кричали. Не дозволяючи піднятися, закинули до «воронка» та відвезли до Криворізької УВП № 3 (СІЗО). Там у такий же спосіб їх викинули з автомобіля, протягли по коридору до камер, при цьому постійно били та ображали.

Засудженим не дозволили взяти із собою жодних речей. Тож більшість із них залишилися роздягнуті та босі, оскільки загубили взуття, коли їх тягнули по асфальту. Одинадцять етапованих засуджених отримали тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості. Так, наприклад, в одного вибито зуб, в іншого — пошкоджено ребра. Практично всі стверджують, що мали синці та садни на голові, тулубі та на інших частинах тіла. За тиждень їх перебування у СІЗО, лікарі так і не оглянули засуджених, можливо, чекаючи, поки тілесні ушкодження зійдуть та стане неможливо хоч щось довести.

У житлових приміщеннях засуджених вигнали в локальні дільниці та поставили обличчями до стіни. Переполошені засуджені чекали розправи в той час, коли невідомі люди в масках ламали і трощили все, що потрапляло їм на очі. За собою ГШР залишила безлад, поламані шафи, потрошене майно засуджених. Не обійшлося і без побиття палицями. Як стверджують потерпілі, їх били по ногах, тулубу, голові. Навіть через тиждень тілесні ушкодження все ще помітні. Детальніше про ці події та фотографії побитих можна подивитися тут¹⁷⁹, а про жахливі умови тримання в цій колонії — тут¹⁸⁰.

28 квітня 2019 року у Черкаській ВК № 62 трапився інший інцидент. Двоє засуджених, учасників бойових дій, на підпитку влаштували бійку. 5 засуджених помістили до ДІЗО. Крім них в ДІЗО знаходились інші в'язні. 3 травня 2019 року в колонії ввели особливий стан та завели ГШР, яка почала бити засуджених. Побили всіх, обливали водою та били електрошокерами. Встигли побити 15 в'язнів, далі побиття припинили через те, що приїхали правозахисники. На двох засуджених внесено відомості до ЄРДР за ст. 392 КК України. 27 травня 2019 року знову до ДІЗО зайшли невідомі в масках і побили всіх засуджених, близько 16 побитих порізали собі вени, і частина засуджених в колонії об'явила голодування.

19 травня 2019 року в Рівненському СІЗО засуджені стукали в двері, вимагали негайно надати медичну допомогу одному з підсудних, якому стало зле. Завели ГШР. Активних правдборців вивезли в дільниці СІЗО в колоніях і завели кримінальні справи за ст. 391 КК України.

27 травня 2019 року з'явилася інформація про бунт в Південній ВК № 51 в м. Одеса. ЗМІ озвувували фейки один краще іншого про заручників, загиблих та збіглих. Насправді не було ані загиблих, ані втікачів. Через тиждень (з метою покарання, оскільки бунт давно завершився) в установу ввели ГШР в масках і повному бойовому спорядженні, яка жорстоко побила шість головних протестантів проти дій адміністрації колонії, яких для цього спеціально привели до штабу. Частина засуджених, не бажаючи бути побитими, забарикадувалася у своєму житловому приміщенні і підпалила матраци, щоб за стінами колонії побачили дим. Причина конфлікту — вкрай погане харчування та ще й вимагання коштів за можливість отримати посилки з продуктами від родичів. Взагалі засуджені стверджують, що за будь-що з них вимагають кошти. Ввечері засуджені припинили протестувати.

22 травня 2019 року у Чернігівському СІЗО на територію слідчого ізолятора зайшла ГШР. Вона провела обшук у камерах, під час якого були нанесені тілесні ушкодження декільком засудженим.

¹⁷⁹ <http://khp.org/index.php?id=1553780490>

¹⁸⁰ <http://khp.org/index.php?id=1552909974>

Отримані ними тілесні ушкодження були зафіксовані, інформація про них була направлена до прокуратури та поліції¹⁸¹.

У січні 2020 року ХПГ отримала інформацію про систематичне застосування катувань та жорстокого поводження до засуджених у Олексіївській виправній колонії № 25 у м. Харкові (далі — ОВК-25).

Європейський Комітет з запобігання катуванням та нелюдському чи принизливому поводженню або покаранню (КЗК) декілька разів здійснював візити до ОВК-25, в тому числі двічі у 2014 році, в ході яких отримав інформацію про катування, систематичне погане поводження з засудженими, а також заходи помсти з боку адміністрації установи до засуджених, які подали скарги на її дії.¹⁸² Взагалі скаржитись на дії адміністрації у ОВК-25 було небезпечно для здоров'я і самого життя засуджених. До того ж, адміністрація не випускала скарги засуджених з установи на «волю».

3 січня 2020 року під час моніторингового візиту представників ХПГ до Олексіївської виправної колонії № 25 (далі — ОВК-25) 21 засуджений подав скарги на застосування незаконного насильства з боку співробітників колонії або за їх вказівкою — руками так званих «помічників» адміністрації. Деякі з них дали інформацію про їх катування у такий жорстокий спосіб (підпалення паперу на тілі потерпілого, знерухомлення за допомогою клейкої стрічки на декілька днів), що це викликало великий суспільний резонанс¹⁸³.

Набагато більше засуджених не змогли потрапити на прийом до правозахисників, і чекали наступного їх приїзду у перший день після різдвяних свят (8 січня). Як причини таких дій засуджені назвали вимагання коштів за умовно-дострокове звільнення, переведення на менш суворий режим тримання, дзвінки рідним, а також за те, щоб до них не застосовували насильство (!!!) тощо. Засуджені також скаржилися на відсутність лікування, примушення працювати набагато більше нормативного часу і т. ін. В таких умовах частина з них вчиняла спроби самогубства.

Вночі 8 січня 2020 року бійці ГШР в масках витягли сплячих засуджених з ліжок, зафіксували руки за спиною і роздягненими потягли до адміністративної будівлі. Деяких з них кинули лежати на морозі на асфальті більше години. В адмінбудівлі засуджених примусили повзти (з зафіксованими за спиною руками) на животі по сходах на вищі поверхи — другий, третій і четвертий, тих, хто не міг цього зробити, жорстоко били. Після цього їх розмістили на трьох поверхах будівлі, лежачи на підлозі. У всіх засуджених були обідрані лікті, коліна та живіт. В такому стані засуджених протримали декілька годин, хто намагався змінити позу, тих били спецпризначенці. Серед тих, до кого застосували такі заходи, були всі ті, хто поскаржився правозахисникам 3 січня, а також інші, хто виявив невдоволення перериванням сну серед ночі. Всіх засуджених, яких побили, примусили написати, що вони перешкоджали обшуку і що вони не мають претензій за вжиті до них заходи. Після цього частину засуджених, яких примусили писати пояснення, перевели до інших харківських колоній. Проте в медичній частині колонії № 25 залишилося багато побитих.

За офіційною версією ДКВС ці дії були названі «загальним обшуком», який проводився з метою запобігання груповим протиправним діям засуджених («бунту»)¹⁸⁴. Після введення до ОВК-25 бійців ГШР в ній оголосили «режим особливих умов», тим самим заборонивши допуск громадських моніторів до засуджених. Внаслідок цього адвокатам, які представляли інтереси потерпілих засуджених не надавали побачень з ними, не допускали помічників народних депутатів України, не давали можливості завести до колонію лікарів «ззовні» і навіть перешкоджали роботі представникам Омбудсмена, які не побачили в колонії будь-яких ознак «бунту»¹⁸⁵. У такий спосіб пенітенціарна адміністрація унеможливила скарги інших засуджених на дії персоналу.

Були подані численні заяви про катування, перешкоджання законній діяльності адвокатів, а також чинення перешкод у діяльності помічників народних депутатів України до органів про-

¹⁸¹ <http://khpg.org/index.php?id=1559078080>

¹⁸² <https://rm.coe.int/168069844d>, с. 8;
<https://rm.coe.int/1680698465> — с. 9;
<https://rm.coe.int/16806985fd> — сс. 4–5, 8–9, 17–18).

¹⁸³ <https://2day.kh.ua/zhgut-kostroy-na-lyudyakh-v-kharkovskoy-kolonii-no25-primenyali-pytki-k-zaklyuchennym>

¹⁸⁴ <https://www.facebook.com/adkvsu/posts/512438049379623>

¹⁸⁵ <https://times.kharkiv.ua/2020/01/11/v-alekseevskoj-kolonii-prepyatstvuyut-proverke-ofisa-ombudsmena/>

куратури та ДБР, за якими були відкриті кримінальні провадження. З самого початку розслідування виявились ознаки його неефективності, головна з яких — це неспроможність органів влади захистити потерпілих, які поскаржились на катування та залишились під повним контролем персоналу, на злочини з боку якого вони скаржились. До потерпілих, які подали скарги на адміністрацію, були застосовані репресії, в т. ч. і фізичні, внаслідок чого значна частина потерпілих відмовилась від своїх скарг, в тому числі і ті, до яких застосовувались найбільш жорстокі катування. З боку засуджених були випадки членушкодження, щоб потрапити з колонії до лікарні. клопотання адвокатів про застосування заходів безпеки до таких засуджених були задоволені лише в окремих випадках, до того ж зі значною затримкою.

Допити потерпілих в перший період розслідування проводились в приміщеннях ОВК-25, без їх адвокатів, в умовах атмосфери постійного психологічного тиску на скаржників з боку адміністрації як ОВК-25, так і персоналу вищої ланки управління. В цій справі також виявились організаційні недоліки в роботі ДБР, оскільки внаслідок розташування керівництва територіального управління ДБР у іншій області багаторазово уповільнюється комунікація (листування) в ході розслідування, в т. ч. і процесуальне спілкування адвокатів потерпілих зі слідчими. Також впадає в очі відсутність спеціальної підготовки слідчих в розслідуванні катувань, що є прямим наслідком відсутності спеціальної методики розслідування злочинів такого роду. Судово-медичні експерти проводили огляд засуджених в умовах установи, без проведення жодних інструментальних досліджень (за винятком одного випадку скарги на найбільш жорстоке насильство), з фотографуванням тілесних ушкоджень за допомогою мобільних телефонів.

На звернення адвокатів до Президента України та інших представників державної влади України щодо зміни ситуації з проблемою катувань в роботі правоохоронних органів від Адміністрації ДКВС та Міністерства юстиції України надійшли відповіді, суть яких полягає в тому, що застосування спеціальних підрозділів, фізичної сили та спеціальних засобів до засуджених було правомірним, порушення прав адвокатів не виявлені і т. ін.

Разом з тим, в ході офіційного розслідування подій у ОВК-25 виявилось, що під час застосування ГШР в установі не працювала жодна стаціонарна камера відеоспостереження, як і не здійснювався запис портативними відеореєстраторами бійцями спеціальних підрозділів, що є прямим порушенням вимог законодавства. На теперішній час розслідування подій у ОВК-25 триває, інформації щодо повідомлення про підозру когось зі службових осіб пенітенціарної системи немає.

В жодному випадку пенітенціарна влада не надала відеозаписи застосування спецпідрозділів як доказ правомірності дій їх бійців.

У відповідь на наш запит ДКВС надало інформацію про розслідування органами прокуратури кримінальних проваджень стосовно працівників УВП. Узагальнені дані зазначені у наступній таблиці¹⁸⁶:

	Стаття 364 КК України (Зловживання владою або службовим становищем)			Стаття 365 КК України (Перевищення влади або службового становища)			Стаття 367 КК України (Службова недбалість)			Стаття 373 КК України (Примушування давати показання)		
	Зареєст- ровано	Обвину- вальний акт	Судове рішення	Зареєст- ровано	Обвину- вальний акт	Судове рішення	Зареєст- ровано	Обвину- вальний акт	Судове рішення	Зареєст- ровано	Обвину- вальний акт	Судове рішення
2017 рік	0	0	0	23	0	0	2	0	0	0	0	0
2018 рік	0	0	0	0	0	0	2	1	1	0	0	0
2019 рік	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Крім того, подекуди катування могли призвести до смерті засуджених. Так, 21 лютого 2019 р. у Вільнянській УВП № 11 помер засуджений, який всього три дні як перебував під вартою, а вже на п'ятий день матері віддали понівечене тіло. При цьому, згідно з офіційною версією, молодик помер від серцевої недостатності.

¹⁸⁶ Інформацію отримано у відповідь на запит ХПГ до ДКВС.

У всіх вказаних випадках потерпілими подавалися заяви про вчинення кримінальних правопорушень до відповідних органів прокуратури або ДБР. Однак належне досудове слідство зазвичай не проводилося. Крім того, органи державної влади не ведуть окрему статистику щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за вказані види злочинів.

За даними ЦОЗ в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах кількість самогубств була такою: 2014 рік — 62 випадки, 2015 рік — 49 випадків, 2016 рік — 58 випадків, 2017 рік — 46 випадків. У 2018 році найбільше самогубств було вчинено у Дніпровській УВП № 4. По кожному випадку самогубства проводилося службове розслідування¹⁸⁷. Однак в жодному випадку не було встановлено причетність адміністрації установи до самогубства.

Питання 32. *Просимо описати заходи, здійснені для забезпечення того, щоб незалежні моніторингові організації та органи були наділені повним, без попереднього повідомлення, доступом до всіх установ сфери управління СБУ, у тому числі в Харкові, Краматорську, Маріуполі та Ізюмі, а також надайте дані про будь-які здійснені візити та їх результати.*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 32

На додаток до інформації, наданої Урядом, ми отримали інформацію на наш запит від СБУ, де зазначено, що спеціально відведене місце для тимчасового тримання — ізолятор тимчасового тримання СБУ, що знаходиться в м. Київ, було постійно відкритим у доступі для представників різноманітних моніторингових організацій і відвідувався численними моніторинговими органами:

- Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні — 16.06.2017, 29.12.2017, 25.04.2018, 05.06.2018, 15.01.2019;
- КЗК — 09.09.2014, 29.11.2016, 10.12.2017;
- МКЧХ — 11.05.2016, 12.05.2016, 09.03.2017, 21–23.03.2017, 07.03.2018, 20.03.2018, 19–20.04.2018, 03.07.2018, 31.08.2018, 03.09.2018, 03–04.10.2018, 07–08.11.2018, 18–19.12.2018, 04–06.02.2019, 09–10.04.2019, 08.05.2019.
- Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні — 30.07.2017.
- Європейський Парламент — 25.04.2018.
- Уповноважений ВРУ з прав людини — 03.08.2012, 17.08.2015, 21.09.2015, 06.11.2015, 06.06.2016, 29.07.2016, 04.08.2016, 13.07.2018.

Секретаріат Уповноваженого — 20.03.2014, 21.01.2016, 29.02.2016, 26.04.2016, 25.02.2017, 11.08.2017, 16.11.2017, 23.11.2017, 15.02.2018, 27.02.2018, 24.03.2018, 04.04.2018, 08.05.2018, 05.06.2018, 26.07.2018, 09.08.2018, 27.12.2018, 18.02.2019, 20.03.2019, 29.03.2019, 25.04.2019.

На противагу свідченням СБУ, за інформацією, поданою у звітах міжнародних правозахисних організацій та ЗМІ, за звітний період установами СБУ систематично вчинювалися перешкоджання моніторинговим організаціям у вільному доступі до установ СБУ¹⁸⁸. Зафіксовано низку випадків, коли міжнародним моніторинговим організаціям було відмовлено у доступі до установ СБУ. Відмова СБУ показати делегації підкомітету Комітету проти катувань ООН свої місця утримання під вартою в травні 2016 року призвела до припинення візиту¹⁸⁹. Керівник делегації, Малькольм Еванс, говорячи про місця ув'язнення СБУ, наголосив, що групі спостерігачів було відмовлено у візиті до «місць, де, згідно з численними повідомленнями людей утримували незаконно, а також мали місце тортури та погане поводження із затриманими»¹⁹⁰: «З матеріалів правозахисних організацій, які документували свідчення потерпілих, відомо, що були випадки, коли незаконно затриманих на час візиту моніторингових місій переводили в інші приміщення. Крім того, обурює той факт, що СБУ досі публічно не визнала проблеми із місцями незаконного тримання, незважаючи на десятки

¹⁸⁷ Інформація отримана у відповідь на запит до Мін'юсту.

¹⁸⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=mpvvZM_yucU>.

¹⁸⁹ Управління Верховного Комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні за період 16 серпня — 15 листопада 2016 року.

¹⁹⁰ «Тебе не існує». Свавільні затримання, насильницькі зникнення та тортури на Сході України», <<https://www.hrw.org/uk/report/2016/07/21/292289>>.

випадків, задокументованих Моніторинговою місією ООН в Україні, Amnesty International і Human Rights Watch»¹⁹¹.

У липні 2019 року Голова Моніторингової місії ООН в Україні заявила, що СБУ досі відмовляється визнати, що утримувала людей в незаконних тюрмах¹⁹². Вона також зазначила, що «...Наразі ми виявили 51 таке місце утримання. Харківська СБУ — це найвідоміше місце, але була й низка інших на підконтрольній уряду стороні»¹⁹³.

УВКПЛ ООН зазначає, що протягом листопада 2019-лютого 2020 представники місії користувалася безперешкодним доступом до місць позбавлення волі. Проте, нові випадки незаконного затримання та тримання осіб у несанкціонованих місцях позбавлення волі продовжують фіксуватися моніторами¹⁹⁴.

Питання 33. З посиланням на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 20), які виражали глибоке занепокоєння серйозним погіршенням умов медичного забезпечення в пенітенціарних закладах та підвищення смертності засуджених/ув'язнених, просимо надати інформацію про таке:

- 1) інформацію про те, чи Державою зроблені кроки з метою підсилення та укріплення незалежності медичного персоналу пенітенціарних закладів від адміністрації установ та забезпечення адекватного фінансування охорони здоров'я в тюрмах;
- 2) заходи, здійснені з метою забезпечення, що засуджені, у випадках коли це необхідно, направляються до спеціалістів та зовнішнього лікування (за межами установи), та забезпечення того, що зайві обмеження не накладені на зовнішніх надавачів медичних послуг, від яких засуджені можуть отримати медичну допомогу, у випадках коли це необхідно;
- 3) інформацію про заходи, здійснені з метою забезпечення, що належне медичне лікування є доступним для засуджених/ув'язнених з хворобами ВІЛ/СНІД та туберкульоз у всіх пенітенціарних установах, а також надайте дані про кількість засуджених та ув'язнених, які померли від туберкульозу та ВІЛ/СНІДУ протягом звітнього періоду, в розрізі по рокам та установам, і про результати будь-яких розслідувань по фактах смертей від цих хвороб чи інших захворювань в пенітенціарних закладах та СІЗО.

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 33

Медичне обслуговування засуджених є однією з самих гострих проблем системи виконання покарань. В ході моніторингових візитів до УВП (див. відповідь на питання 27 цієї Доповіді) була отримана інформація про реальний стан речей з медичною допомогою для ув'язнених, яка кардинально відрізняється від тієї, що надана Урядом.

У вересні 2016 року ХПГ здійснила візит до міжобласної лікарні при Бучанській виправній колонії № 85 у Київській області та виявили низку порушень. Зокрема, було встановлено грубе порушення вимог санітарних правил, погане харчування хворих засуджених, практична відсутність прогулянок хворих на свіжому повітрі, особливо для тих, хто не може самостійно пересуватися, неналежна організація надання медичної допомоги, а головне — відсутність адекватного лікування хворих, а також самих правил проведення медичних маніпуляцій, передбачених протоколами МОЗ (зокрема, засуджені замість медичного персоналу роблять один одному медичні ін'єкції і навіть ставлять крапельниці), а в одному випадку був виявлений факт тримання засудженого з очевидними ознаками психічного розладу разом з іншими засудженими, який незабаром після

¹⁹¹ «Візит підкомітету ООН до приміщень СБУ: звіт відомства та думки правозахисників», <https://humanrights.org.ua/material/vizit_pidkomitetu_oon_do_primishhen_sbu_zvit_vidomstva_ta_dumki_pravozahisnikiv>.

¹⁹² «Забезпечити відповідальність за порушення прав людини — ключове послання Місії ООН після 5 років роботи в Україні», <<https://hromadske.ua/posts/zabezpechiti-vidpovidalnist-za-porushennya-prav-lyudini-klyuchovij-mesidzh-misiyi-oon-pislya-5-rokiv-roboti-v-ukrayini>>.

¹⁹³ Там само.

¹⁹⁴ «Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2019 року — 15 лютого 2020 року», стр. 12: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/29thReportUkraine_UA.pdf

візиту помер. Про ці недоліки був складений акт і направлений до Міністерства юстиції, але останнє фактично проігнорувало наше звернення, врахувало ці недоліки як незначні та відмовилось проводити службову перевірку з цього питання¹⁹⁵.

Після проведення реформи системи тюремної медицини монітори нашої організації знов відвідали цю лікарню (у липні 2018 року), яка була перейменована в багатопрофільну лікарню ЦОЗ, і виявили всі старі недоліки, ще й з доданням проблеми катастрофічної нестачі лікарів¹⁹⁶.

Реформування в'язничної системи охорони здоров'я, про яку йдеться у Доповіді Уряду, насправді навіть ускладнило ситуацію з наданням медичної допомоги ув'язненим. Звісно, існують об'єктивні чинники, про які йшлося, — недостатнє фінансування тюремної медицини (50%), потреба ремонту медичних частин (забезпечено на 30%), нестача обладнання, 70% якого є застарілим, але вони не є головною проблемою. У більшості медичних частин при установах, як і в багатопрофільних та спеціалізованих лікарнях ЦОЗ, не вистачає лікарів різної спеціалізації. Некомплект медичного персоналу пенітенціарних установ є триваючою проблемою, яка залишається гострою і дотепер. Відповідно до інформації ЦОЗ, станом на кінець вересня 2018 року некомплект складав близько третини, з них лікарів — до 40%. На теперішній час забезпеченість лікарями складає приблизно 70%, при цьому лише 80% з них мають кваліфікаційну категорію. В окремих установах ситуація є критичною¹⁹⁷: в деяких з них наявні лише керівники медичних частин, у медичній частині при Дніпровському СІЗО (№4) є лише один фельдшер у зміну на 1700-1800 в'язів, що унеможлиблює навіть здійснення обходу всіх камер установи для з'ясування наявності у ув'язнених скарг на стан здоров'я, не кажучи вже про лікування.

Звичайно, виведення медичних працівників із складу офіцерів правоохоронного органу та скасування їх підпорядкованості адміністрації колонії є позитивним кроком, але в багатьох випадках така «незалежність» в дійсності є уявною. Заклади охорони здоров'я ДКВС розташовані на території відповідних установ, а відтак, мають підкорятися адміністрації установ з питань дотримання режиму, нагляду за засудженими та безпеки, їхні керівники є присутніми на оперативних нарадах, що проводить керівник установи, вони мають звертатися до адміністрації установи із запитами на вивезення засуджених до цивільних закладів охорони здоров'я, використання з цією метою автотранспорту і т. ін. З таких міркувань твердження Уряду про незалежність прийняття рішення щодо лікування ув'язнених (див. п. 200 Доповіді) є перебільшенням.

Діяльність ЦОЗ є абсолютно непрозорою, на офіційному сайті ДКВС¹⁹⁸ відсутня будь-яка інформація про роботу цієї установи, в тому числі про його структуру, дані про закупівлі ліків та медичного обладнання, статистику захворювань, смертність ув'язнених осіб і навіть контактна інформація ЦОЗ, його філій і їх підрозділів (лікарняних закладів та медичних частин). Також відсутня інформація про орієнтовні переліки закладів охорони здоров'я по областях для надання медичної допомоги засудженим.

Після виокремлення в'язничної медичної служби у самостійну державну установу керівники СІЗО та УВП стали вважати, що вони перестали нести відповідальність за життя і здоров'я, хоча жодних змін у законодавстві у цьому плані не відбулося і не могло відбутися. На практиці таке ставлення призвело до ситуації, коли адміністрація УВП або СІЗО не приймає заяв, скарг, запитів засуджених, їхніх близьких та адвокатів з питань медичної допомоги, а заклади охорони здоров'я ДКВС при установах не мають самостійних засобів зв'язку, і вся комунікація відбувається через керівництво відповідної філії ЦОЗ, що значно ускладнює завдання допомогти хворому ув'язненому з лікуванням і збільшує тривалість здійснення цієї допомоги.

За наявності всіх цих об'єктивних чинників головною проблемою все ж-таки є ставлення тюремних лікарів до здоров'я в'язнів. В ході моніторингових візитів нашої організації практично в кожній установі якість медичної допомоги, а нерідко, її повна відсутність, є одним із головних питань, щодо якого поступають скарги від ув'язнених. Хворі тижнями чекають на огляд лікаря, без

¹⁹⁵ <http://khp.gov.ua/index.php?id=1495012193&w=%D0%B0%D0%BA%D1%82+%D0%BF%D0%BE+%D0%91%D0%92%D0%9A%5C-85>

¹⁹⁶ <http://khp.gov.ua/index.php?id=1531552900&w>

¹⁹⁷ <http://khp.gov.ua/index.php?id=1543315523&w>

¹⁹⁸ <https://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index>

якого годі й казати про призначення лікування, їм пропонують купувати ліки, що потрібні як для проведення операцій, так і для консервативного лікування, власним коштом.¹⁹⁹ Нерідко засуджені самі роблять собі перев'язки.²⁰⁰ Через півтора роки після начала реформування в'язничної системи охорони здоров'я у ході моніторингових візитів нашої організації виявилось, що стан з наданням медичної допомоги в системі в цілому є катастрофічним, а в окремих установах вона відсутня як така. Надання медичної допомоги засудженим, які страждають на тяжкі хвороби, також знаходиться на низькому рівні. Зокрема, не надавалась допомога хворому на гепатит С (Дніпровське УВП № 4), хворому на онкологічне захворювання (Дніпровська УВП № 4), хворому на туберкульоз (Чернігівське СІЗО)²⁰¹. Деякі заклади охорони здоров'я ДКВС взагалі не отримали ліцензію на здійснення медичної практики, відповідно, відсутні гарантії, що їх діяльність відповідає ліцензійним стандартам за технічними та кваліфікаційними вимогами (Львівська УВП № 19). Аналогічна ситуація склалася в Закарпатській УВП № 9, Чортківській УВП № 26, Кропивницькому СІЗО, П'ятихатській ВК № 122 та в інших установах)²⁰².

У лютому 2019 року під час візиту представників нашої організації до Жовтоводської виправної колонії № 26 в Дніпропетровській області виявилось, що у медичній частині відсутні найчастіше потрібні ліки, один із засуджених скаржився, що немає навіть бинтів. Хворі на цукровий діабет не отримують інсулін, засудженим із переломами не накладають шини. Хоча у колонії є лаборант, але в лабораторії немає ні реактивів, ні обладнання для проведення аналізів на місці. Щоби провести медичне обстеження, як і огляд спеціалістів або отримати стоматологічну допомогу, потрібно вивезення засуджених за межі колонії, але вивозять лише тих, хто може заплатити за пальне. В установі більше року не працював флюорограф, тому флюорографію засудженим не робили, в той же час з установи звільнилася людина, у якої згодом виявили відкриту форму туберкульозу²⁰³. За словами терапевта установи, не всякі ліки надаються безоплатно за державними програмами. Тож, ті засуджені, які мають фінансову можливість самостійно купувати ліки, отримують призначення від лікаря на більш дорогі препарати, яких немає в наявності в медичній частині, а ті, що не мають коштів, лікуються тим, що є в наявності²⁰⁴.

У серпні 2019 року представники нашої організації провели моніторинговий візит до Дніпропетровської багатопрофільної лікарні (№ 4), яка розташована на території Дніпровської УВП (№ 4). В ході візиту виявилось, що лікування хворим засудженим, в тому числі таким, що перенесли інфаркти міокарду, не надавалось. За словами лікарів цього лікарняного закладу, він не забезпечений у повному обсязі навіть основними лікарськими засобами, не кажучи вже про спеціалізовані. Якщо в засудженого є родичі, то ліки купують вони. Лікарі установи не контролюють стан своїх пацієнтів: не здійснюють щоденні обходи та навіть не приходять на прохання засуджених. Потрапити хворому на прийом до лікаря неможливо, скарги на ім'я керівництва лікарні є безрезультатними. Якщо засудженому потрібні додаткові обстеження, які неможливо провести в умовах установи, такі обстеження або взагалі не проводяться, або проводяться з величезною затримкою. Одного із хворих, який приїхав здалеку, під загрозою фізичної розправи примусили написати відмову від лікування. У такий спосіб, за словами хворих, у лікарні звільняють місце для інших осіб, які платять за відбування покарання, перебуваючи у лікарні місяцями без потреби у лікуванні²⁰⁵. За інформацією адвоката, який надає правову допомогу двом важко хворим засудженим, які утримуються у цій установі, кожен з них утримується у звичайній камері, їм взагалі не надається медична допомога. Один із в'язнів є інвалідом з дитинства, у нього ще в дитинстві була видалена селезінка, він страждає на гепатит С, в нього розвинувся цироз печінки, він не може їсти, при зрості 1.80 м його вага складає 50–55 кг, але його відмовляють поміщати до в'язничної лікарні, яка знаходиться на території цієї ж установи. У іншого хворого ув'язненого, з гомілки якого не була видалена тимчасова

¹⁹⁹ <http://khp.org/index.php?id=1472626296&w=%E2%84%96>

²⁰⁰ <http://khp.org/index.php?id=1543315523&w>

²⁰¹ База звернень по правову допомогу до ГО «ХПГ».

²⁰² http://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/spec_dopov_npm_2016_n.pdf

²⁰³ <http://khp.org/index.php?id=1531552900&w>

²⁰⁴ <http://khp.org/index.php?id=1553780490&w>

²⁰⁵ <http://khp.org/index.php?id=1565960227>

ортопедична пластина, розвинувся гнійний процес, який загрожує розвиненням абсцесу і втратою кінцівки або летальним кінцем. Щодо цих випадків наша організація зверталась до Міністерства юстиції, ГПУ, Омбудсмена, але це не змінило ситуацію.

Звернення до слідчого судді зі скаргою в порядку ст. 206 КПК осіб, які утримуються під вартою в установах попереднього ув'язнення, потребують медичної допомоги і не отримують її, також є не надто ефективним, оскільки ні тюремні лікарі, ні адміністрація установ в переважній більшості випадків не виконують судові рішення про надання хворому медичної допомоги або, щонайменше, затримують його виконання на невизначений час.

У п. 204 Доповіді Уряд зазначив про передбачення у статті 116 КВК можливості для засуджених отримання консультації та лікування у цивільних закладах охорони здоров'я, що відповідає праву кожної людини на вільний вибір лікаря. Разом з тим, отримання медичних послуг у цивільних закладах охорони здоров'я, крім тих, що входять до переліків закладів, що визначаються окремо у кожній області України, може відбуватись лише власним коштом засуджених або коштом їх родичів. Враховуючи вкрай низьку укомплектованість в'язничної медичної служби персоналом і, особливо, обладнанням, а також погану забезпеченість ліками, потреба у лікуванні поза межами ДКВС або проведення оглядів «цивільних» лікарів виникає досить часто. Система в'язничної медицини в багатьох випадках об'єктивно нездатна провести обстеження і лікування хворих ув'язнених. Отже, окрім того, що такий підхід до лікування уявляється дискримінаційним стосовно малозабезпечених засуджених, фінансово неспроможних отримувати платні медичні послуги, в реаліях обмеженої здатності української в'язничної системи надати лікування ув'язненим, позбавлення їх реальної можливості отримати лікування в цивільних лікарнях — це у багатьох випадках є позбавленням їх шансу зберегти своє життя. Практично такою можливістю може скористатися незначна частка засуджених, зокрема, VIP-персони, на зразок колишнього Прем'єр-міністра України Ю. Тимошенко (рішення ЄСПЛ від 30.04.2013)²⁰⁶ та відомого бізнесмена та лідера політичної сили Г. Корбана (рішення ЄСПЛ від 04.07.2019)²⁰⁷.

У п.п. 204, 205 Доповіді Уряд стверджував, що медичні частини установ забезпечені медичними препаратами для лікування ув'язнених, які страждають на туберкульоз та ВІЛ/СНІД. Натомість, до нашої організації регулярно звертаються ув'язнені та їхні близькі з приводу відсутності адекватного лікування від ВІЛ. В окремих випадках лікування відсутнє взагалі, є невідповідним характеру ВІЛ-інфекції хворого, або має місце несумісність препаратів АРТ з протитуберкульозною терапією, внаслідок чого хворі змушені припинити приймання АРТ препаратів. Зафіксовані випадки, коли у деяких хворих рівень клітин CD4 складає 50–100 і навіть менше 20. Зокрема в 2019 році нами була отримана наступна інформація щодо нелікування ув'язнених, хворих на ВІЛ.

У Кам'янській виправній колонії № 101 не виконувалось рішення суду про проведення судово-медичної експертизи хворого з IV клінічною стадією ВІЛ з метою встановлення кількості клітин CD4. У Олексіївській виправній колонії № 25 хворий з IV клінічною стадією ВІЛ працював (вимушено) на виробництві, лікування йому не надавалося, він звернувся до нас по правову допомогу з приводу відсутності лікування. У Дніпропетровській багатопрофільній лікарні № 4 був виявлений засуджений, хворий на ВІЛ IV клінічної стадії, гепатит В та гепатит С, якому не надавалось лікування²⁰⁸.

Нижче наведені конкретні випадки неадекватного лікування ув'язнених в період 2014–2019 роках, які характеризують стан медичної допомоги, що надається ув'язненим в Україні.

- засуджена за збут наркотиків жінка, хвора на ВІЛ IV клінічної стадії та онкологічне захворювання, у 2014–2015 рр. не отримувала своєчасного адекватного лікування раку ні у Збарзькій виправній колонії № 63 у Тернопільській області, ні у лікарнях пенітенціарної служби. До того ж, ЄСПЛ визнав порушення Україною обов'язку виконати тимчасові захо-

²⁰⁶ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2249872/11%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22JUDGMENTS%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-119382%22%5D%7D>

²⁰⁷ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2226744/16%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22JUDGMENTS%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-194188%22%5D%7D>

²⁰⁸ <http://khp.org/index.php?id=1565960227>

- ди, зазначені Судом, а саме в терміновому порядку провести її обстеження та відповідне лікування²⁰⁹;
- чоловіку, який утримувався у Кіровоградському СІЗО № 14 за збут наркотиків і у якого був виявлений вірусний гепатит С, не забезпечили регулярного та систематичного медичного нагляду за станом здоров'я та не розробили план терапевтичних заходів з метою лікування його гепатиту. У цьому випадку Україна також не виконала заходи по лікуванню хворого, зазначені ЄСПЛ²¹⁰;
 - у чоловіка, засудженого за умисне убивство до 14 років позбавлення волі, у процесі відбування покарання розвинулася хвороба Бюргера, внаслідок чого йому поступово ампутували дві нижні та дві верхні кінцівки, окрім того хворий страждав на гіпертонію, ішемічну хворобу серця та переніс інфаркт та інші захворювання. Звичайно, цей чоловік не міг самостійно себе обслуговувати, а його транспортування до лікарні і назад по причині його нездатності самостійно сидіти на лавці, відбувалося у спосіб, який не просто містить ознаки нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, а вражає своєю жорстокістю — його прив'язували до унітазу. З червня 2015 року протягом двох років суди відмовляли у звільненні заявника за тяжкою хворобою, хоча лікарі зробили висновок, що його лікування в умовах в'язниці було неефективним, і що подальше відбування ним покарання загрожує його життю. Кінець кінцем після направлення до ЄСПЛ заяви про застосування до хворого термінових (тимчасових) заходів з його лікування і догляду районний суд у липні 2017 року звільнив його від подальшого відбування покарання. Через три тижні чоловік помер;
 - 53-річний чоловік з липня 2016 року утримувався під вартою у Чернігівському СІЗО, у вересні 2016 року в нього відбувся інфаркт міокарду, в нього була діагностовано низку серцево-судинних захворювань, в тому числі серцева недостатність II ступеню. У лютому 2017 року лікарі цивільної лікарні встановили, що для життя хворого у його стані існує великий ризик, йому потрібно було провести кардіовертикулографічний тест, який можна було провести у м. Києві і який коштував 4000 грн. За час тримання під вартою хворому 12 разів викликали швидку, в тому числі у квітні 2017 року — у судове засідання, після чого адвокат направив до ЄСПЛ заяву з проханням зобов'язати Уряд застосувати термінові (тимчасові) заходи для лікування хворого. ЄСПЛ вказав Уряду на необхідність його термінового обстеження та лікування, проте це прохання не було виконано, після чого ЄСПЛ вдруге повторив свою вказівку Уряду надати хворому адекватне лікування. У жовтні 2017 року заявнику змінили запобіжний захід, і він самостійно пройшов необхідні дослідження в м. Києві²¹¹;
 - в 2017 році жінку з 1.5 місячною і 5-річною дітьми затримала поліція за підозрою у вчиненні шахрайства і прямо з її оселі, відірвавши її від дітей, доправила до слідчого судді, який обрав їй запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Жінка перебувала на психіатричному обліку, і через декілька місяців перебування у Житомирському СІЗО у неї виявився психічний розлад, який швидко прогресував. Адвокат просив змінити їй запобіжний захід, але суд відмовив. В результаті стан хворої став настільки важким, що вона стала нездатною до контакту, виявляла агресію, повністю втратила контроль над собою, і її направили на стаціонарне лікування до психіатричної лікарні. При перевезенні хворої її жорстоко побили конвоїри за невиконання їх команд та буйство. Після спливу дії запобіжного заходу жінку виписали з лікарні, але вона не повернулася до здорового психічного стану і періодично перебуває на стаціонарному лікуванні у психіатричній лікарні;
 - чоловік з березня 2017 року відбував покарання у Софіївській виправній колонії № 45 у Дніпропетровській області. Він страждав на ВІЛ IV клінічної стадії, а також сечокам'яну хворобу, відчував нестерпні болі, від яких не міг пересуватися, і за рекомендаціями лікарів потребував невідкладної операції. Влітку 2018 року хворий перебував на стаціонарному лікуванні у багатопрофільній лікарні, але операцію йому не зробили, і у листопаді 2018 року стан його здоров'я став загрозливим, в зв'язку з чим адвокат подав до ЄСПЛ заяву про застосування

²⁰⁹ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167128>

²¹⁰ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166965>

²¹¹ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189592>

термінових (тимчасових) заходів щодо його лікування. Після того, як ЄСПЛ вказав Уряду України на необхідність термінового лікування хворого відповідно до медичних рекомендацій, йому зробили операцію;

- влітку 2017 року слідчий суддя направив до СІЗО 19-річну дівчину, сироту, яка була ВІЛ-інфікована при пологах, отримала інвалідність з дитинства, а також хворіла на туберкульоз. При прийнятті до СІЗО їй зробили томографію, яка виявила лімфоденопатію (збільшені лімфовузли), що вимагало подальшого дослідження в умовах стаціонару, в тому числі біопсію. Ці дослідження не були проведені, і півроку дівчину лікували від туберкульозу легенів, хоча лабораторні тести на туберкульоз давали негативний результат. Нарешті, після проведення необхідних досліджень в онкологічному диспансері у січні 2018 року у хворої виявили лімфому, яка вже досягла стадії II-B. Але і після діагностування раку ще три місяці лікування не починали, в тому числі внаслідок нестачі транспорту для її транспортування до онкодиспансеру. Коли наприкінці квітня 2018 року дівчині розпочали хіміотерапію, то замість чотирьох призначених їй лікарями препаратів їй давали лише один. З серпня 2018 року їй провели курси терапії із двох препаратів. З вересня 2018 року по січень 2019 року лікування знов не проводилося, в тому числі внаслідок того, що у хворої були ознаки токсичного гепатиту після сеансів хіміотерапії, оскільки в СІЗО їй своєчасно не надавали гепатопротектори та іншого лікування для реабілітації після хіміотерапії, крапельниці їй ставили співкамерниці²¹²;
- засудженому чоловіку 27 років, який відбував покарання у Старобабанівській виправній колонії № 92 у Черкаській області, у вересні 2018 року у багатопрофільній лікарні, розташованій у Львівській УВП № 19, був встановлений діагноз «Вузловий зоб III–IV ступеню» та рекомендовано планове оперативне втручання. Пухлина заважала йому дихати, він відчував постійне запаморочення та печіння в області серця, але операцію там йому не зробили, а повернули знов до колонії. До операції хворому рекомендували провести додаткові обстеження у цивільних закладах охорони здоров'я за власні кошти. Кінець кінцем мати засудженого домовилась у цивільній лікарні, де сину у січні 2019 року видалили пухлину.

За такого стану медичної допомоги годі й казати про якість ведення медичної документації, а у разі повної відсутності медичної допомоги такі записи з'являться (фальсифікуються) у медичних картках хворих лише у випадках ініціювання юридичних процедур щодо бездіяльності в'язничних лікарів, зокрема, подачі заяви до ЄСПЛ. Про неналежне ведення медичних записів йшлося у рішеннях ЄСПЛ проти України, наприклад, у таких як *Сергій Смірнов проти України*²¹³, *Бекетов проти України*²¹⁴.

Також викликає занепокоєння низький рівень діагностики інфекційних хвороб. Зокрема, у Жовтоводській ВК № 26 вже більше року не проводиться флюорографія для діагностування туберкульозу легенів. Це може призвести до епідемії хвороби серед засуджених. Жодний СІЗО та УВП з функцією СІЗО не може забезпечити повну ізоляцію осіб, хворих на активну форму туберкульозу. У деяких установах медична частина взагалі не отримала ліцензію на здійснення медичної практики, а саме, не має гарантій, що вона відповідає ліцензійним стандартам за технічними та кваліфікаційними ознаками (Львівська УВП № 19). Аналогічна ситуація склалася в Закарпатській УВП № 9, Чортківській УВП № 26, Кропивницькому СІЗО, П'ятихатській ВК № 122 та в інших установах²¹⁵.

З початку 2018 року в Україні почалося захворювання на кір. Випадки такого інфекційного захворювання були зафіксовані і в установах виконання покарань, зокрема, у Вільнянській УВП № 11, Хмельницькому СІЗО, Дніпровському УВП № 4. Однак заходи щодо профілактики захворювання серед засуджених (зокрема, щеплення чи лабораторні дослідження рівня резистентності імунітету) не проводилися, а сам факт випадків такого захворювання тривалий час заперечувався медичною службою ДКВС. У зв'язку із небезпекою масового захворювання засуджених, враховуючи низький рівень діагностики, погані умо-

²¹² <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194008>

²¹³ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-188382>

²¹⁴ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-190025>

²¹⁵ http://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/spec_dopov_npm_2016_n.pdf

ви тримання, та недостатню якість харчування, у березні 2019 року наша організація звернулася до Міністра юстиції та Омбудсмена с проханням вжити заходів для запобігання виникненню епідемії кору. У травні 2019 року кір був виявлений у групи засуджених Старобабанівській виправній колонії № 92 у Черкаській області. На наше звернення через Facebook до органів державної влади з проханням вжити заходів для запобігання епідемії Центральне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань відповіло жартом: «...роз'яснюємо, що інколи люди хворіють»²¹⁶.

У 2020 році світ охопила пандемія коронавірусу (COVID-19). В березні 2020 року, було видано спільний Наказ Міністерства Юстиції, Державної установи ЦОЗ «Про затвердження Плану проти-епідемічних заходів щодо запобігання занесенню і поширенню в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України гострої респіраторної хвороби, спричиненої новим коронавірусом, на 2020 рік» від 12.03.2020 р. № 57-ОД/08/ОД-20 (надалі — Спільний наказ). Цим наказом в УВП було введено особливий режим протиепідемічного захисту, який включав обмеження прав засуджених та введення профілактичних мір для попередження спалахів хвороби. Зокрема, із-поміж інших були введені заходи з дезінфекції корпусів та об'єктів харчування установ виконання покарань, забезпечення доступу до засобів індивідуального захисту для персоналу, проведення щоденного температурного скринінгу та візуального огляду персоналу установ, відвідувачів та осіб, які там утримуються²¹⁷.

Незважаючи на позитивні протиепідемічні міри, введені цим Спільним Наказом, його текст передбачає лише забезпечення персоналу УВП та відвідувачів засобами індивідуального захисту, однак не зазначає про необхідність забезпечення такими засобами самих засуджених. У той же час опитані нашою організацією засуджені зазначають, що в багатьох установах засоби індивідуального захисту були відсутні. Ними користувалися лише окремі працівники установи, які нерідко при переході через КПП до зони взагалі знімали такі засоби²¹⁸.

Крім того, непоодинокими були випадки, які можна назвати навіть системними, пов'язані з недотриманням рекомендованої соціальної дистанції (3 метри між засудженими під час проведення перевірок та інших масових зібрань). В установах не виконували цю рекомендацію і не здійснювали жодних заходів, пов'язаних з її забезпеченням.

Спільним наказом також було передбачено проведення активного виявлення потенційних хворих, шляхом здійснення щоденного візуального огляду, температурного скринінгу та опитування засуджених й осіб, узятих під варту. За свідченнями засуджених, цей напрям діяльності не реалізувався навіть в тих установах, де керівництво вдалося до введення і підтримання карантинних заходів.

Мін'юст поставив також завдання щодо забезпечення готовності закладів охорони здоров'я ЦОЗ ДКВС України до виявлення та ізоляції хворих на гостру респіраторну хворобу, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2, зокрема, наявність необхідних лікарських засобів, дезінфекційних засобів та засобів індивідуального захисту, забезпечення пульсоксиметрами, апаратами штучної вентиляції легень, концентраторах кисню тощо. Міністерство вказало на необхідність розробити нові або удосконалити наявні схеми перспективного перепрофілювання закладів охорони здоров'я у разі масового надходження хворих на гостру респіраторну хворобу, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2, переведення усіх закладів охорони здоров'я на суворий протиепідемічний режим, створення мобільних медичних бригад з метою активного виявлення хворих на гостру респіраторну хворобу, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2, та визначення ізоляторів для госпіталізації контактних осіб з метою їх обстеження та здійснення.

Водночас слід звернути увагу, що, за свідченнями засуджених, які ми отримали шляхом їх анкетування, практична реалізація запроваджених заходів неодноманітна. Деякі особи з числа засуджених до довічного позбавлення волі повідомляють, що дійсно спілкування з зовнішнім світом переведене в режим відеоконференцій, організований прийом їжі в приміщеннях, де утримуються засуджені, приймання посилок та передач здійснюється з застосуванням засобів особистої гігієни — рукавичок та масок. Крім того, попередньо посилки передаються на зберігання протягом

²¹⁶ <http://khp.org/index.php?id=1559041136>

²¹⁷ <http://khp.org/index.php?id=1585728892>

²¹⁸ <http://khp.org/index.php?id=1588607936>

доби і лише після цього передаються засудженому. Зменшене пересування засуджених до суду, а також з установи до установи. Але з іншого боку, багато вимог, які можуть мати вирішальне значення, не виконуються практично. Наприклад, немає змін щодо пересування засуджених територією колонії, не забезпечено додаткових санітарно-гігієнічних обмежень під час виводу засуджених на роботу. Дезінфекція в установах здійснюється з надмірним використанням такого засобу, як хлор, який сам по собі є токсичною речовиною, яка здатна призводити до отруєнь, діючи, до речі, через систему органів дихання людини. Також серед недоліків засуджені зазначають відсутність можливості займатися фізкультурою, що є важливим в умовах зниження імунних можливостей організмів засуджених. Засудженим не завжди надається можливість отримати прогулянку на свіжому повітрі, що також не сприяє підтриманню органів дихання засудженого в належному стані. Великою проблемою є можливість забезпечення рекомендованої соціальної дистанції в місцях тримання засуджених, а також відсутність поінформованості серед засуджених з питань бажаних алгоритмів поведінки при запобіганні захворюванню та у разі виявлення окремих симптомів хвороби. Серед інших проблем зазначено про відсутність дезінфікуючих засобів, суцільного температурного скринінгу засуджених (за свідченнями засуджених в одній установі здійснювали вимірювання температури непрацюючим термометром) та дезінфекції місць загального користування. І одним з найголовніших недоліків протиепідемічної роботи засуджені називають недотримання персоналом вимог запобігання поширенню хвороби, зокрема не використання індивідуальних засобів захисту. Йдеться про просте нехтування тими заходами, які рекомендовані в установах.

Можна виділити також окремі аспекти порушення права на медичну допомогу засуджених:

- відсутність у переважній кількості випадків забезпечення дієтичним харчуванням тих, хто його потребує, як це передбачено протоколами лікування, зокрема з хворобами шлунково-кишкового тракту, цукровий діабет, гепатити (див. відповідь на питання 27 цієї Доповіді);
- ув'язнені, які страждають невиліковними захворюваннями на термінальній стадії з невідворотнім летальним результатом, не отримують паліативної допомоги;
- транспортування засуджених і, зокрема, хворих, особливо тих, кому (за українськими правилами) потрібен супровід медичного працівника, відбувається в настільки поганих умовах, що воно неодноразово визнавалось ЄСПЛ порушенням права не бути підданим нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню²¹⁹. При цьому хворим може надаватись лише найпростіша медична допомога, оскільки медична картка хворого під час його перевезення зберігається в опечатаному вигляді і не може бути відкрита до його приїзду до місця призначення, окрім виняткових випадків, в присутності прокурора;
- під час охорони хворих ув'язнених у цивільних лікарнях конвой фіксує кайдановим ланцюгом до ліжка навіть осіб, які перебувають у надзвичайно тяжкому стані, вкрай фізично ослаблені хворобою і об'єктивно нездатні самостійно пересуватися. Необґрунтоване або надмірне використання засобів стримування стосовно важко хворих ув'язнених неодноразово визнавалось ЄСПЛ нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням у справах проти України²²⁰, такі засоби використовувались навіть стосовно породілля²²¹. Незважаючи на це, така практика залишається в українській тюремній системі. Також, як відомо моніторам нашої організації з розмов з персоналом УВП, після змін в нормативні документи з питань організації нагляду і безпеки (які є недоступними для публічного ознайомлення), тепер при конвоюванні одного ув'язненого має бути не 4 конвоїра, як раніше, а 7. Тобто для вивезення хворого з УВП до лікарні потрібні два легкові автомобіля замість одного, що вдвічі ускладнює організаційно і фінансово вивезення хворого з установи. Всі ці конвоїри присутні в медичних приміщеннях лікарень і ускладнюють, якщо не сказати, паралізують роботу певних ділянок роботи закладу на час надання медичної допомоги особам, які охороняються конвоем. Звичайно, що таке надмірне посилення заходів безпеки ще більше ускладнює проблему у транспортуванні ув'язнених до цивільних закладів охорони здоров'я;

²¹⁹ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167128>;
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-141632>

²²⁰ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117134>;
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158963>

²²¹ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161543>

- неналежні умови тримання засуджених з інвалідністю часто досягають рівня нелюдського поводження. Пандуси для переміщення осіб на візках є далеко не у всіх приміщеннях. Деякі з таких засуджених не можуть самостійно одягатися. Коли один з таких, який не міг застебнути гудзики, перестав носити формений одяг, його помістили до дисциплінарного ізолятору²²². До того ж отримати статус особи з інвалідністю для тих, хто ще не є засудженим судом, а утримується в місці попереднього ув'язнення, є майже неможливим, оскільки нормативно питання отримання статусу особи з інвалідністю передбачені лише для засуджених.

Проблематика звільнення осіб за тяжкою хворобою

Звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, які страждають на тяжкі хвороби, становить окрему проблему. В цьому питанні є декілька окремих аспектів: недостатня забезпеченість системи спеціальними лікарськими комісіями, які визначають в ув'язненого наявність або відсутність захворювання, що дає підстави для звернення до суду за звільненням; небажання адміністрації направляти хворих на такі комісії, а також банальна корупція. Але найбільш складну проблему складає підхід українських суддів до звільнення за тяжкою хворобою, оскільки після отримання висновку спеціальної лікарської комісії про наявність в ув'язненого захворювання, яке входить до відповідного Переліку, судді беруть до уваги ті ж самі обставини, що враховуються при умовно-достоковому звільненні, не зважаючи на те, що така особа має або термінальну стадію невиліковного захворювання, або втратила здатність до самостійного існування (наприклад, повна сліпота або втрата кінцівок). На жаль, українські суди при вирішенні питання про звільнення за хворобою використовують правові позиції Пленуму Верховного Суду України 1973 року з цих питань (зі змінами)²²³, за якою при вирішенні клопотання про звільнення слід виходити не тільки з висновку лікарської комісії, а й враховувати тяжкість вчиненого злочину, поведінку засудженого під час відбуття покарання, ставлення до праці, ступінь його виправлення, замість позиції ЄСПЛ, висловленої ним у рішенні *Єрмоленко проти України* (§51)²²⁴: «При оцінці сумісності стану здоров'я заявника з триманням під вартою слід враховувати три елементи: (а) стан здоров'я ув'язненого, (б) адекватність медичної допомоги та лікування в місцях позбавлення волі, і (в) доцільність продовження застосування запобіжного заходу у зв'язку зі станом здоров'я заявника». Також, за позицією ЄСПЛ, «враховуючи абсолютну заборону катувань, нелюдського та принижуючого гідності поводження, не можна оцінювати сумісність стану здоров'я заявника з триманням під вартою, спираючись виключно на вищезгаданий перелік захворювань, без будь-якого розгляду з боку національних судових органів» (там само, §61). В реаліях української судової практики відсутність у особи хоча б одного із захворювань, що входить до такого Переліку, позбавляє її будь-яких шансів на звільнення.

В результаті такого зневажливого ставлення до здоров'я і життя ув'язнених з боку в'язничних лікарів, тюремної адміністрації, а головне, суддів, більша частина хворих засуджених помирає за ґратами в умовах відсутності медичної допомоги і, в останній період життя, паліативної допомоги і будь-якого догляду, а ті, кому пощастило бути звільненими, як правило, проживають після звільнення дуже короткий строк²²⁵.

Щодо смертності в УВП

У ЦОЗ статистику смертності формують у своєрідний спосіб — ув'язнені, які під час тримання під вартою померли у цивільних лікарнях, рахуються окремо. За рахунок переведення невиліковно хворої людини на термінальній стадії захворювання до цивільної лікарні тюремна система штучно зменшує показники смертності, при цьому використовується термінологія «особи, які померли безпосередньо в УВП». Статистичні дані, отримані на запит нашої організації від ЦОЗ істотно відрізняються від тих, що Уряд навів у Додатку до п.198 своєї Доповіді:

²²² <http://khp.org/index.php?id=1543315523&w>

²²³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-73>

²²⁴ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114468>

²²⁵ База стратегічних справ ХПГ.

Показник/Рік	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість осіб, які померли безпосередньо в УВП ДКВС	264	166	172	197	209

Якщо такий хворий був вивезений з УВП до цивільної лікарні і там помер, такі випадки не враховуються у статистиці смертності в УВП. Для такого штучного зменшення показника смертності УВП вивозять до цивільних закладів невеличково хворих в'язнів.

Приклади неадекватної медичної допомоги ув'язненій особі, що мали летальні наслідки:

- у Харківському СІЗО в період травня — середини серпня 2016 року померло 5 осіб, 4 з них — від захворювань шлунково-кишкового тракту. З цього приводу до установи приїздили представники Омбудсмана, розпочали розслідування, але воно було безрезультатним;
- навесні 2016 року у м. Києві поліція затримала 25-річного хлопця, хворого на ВІЛ ІV клінічної стадії, застосувала до нього катування, після чого він за рішенням суду був поміщений до Київського СІЗО. У нього періодично підвищувалась температура, він втрачав свідомість, йому проводилось симптоматичне лікування, але стан здоров'я ув'язненого невпинно погіршувався. У квітні 2017 року він став настільки слабкий, що перестав пересуватись та став нездатний розмовляти. Влітку 2017 року він втратив можливість приймати їжу і фактично перетворився на «овоч». Суд відхилив клопотання адвоката про зміну запобіжного заходу смертельно хворій людині. У серпні 2017 року хлопець помер. Розслідування за фактом смерті розпочали лише після скарги до слідчого судді на бездіяльність поліції, розслідування передавалось з одного органу до іншого, але слідчі дії фактично не проводились;
- влітку 2016 року у Качанівській виправній колонії № 54 для жінок впродовж 1.5 місяців померло три засуджених, в усіх трьох випадках викликали швидку медичну допомогу, але врятувати жінок не змогли. В одному з трьох випадків йшлося про якусь невідому ін'єкцію, яку зробила медсестра колонії. За словами інших засуджених колонії раніше ще принаймні у трьох випадках від неналежної медичної допомоги цієї ж медсестри померло принаймні ще три засуджених жінки. З цього приводу було відкрито спеціальне провадження в офісі Омбудсмана, а також відкриті кримінальне провадження за фактом неналежного надання медичної допомоги, але ніхто не був притягнутий до відповідальності;
- у травні 2017 року у Темнівській виправній колонії № 100 у Харківській області громадянин Білорусі помер від раку, який йому діагностували лише на 4-й стадії за 3 тижні до смерті;
- у вересні 2017 року у спеціалізованій протитуберкульозній лікарні при Херсонській виправній колонії № 61 померло троє засуджених, кожен з них подав клопотання про звільнення від відбування покарання за тяжкою хворобою, але ніхто не дожив до звільнення;
- у 2018 році у Дніпровському СІЗО (№ 4), в якому засудженого, який страждав на хвороби серцево-судинної системи (тромб у серці, ішемія нижніх кінцівок з повною відсутністю кровотоку), що призвели до гангрени та сепсису, проводили лікування його гнійних нарывів, флегмони, але так і не провели ампутації кінцівки, внаслідок чого він помер. За фактом смерті за заявою адвоката було відкрито кримінальне провадження, але ефективного розслідування не відбувається;
- чоловік з 2014 року відбував покарання у Дніпровській виправній колонії № 89 за грабіж. Він страждав на захворювання опорно-рухового апарату, а також туберкульоз, в 2015 році йому була призначена друга група інвалідності, а в 2016 — перша, він міг пересуватися на візку і потребував постійного стороннього догляду та допомоги. Адвокат навесні 2017 року подав клопотання про звільнення засудженого за хворобою, на цей час вага цієї хворої людини при зрості 180 см була 53 кг. У той час відбувалася реформа тюремної медицини, і не працювали спеціальні лікарські комісії, які мають визначати наявність чи відсутність захворювань, що входять до відповідного Переліку²²⁶. Суд першої інстанції двічі, в тому числі після скасування його рішення апеляційним судом, відмовляв у звільненні засудженого. У квітні 2019 року хворий помер, не доживши 2 тижні до звільнення.

²²⁶ З приводу відсутності СЛК ХІПГ у червні 2019 року зверталась до Міністра юстиції з відкритим зверненням.

Траплялися смертельні випадки з ув'язненими, які страждають на психічні розлади, коли є підстави ставити питання про адекватність лікування і поведження з хворими:

- у жовтні 2017 року після доставлення з Луцького СІЗО у важкому стані помер від токсичного гепатиту 25-річний хлопець, якого затримали для відбування покарання у вигляді 6 місяців арешту. Засуджений страждав на наркотичну та алкогольну залежність, до затримання неодноразово перебував на стаціонарному психіатричному лікуванні. Під час його тримання у ІТТ у заявника стався епілептичний напад, йому викликали швидку, надали невідкладну допомогу, але після цього у стані психічного розладу його прийняли до СІЗО. Там стан ув'язненого різко погіршився — він марив, конфліктував із співкамерниками, говорив щось незрозуміле, кричав, бився об стіни та двері камери, поводив себе агресивно — у нього розвинувся алкогольний делірій. Хворого помістили до одиночної камери збірного відділення площею 1.5 кв. м., давали йому нейролептичні і заспокійливі препарати, а через дві доби він помер. Кримінальне провадження, відкрите за фактом його смерті, було закрито слідчим за відсутністю складу злочину, а згодом було оскаржено адвокатом до слідчого судді;
- у серпні 2018 року в медичній частині Лук'янівського СІЗО у м. Київ у палаті, де утримують осіб з психічними розладами, один в'язень убив іншого.

Уряд у Додатку до п. 198 своєї Доповіді навів наступну статистику смертності у пенітенціарних установах (в тому числі і стосовно тих ув'язнених, які померли у цивільних лікарнях), що відрізняється від щойно наведених даних:

Показник	2014	2015	2016	2017
Кількість осіб, які померли у місцях попереднього ув'язнення (кількість осіб, які померли у цивільних лікарнях)	127 (58)	103 (44)	126 (53)	164 (80)
Кількість осіб, які померли у виправних колоніях (кількість осіб, які померли у цивільних лікарнях)	666 (174)	407 (130)	397 (132)	404 (164)
Загальна кількість померлих осіб	793	510	523	568

При цьому Уряд стверджував, що «кількість осіб, померлих у пенітенціарних установах в 2015–2017 роках, залишалась майже тою самою, або була на 40% менше у порівнянні з 2014 роком». Насправді, якщо врахувати зменшення з 2014 року більше ніж вдвічі кількості осіб, які утримуються в установах, то за даними²²⁷, які в абсолютних значеннях співпадають з даними Уряду, питомий показник смертності у 2015–2017 рр. не зменшився, а зріс майже на 40%:

Показники	2003	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Померло	824	1169	1 021	911	792	510	523	568
На 1 тис. ув'язнених	4,30	7,59	6,94	7,18	10,79	7,29	8,66	9,95

До того ж, навіть за даними Уряду смертність у СІЗО з 2014 по 2017 рік зросла у абсолютних показниках, а враховуючи зменшення кількості ув'язнених в СІЗО, питома смертність в установах попереднього ув'язнення зросла не менше ніж в 3 рази.

Наявність різної статистики смертності в установах ДКВС пояснюється ще й відсутністю у публічному доступі офіційної статистики щодо захворювань і смертності ув'язнених, яка була на офіційному сайті пенітенціарної служби в минулому.

Порушення права ув'язнених не бути підданим катуванню або жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність поведженню, визнані ЄСПЛ

Практично всі види порушень прав ув'язнених осіб на медичну допомогу, про які йшлося у коментарі на відповідь Уряду на питання 33 Комітету, були визнані ЄСПЛ порушеннями статті 3

²²⁷ <http://ukrprison.org.ua/statistics/1533198157>

ЄКПЛ у рішеннях проти України. **Кількість осіб, які ЄСПЛ визнав жертвами порушень Україною статті 3 ЄКПЛ в аспекті неадекватної медичної допомоги особам, які утримуються в пенітенціарних установах, за 2019 рік була більше, ніж за 5 попередніх років разом (за 2014–2018 рр.).** При цьому ЄСПЛ став об'єднувати заяви з цих питань в одну справу і розглядати їх спільно, без дослідження конкретних обставин кожної справи. Зокрема, у рішенні ЄСПЛ у справі *Король та інші проти України* (№ 54503/08 та 7 інших — перелік, рішення від 7 березня 2019 року), ЄСПЛ розглядав спільно 8 справ²²⁸.

Показник/Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість рішень проти України, в яких визнано порушення права не бути підданим катуванню жорсткому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню/кількість жертв	1/1	6/6	4/4	2/2	4/4	13/21

Серед рішень 2019 року є рішення у таких справах, де порушення відбувались у 2016–2017, та 2017–2018, тобто після реформування системи тюремної медицини. Також характерним є те, що починаючи з рішення у справі *Невмержицький проти України* (рішення щодо прийнятності від 30.03.2004 (заява № 54825/00), ЄСПЛ постійно притримувався усталеної позиції, що оскарження неадекватного лікування до органів прокуратури не є ефективним національним засобом захисту²²⁹. Згодом ЄСПЛ став вважати, що в Україні відсутні будь-які ефективні механізми захисту проти порушень права на медичну допомогу, в тому числі судові. На підтвердження цього є багато прикладів, що навіть коли адвокати отримують рішення суду з наказом забезпечити ув'язненого медичною допомогою відповідно до стану його/її здоров'я, адміністрації установ не виконують такі рішення. Така ситуація нещодавно мала місце в Харківському СІЗО, де медична служба повторно не виконала рішення суду про проведення лікування хворого ув'язненого у зв'язку з його хворобами хребта.

Одного разу адвокату вдалося отримати рішення адміністративного суду про визнання бездіяльності колонії протиправною та зобов'язання забезпечити адекватне лікування хворого засудженого. На жаль, це був лише рідкісний випадок, виняток, до того ж на момент ухвалення рішення судом засудженому уже провели потрібне лікування.

Влітку 2019 року Вільнянський районний суд Запорізької області призначив проведення судово-медичної експертизи за клопотанням засудженого про звільнення від подальшого відбування покарання, який відбуває покарання у Кам'янській виправній колонії № 101 та страждає на ВІЛ, гепатит С та туберкульоз, але ця ухвала суду не була виконана експертною установою.

Статті 12 та 13

Питання 34. *Посилаючись на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 10, див. вище), просимо надати оновлену інформацію про:*

- 1) *зусилля Держави запровадити по-справжньому реальний незалежний механізм розгляду скарг, який отримує заяви/повідомлення про катування та неналежне поводження; та гарантувати, що особи, які поскаржилися, є захищеними від репресій (каральних заходів); надайте дані про кількість скарг на катування та неналежне поводження, отриманих будь-яким таким механізмом протягом звітного періоду;*
- 2) *чи був запроваджений Державою незалежний моніторинговий та наглядовий механізм з метою забезпечення проведення невідкладного, ефективного та неупередженого досудового кримінального розслідування по всіх заявах/повідомленнях на катування та неналежне поводження з боку працівників правоохоронних органів;*

²²⁸ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191359>

²²⁹ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61685>

- 3) чи Держава створила Державне бюро розслідувань, як це планувалося, та якщо так – надайте дані про кількість справ, у яких цей орган провів розслідування заяв/повідомлень про тортури, неналежне поводження, чи співучасть у таких діях, чи з відома про такі дії, з боку службовців, що займають високе становище (високопосадовців) протягом звітного періоду, а також інформацію про результати таких проведених розслідувань;
- 4) чи Державою були прийняті кроки з метою гарантування того, що органи прокуратури негайно повідомляються про ушкодження, ідентифіковані в затриманих у місцях тимчасового тримання;
- 5) чи Держава здійснила розслідування відеозаписів, на яких відбулося визнання вини, отриманої під примусом та без доступу до адвоката, які було опубліковано на напівофіційних веб-сайтах.

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 34

КПК дійсно передбачена можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування, але коло таких рішень і видів бездіяльності є дуже обмеженим, а серед дій КПК не передбачено жодної для оскарження. Інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора можуть бути оскаржені під час підготовчого судового засідання, але у кримінальних провадженнях з приводу стверджуваного катування ймовірність того, що справа буде передана до суду з обвинувальним актом, вкрай низька (див. відповідь на питання № 12 цієї Доповіді). При цьому розсуд суду є досить обмеженим, зокрема, при скасуванні постанови про відмову у визнанні потерпілим слідчий суддя не може сам визнати жертву злочину потерпілим у кримінальному провадженні, або при скасуванні постанови слідчого про відмову у задоволенні клопотання слідчий суддя не вправі зобов'язувати слідчого провести певну слідчу дію. Така ситуація зводить нанівець мету оскарження незаконних рішень, дій і бездіяльності представників сторони обвинувачення.

Незважаючи на детальне нормативне врегулювання питань звернень ув'язнених осіб зі скаргами, на практиці подати скаргу на представників адміністрації колонії є вельми проблематичним, а в деяких установах, особливо з суворим режимом (наприклад, в ОВК-25), є практично нереальним (див. відповідь на питання №№ 30, 31). Потрібні механізми для цього, можливо, застосування технічних засобів фіксації звернень засуджених.

Нещодавно створене Державне бюро розслідувань має 7 територіальних управлінь, діяльність кожного з яких поширюється на декілька областей України. Отже, подати заяву про вчинений злочин стало проблемою, оскільки офіс кожного з управлінь є лише в одному з обласних центрів. Останнім часом ця проблема була виправлена і в кожному обласному центрі були відкриті офіси для приймання заяв (звернень) громадян.

Підрозділи ДБР є структурно номінально незалежними від інших правоохоронних органів, але нагляд за їхньою діяльністю здійснюють органи прокуратури, які й є «містком» для неофіційних стосунків ДБР з іншими правоохоронними органами. У будь-якому випадку заяви до ДБР про застосування катувань та інших форм жорстокого поводження, як загальне правило, не вносяться до ЄРДР, письмові відповіді на них направляються заявникам не з першого разу і зі значною затримкою. Відтак, внести відомості про злочин такого роду до ЄРДР вдається за рішенням про це слідчого судді. Такий стиль початку розслідування скарг на застосування катувань вочевидь не відповідає критеріям ефективності розслідування, встановленим ЄСПЛ.

За статистикою ДБР, у 2019 році в провадженні ДБР було всього 5794 кримінальні провадження²³⁰, з них 22 провадження велось за ознаками катування (ст. 127 КК), а 442 — за ознаками перевищення влади працівником правоохоронного органу (ч. 2, 3 ст. 365 КК). 510 кримінальних проваджень було скеровано до суду з обвинувальним актом.

Щодо ефективності діяльності ДБР з розслідування скарг на катування та жорстоке поводження див. відповіді на питання №№ 30, 31 в частині розслідування подій у ОВК-25.

²³⁰ <https://dbr.gov.ua/report/zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2018-rik>

Питання 35. З посиланням на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 24), просимо надати деталізовані статистичні дані про справи, в яких посадові особи були обвинувачені чи притягнуті до дисциплінарної відповідальності за нездатність в адекватній мірі провести розслідування скарг/заяв про катування чи неналежне поведження, або за відмову у співробітництві по розслідуванню будь-яких таких скарг.

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 35

Дисциплінарна відповідальність посадових осіб за нездатність в адекватній мірі провести розслідування заяв/скарг про тортури або неналежне поведження, або за відмову від розслідування таких скарг

Більшу частину звітнього періоду розслідування катувань або іншого неналежного поведження проводились слідчими органів прокуратури, дисциплінарна відповідальність яких регулюється Законом України «Про прокуратуру», відповідно до статті 43 якого прокурор може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, в тому числі за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків.

Тобто слідчі прокуратури, які не проводять або неналежним чином проводять розслідування заяв/скарг про тортури або неналежне поведження теоретично можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності, в разі встановлення в їхніх діях невиконання або неналежного виконання службових обов'язків. Однак нічого не відомо про випадки притягнення до дисциплінарної відповідальності посадових осіб за це, тому що ГПУ і КДК Прокурорів не ведуть статистики за цим критерієм.

За даними ГПУ за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків до дисциплінарної відповідальності за 2014 рік притягнуто 429 прокурорів, за 2015 рік — 338, за 2017 рік — 180, за 2018 рік — 86, за 1 квартал 2019 року — 1. ГПУ не надала інформації щодо кількості залучених до дисциплінарної відповідальності прокурорів за 2016 рік.

Після створення ДБР розслідування злочинів, скоєних співробітниками правоохоронних органів, перейшло до ДБР, яке почало свою роботу з 27 листопада 2018 року, на яких поширюється дія Закону «Про державну службу», в тому числі і підстави їх притягнення до дисциплінарної відповідальності. Статистика притягнення до дисциплінарної відповідальності слідчих ДБР відсутня. На даний момент відсутня процедура притягнення до відповідальності слідчих ДБР через відсутність Типового положення про Дисциплінарні комісії ДБР і самих Дисциплінарних комісій, які відповідно до ст. 25 Закону України «Про ДБР» повинні розслідувати питання застосування дисциплінарних стягнень до працівників ДБР.

Притягнення до дисциплінарної відповідальності посадових осіб за нерозслідування або неналежне розслідування катувань ускладнено тим, що переважна більшість скарг на тортури розслідуються не за статтею 127 КК України (катування), а за статтею 365 КК України (перевищення повноважень працівником правоохоронного органу).

Питання 36. Просимо надати оновлену інформацію про:

- 1) результати розслідувань, проведених військовою прокуратурою у 12 справах про можливі катування, вчинені членами батальйонів територіальної оборони у період з березня 2014 по лютий 2016 рр.; а також про будь-які додаткові справи про можливі катування чи неналежне поведження, вчинені членами батальйонів територіальної оборони, які розслідувалися протягом звітнього періоду;
- 2) результати 1925 кримінальних проваджень щодо заяв про катування та неналежне поведження з боку співробітників поліції (органів внутрішніх справ) та персоналу пенітенціарних установ, розпочаті у 2015 році Генеральною прокуратурою; про результати обвинувальних актів проти 49 співробітників поліції та пенітенціарного персоналу за можливі акти катування та неналежного поведження; а також про результати будь-яких інших додаткових розслідувань по відношенню до співробітників поліції (органів внутрішніх справ) та персоналу пенітенціарних установ, здійснених Генеральною прокуратурою протягом звітнього періоду;

- 3) результати розслідувань, здійснених за заявами/повідомленнями низки осіб, які попередньо трималися у Маріупольському СІЗО, про те, що вони були піддані катуванням з боку представників СБУ та членів полку «Азов», про те, що вони утримувалися без контактів із зовнішнім світом, та про те, що докази, отримані шляхом катування, були використані під час судового засідання, та про те, що вони були піддані репресивним каральним заходам з боку представників СБУ після того, як вони оскаржили допустимість та прийнятність цих доказів;
- 4) результати розслідування вбивства Олександра Цукермана представниками правоохоронних органів в селі Криве Озеро 23 серпня 2016 року.

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 36

Щодо результатів обвинувальних актів проти співробітників поліції та пенітенціарного персоналу за можливі акти катування та неналежного поводження

Між інформацією за 9 місяців 2018 року, наданою Урядом в п.п. 73 Доповіді, і даними за 2018 рік, отриманими нами на запит від ГПУ є істотні розбіжності.

На додаток до неповної інформації, наданій Урядом, наведемо інформацію з відповіді на наш запит ГПУ, а саме статистику щодо кількості досудових розслідувань, що перебували в провадженні органів прокуратури, та винесених обвинувальних актів протягом звітного періоду:

в 2015 році — 1662 провадження; в поточному році розпочато 1345;
в 2016 році — 1574 провадження; в поточному році розпочато 1277;
у 2017 році — 1518 проваджень; в поточному році розпочато 1091;
в 2018 році — 1063 провадження; в поточному році розпочато 550;
в першому кварталі 2019 року — 229 проваджень.

Направлено обвинувальних актів до судів:

в 2015 році — 27;
в 2016 році — 47;
у 2017 році — 43;
в 2018 році — 32;
в 2019 році — 2.

Також Генеральним прокурором було визнано критичні ситуації щодо катувань в окремих пенітенціарних установах та наголошено на необхідності проведення розслідувань вчинених злочинів²³¹.

Уповноважений неодноразово вказував на неефективність реагування та розслідування прокуратурою фактів застосування катувань працівниками правоохоронних органів.

За фактами порушення прав та свобод Уповноваженим 26.06.2017 було внесено подання Генеральному прокурору України щодо проведення розслідування за фактом застосування катування, незаконного позбавлення волі, перевищення службових повноважень та примушування давати показання працівниками Дружківського відділення поліції та прокурорів військової прокуратури Донецького гарнізону. Однак ГВПУ застосування катування П. та К., незаконного позбавлення волі та примушування давати показання були проігноровані. 13.07.2017 досудове розслідування було розпочато лише за фактом перевищення службових повноважень працівником правоохоронного органу за частиною 1 статті 365 КК України²³².

Про результати розслідувань, здійснених за заявами осіб, які попередньо трималися у Маріупольському СІЗО, про катування з боку представників СБУ та членів полку «Азов»

У Доповіді та відповіді ГПУ на наш запит не виокремлюється інформація стосовно осіб, які піддавалися катуванням, вчинених членами «Азов» та представниками СБУ.

²³¹ «Одному з керівників Пенітенціарної служби оголосили підозру в організації катування ув'язнених», <https://zaxid.net/odnomu_z_kerivnikiv_penitentsiarnoyi_sluzhbi_ogolosili_pidozru_v_organizatsiyi_katuvannya_uvuzaznenih_n1436412>.

²³² Щорічна доповідь уповноваженого з прав людини за 2017 рік, <<http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/>>.

Згідно з даними, представленими ЗМІ та правозахисними організаціями, протягом звітного періоду траплялися непоодинокі випадки жорстокого поводження з затриманими особами, які перебували в Маріупольському СІЗО. Нелюдське поводження застосовувалось і до родичів підозрюваних. Під час поїздок до Артемівського та Маріупольського СІЗО, представники УВКПЛ зустрілися з рядом затриманих, які подали скарги щодо катування, проте помітного прогресу в розслідуваннях за їхніми заявами не було²³³.

Випадки жорстокого поводження з затриманими в кінці 2015 року та початку 2016 року переважно пов'язані з СБУ. Більшість таких випадків стосується тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом у неофіційних місцях затримання, де постійно практикують катування та жорстоке поводження як методи отримання зізнань, інформації, залякування чи навіть покарання жертв²³⁴. У 2014 році нерідкими були випадки катування та побиття осіб представниками добровольчих батальйонів «Азов», «Айдар», «Шахтарськ» («Торнадо»), «Днепр-1».

Наприклад, 08.08.2017 представник Омбудсмена зустрівся з паном Г., який обвинувачувався у пособництві терористичній діяльності за ст. 258-3 Кримінального кодексу, у Маріупольському слідчому ізоляторі та отримав документальні докази застосування до нього катувань з боку співробітників СБУ.

За фактом застосування працівниками управління СБУ в Донецькій області стосовно Г. недозволених методів слідства 03.08.2017 прокуратура Донецької області розпочала досудове розслідування. Після направлення Уповноваженим прокурору Донецької області відповідного акту реагування 23.10.2017 Г. було визнано потерпілим у цьому кримінальному провадженні та допитано його у якості потерпілого. 25.10.2017 Орджонікідзевський районний суд міста Маріуполя визнав Г. невинуватим у скоєнні інкримінованого йому злочину²³⁵. Після проголошення вироку співробітники СБУ знов намагалися викрасти пана Г. з місця його постійного проживання.

Про результати розслідування вбивства Олександра Цукермана представниками правоохоронних органів в селі Криве Озеро 23 серпня 2016 року

Уряд не надав докладної інформації щодо перебігу провадження з приводу вбивства пана Цукермана.

Із додаткових джерел наявна наступна інформація.

23 серпня 2016 року Олександр Цукерман був вбитий при затриманні працівниками поліції, що викликало широкий резонанс в українському суспільстві. Державні органи, які здійснювали досудове розслідування, вказували на високу цинічність вчиненого діяння.²³⁶

В ході досудового розслідування підозрюваними по справі було визнано 6 поліцейських, два з яких перейшли у статус свідків внаслідок досудового розслідування²³⁷.

Згідно із даними ЗМІ, в ході досудового розслідування не були взяті до уваги ряд процесуальних правопорушень, вчинених уповноваженими на розслідування даного злочину, зокрема не вжиття належних заходів для збирання доказів, незважаючи на те, що вбивство пана Цукермана відбулося вдень у громадському місці у присутності численних свідків²³⁸.

²³³ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні за 16 листопада 2015 р. – 15 лютого 2016 р., <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_13th_HRMMU_Report_3March2016_Ukrainian.pdf>.

²³⁴ «Насильницькі злочини, вчинені в ході збройного конфлікту на сході України у 2014–2018 роках», <<http://khp.org/files/docs/1552984376.pdf>>.

²³⁵ Щорічна доповідь уповноваженого з прав людини за 2017 рік, <<http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/>>.

²³⁶ «Вбивство в Кривому Озері: прокуратура проситиме максимальне покарання для копів», <https://espreso.tv/news/2016/12/29/vbyvstvo_v_kryvomu_ozeri_prokuratura_prosytyme_maksimalne_pokarannya_dlya_kopiv>.

²³⁷ «Убивство в Кривому Озері: на Николаевщине начали судить полицейских», <<https://ru.tsn.ua/ukrayina/ubiystvo-v-krivom-ozere-na-nikolaevschine-nachali-sudit-policeyskih-802285.html>>.

²³⁸ «Рік після трагедії в Кривому Озері: як судять поліцейських за вбивство чоловіка», <<https://hromadske.ua/posts/krive-ozero-policeiski-vbili-cholovika>>.

16 січня 2017 року було розпочато судовий розгляд за обвинуваченням 4 колишніх поліцейських у вчиненні умисного вбивства, але після звільнення з посади судді і неможливості утворити новий склад суду, справа була передана на розгляд до іншого суду.²³⁹

Судовий розгляд у справі Цукермана не закінчений, при цьому лише один з чотирьох колишніх правоохоронців обвинувачується у вчиненні убивства.

Проте три з обвинувачених були звільнені з під варти ще в серпні 2017 року. Фактично з 2017-го року і дотепер вони хоча й перебувають під слідством, проте не несуть ніяких обмежень²⁴⁰. Четвертий обвинувачений, якому одному із всіх чотирьох було інкриміновано підозра у вчиненні вбивства пана Цукермана, був звільнений з під варти у грудні 2019 року, та перебуває під домашнім арештом²⁴¹.

Протягом двох років, з 2017 по 2019, питання по суті обвинувачення так і не розглядалося. Впродовж даного періоду суд лише вирішував питання продовження строку тримання під вартою для обвинуваченого²⁴² та формальні питання щодо цивільного позову потерпілого.

Таким чином, судовий розгляд відбувається лише формально.

Стаття 14

Питання 37. *Посилаючись на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 21), просимо надати інформацію про таке:*

- 1) *чи внесла Держава зміни до законодавства з метою включення докладних положень щодо права жертв катувань та неналежного поводження на відшкодування, включаючи справедливу та адекватну компенсацію та реабілітацію у відповідності зі статтею 14 Конвенції;*
- 2) *чи були асигновані (призначені) Державою будь-які ресурси на реабілітаційні програми, для жертв катувань, сімей зниклих безвісти осіб та демобілізованих солдатів;*
- 3) *про будь-які окремі приклади справ, у яких жертви катувань отримали медичну чи психологічну реабілітацію, та інформацію про реабілітаційні програми, що доступні в Державі, та про ресурси, що виділені на функціонування таких програм;*
- 4) *про будь-які заходи відшкодування та компенсації, винесені судами з моменту останнього періодичного звіту, включаючи кількість запитів на компенсацію, кількість задоволених таких запитів, а також про кількість призначених судами коштів та фактично наданих коштів по кожній справі;*
- 5) *дані про рішення щодо присудження компенсацій особам, які отримали судові рішення в Європейському суді з прав людини проти України, стосовно катування та неналежного поводження (порушення статті 3 Європейської Конвенції про права людини).*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 37

Щодо медичної чи психологічної реабілітації жертв катувань за рахунок держави

Відповідаючи на питання № 37 уряд України не надав даних щодо програм реабілітації, доступних для жертв катувань, сімей осіб, зниклих безвісти, демобілізованих солдатів. Також уряд не навів конкретних прикладів, в яких жертви тортур отримали медичну або психологічну реабілітацію та інформацію про наявні програми реабілітації, а також про доступні для них ресурси.

При цьому, слід зауважити, що на даний момент в Україні не існує державної цільової програми реабілітації для жертв тортур та сімей осіб, зниклих безвісти. Така допомога надається виключно організаціями громадянського суспільства, волонтерами. Неурядові організації взяли на себе покращення стану жертв тортур, зменшення симптомів посттравматичного стресового розладу,

²³⁹ Відповіді Врадіївського та Первомайського міськрайонних суддів Миколаївської обл.

²⁴⁰ «Убийство в Кривом озере. Через год под стражей остался лишь один полицейский, а приговора суда до сих пор нет», <<https://strana.ua/articles/analysis/88255-ubijstvo-v-krivom-ozere-politseyskie-ubivshie-aleksandra-tsukermana-zajavljajut-ovod-sudjam.html>>

²⁴¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86368525>

²⁴² Єдиний реєстр судових рішень, < <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82311094>>.

роботу з родинами потерпілих. Серед таких організацій можна згадати: HealthRight International в Україні, «Блакитний птах», «Донбас SOS», «Восток SOS», «Серце воїна», «Побратими», Міжнародний реабілітаційний центр жертв війни та тоталітарного режиму.

Стосовно реабілітації військовослужбовців необхідно згадати Державну цільову програму з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2022 року, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2018 р. № 1021. Однак, відповідно до звіту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, аналіз стану виконання даної цільової програми урядом не проводився.

Щодо виплати компенсації жертвам катувань та поганого поводження, присудженої ЄСПЛ

У своїй відповіді уряд України надав статистику рішень Європейського суду з прав людини проти України за статтею 3 Європейської конвенції з прав людини. Однак, без відповіді залишилось питання щодо виплат компенсацій жертвам порушень після ухвалення відповідних рішень міжнародною судовою установою. Також уряд не надав інформації, щодо заходів, спрямованих на відшкодування та компенсацію, включаючи кількість запитів на компенсацію, кількість задоволених запитів та суми, які присуджені та фактично сплачені в кожному випадку.

При цьому слід зауважити, що уряд України не в повній мірі виконав свої зобов'язання за Європейською конвенцією з прав людини щодо виплати справедливої сатисфакції. За даними Департаменту виконання рішень Європейського суду з прав людини у 23-х справах, рішення в яких ухвалені за період з 2014 по 2018 роки, досі очікується виплата справедливої сатисфакції (докладніше див. перелік).

Назва справи	Номер заяви	Дата рішення
SHCHERBAK v. Ukraine	81646/17	20/12/2018
SERGEY SMIRNOV v. Ukraine	36853/09	18/12/2018
LAVRINYUK v. Ukraine	1858/08	04/12/2018
GRABOVSKIY v. Ukraine	4442/07	29/11/2018
BURLYA AND OTHERS v. Ukraine	3289/10	06/11/2018
BAKCHIZHOV v. Ukraine	24874/08	30/10/2018
SHCHERBAKOV v. Ukraine	39708/13	20/09/2018
MAYSTRENKO v. Ukraine	45811/16	28/06/2018
YEREMENKO AND KOCHETOV v. Ukraine	68183/10	14/06/2018
TKACHEV v. Ukraine	11773/08	19/04/2018
LADA v. Ukraine	32392/07	06/02/2018
URZHANOV v. Ukraine	24392/06	14/12/2017
D.S. v. Ukraine	24107/13	09/11/2017
BILOZOR AND OTHERS v. Ukraine	9207/09	20/07/2017
KRYAT v. Ukraine	21533/07	15/12/2016
PELESHOK v. Ukraine	10025/06	08/12/2016
KONOVALCHUK v. Ukraine	31928/15	13/10/2016
YAROVENKO v. Ukraine	24710/06	06/10/2016
TRUTEN v. Ukraine	18041/08	23/06/2016
ZAKSHEVSKIY v. Ukraine	7193/04	17/03/2016

SERGEY ANTONOV v. Ukraine	40512/13	22/10/2015
SAVINOV v. Ukraine	5212/13	22/10/2015
ANDREY YAKOVENKO v. Ukraine	63727/11	13/03/2014

Крім того, за даними Міністерства фінансів України, відповідно до Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР:

Рік	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість судових рішень	179	214	190	241	198
Загальна сума відшкодування, тис. грн.	17 785,6	18 094,7	18 094,7	27 694,7	33 651,9

Для того, щоб оцінити вказані вище цифри необхідно врахувати, що кількість виправдувальних вироків за вказаний період становить лише 0,3 відсотка від загальної кількості вироків. Так, з 2014 по 2018 рік було засуджено 546 621 осіб, з них виправдано лише 1688.

Така невелика кількість випадків виплати компенсації, разом з невеликою кількістю виправдувальних вироків скоріше свідчить про репресивний характер кримінального процесу і малу вірогідність бути виправданим для людини, зізнавальні покази від якої отримані під тортурами. Можливість отримати компенсацію в разі порушення статті 3 Європейської конвенції з прав людини, на пряму залежить від виправдання жертви катувань або засудження кривдника. Оскільки кількість таких випадків мала, запроваджений в Україні механізм компенсації не можна вважати ефективним.

Стаття 15

Питання 38. *Посилаючись на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 22), просимо надати інформацію про таке:*

- 1) про заходи, вжиті Державою протягом звітнього періоду, з метою гарантування на практиці, що зізнання вини, отримані в результаті застосування катувань та неналежного поведіння, не визнаються допустимими чи прийнятними в судовому процесі;*
- 2) інформацію про справи, в яких суди визнавали зізнання вини чи інші докази неприйнятними або недопустимими через те, що вони були одержані під примусом, під тиском;*
- 3) дані про будь-які справи (протягом звітнього періоду), в яких громадяни (фізичні особи) були обвинувачені за незаконне тримання та катування осіб, які проживають в околицях (прилеглих районах) зони конфлікту з метою отримання зізнань вини у тому, що вони допомагали збройним формуванням, а також надайте результати таких справ.*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 38

Щодо заходів, вжитих Державою для визнання в судовому процесі доказів, отриманих в результаті застосування катувань та неналежного поведіння, недопустимими

Не зважаючи на припис Кримінального процесуального кодексу України щодо обов'язкового визнання судом недопустимими доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, використання таких доказів становить велику проблему на практиці. Для прикладу можна навести дві справи, в яких зізнавальні покази, отримані внаслідок тортур, використані для подальшого розслідування, а суд не звертає уваги на заяви підсудних.

Громадянина Є. було затримано за підозрою в умисному пошкодженні чужого майна, вчиненого шляхом підпалу (занедбаного будинку, який належить музею). Підозрюваного було доставлено в управління поліції, де допитували без адвоката. Використовуючи вади психічного здоров'я

та стан наркотичного сп'яніння затриманого, поліцейські отримали письмові зізнавальні покази. Коли психічний стан громадянина Є. покращився, і він став адекватно розуміти обстановку, то він відмовився від попередніх показань та заявив, що ні в чому не винний.

Після цього від затриманого отримали нові зізнання застосовуючи тортури: його долоні скували кайданками та розтягнули між двома батареями, під час допиту підозрюваного били пластиковою пляшкою з водою по голові, застосовували розряд електрошокера через його одягу. Ці відомості були використані в обґрунтування підозри та тримання підозрюваного під вартою. Більш того, прокурор обманом змусив громадянина відмовитись від адвоката, призначеного державою, пообіцявши, що бути клопотати про домашній арешт в якості запобіжного заходу. Під час досудового розслідування жоден слідчий суддя не звернув увагу на обставини, за яких затриманий дав зізнавальні показання.

Через відсутність адвоката, заляканість та вразливий стан, затриманий не зміг зафіксувати тортури. Під час поміщення до слідчого ізолятору медичний огляд не проводився. Коли в справу вступив адвокат правозахисної організації, всі можливості для доведення тортур були втрачені. Запроваджений в кримінальному судочинстві механізм протидії тортурам виявився неефективним.

Другий випадок пов'язаний із затриманням громадянки А., яку звинуватили у розбої з використанням отрути. Коли на місце події прибули двоє поліцейських-чоловіків, вони затримали громадянку А., обшукали її, вилучили особисті речі та доставили до управління поліції. Протягом ще шести годин її допитували по черзі різні поліцейські. Дівчину принижували, ображали, погрожували фізичною розправою. Деякі поліцейські завдавали удари, смикали за волосся та штовхали. Таким чином поліцейські хотіли отримати зізнавальні покази та відомості про змову з іншими особами, які втекли з викраденими речами потерпілих.

Щоб приховати обшук дівчини слідчим-чоловіком, протокол затримання та обшуку був складений від імені іншого слідчого-жінки. Від її імені затриманий був призначений адвокат. Однак, коли адвокат приїхав до управління поліції підставної слідчої взагалі не виявилось на місці. До затриманої адвоката не пустили. В суді громадянці А. слідчі підсунули іншого адвоката, ніби державного. Цей адвокат зовсім не діяв в інтересах підозрюваної, вмовляв визнати провину, дати зізнавальні покази, не реагував на порушення закону. Згодом, обвинувачена написала скаргу до Регіонального центру БВПД, але на своє здивування дізналась, що адвокат, який з нею працює, не призначався, і звідки він взявся, державі невідомо.

Вказані приклади свідчать, що практика отримання зізнань та показів під тиском досі поширена в Україні. Передбачені в Кримінальному процесуальному кодексі України запобіжники від тортур хоча зменшили кількість таких випадків, але виявились недостатніми для подолання цього явища. Слідчі судді скоріше виконують роль статистів у кримінальному провадженні, ніж реально аналізують дії сторони обвинувачення.

Справи, в яких докази, одержані під тиском, були визнані недопустимими/неприйнятними

У відповіді на питання Комітету щодо прикладів судових рішень, в яких суди визнали недопустимими зізнання та інші докази, отримані під тиском, Уряд навів чотири приклади з практики Верховного Суду. Ці судові рішення хоча і містять приклади, які запитав Комітет, однак мають бути критично оцінені з наступних підстав. По-перше, всі наведені приклади стосуються подій лише 2015 року. По-друге, судові рішення ухвалені лише другою судовою палатою Касаційного кримінального суду (далі — ККС) у складі Верховного Суду. Однак, в складі ККС діє три судові палати, кожна з яких складається з чотирьох колегій. По-третє, за виключенням першого прикладу, всі вказані рішення свідчать про неправильне застосуванням норм процесуального права в частині оцінки доказів судами першої та апеляційної інстанції. Допущені судами помилки виправлені лише Верховним Судом. Тобто, вказані приклади обмежені вузьким часовим проміжком та діяльністю лише однієї судової палати Верховного Суду. Такі дані не дають можливості говорити про якість оцінки судами України зізнавальних показів та доказів, отриманих під тиском.

Разом з тим, не вбачається за можливе оцінити окремо кількість прикладів, коли суди першої інстанції визнали б докази очевидно недопустимими ще до закінчення судового процесу. Таке повноваження суду передбачено ст. 89 Кримінального процесуального кодексу України, однак від-

повідно до правил судочинства не потребує окремого судового рішення та оформлюється, так званою «протокольною ухвалою», тобто усно проголошується суддею.

Разом з тим в Єдиному державному реєстрі судових рішень знайдено лише 87 вироків, в яких суд першої інстанції посилається на оцінку доказів як очевидно недопустимих в порядку ч. 2 ст. 89 КПК України. Таким чином, така кількість судових рішень, в яких суд виключає з дослідження очевидно недопустимих доказів ще до закінчення розгляду справи є незначною та свідчить про відсутність сталої практики.

Інформація про справи, в яких фізичні особи були обвинувачені за незаконне тримання під вартою та катування осіб у зоні конфлікту

Дане питання стосується прикладів судових справ, в яких приватні особи обвинувачуються у незаконному позбавленні волі та тортурах своїх сусідів в зоні конфлікту, щоб отримати зізнання у співпраці з незаконними збройними формуваннями. Відповідаючи на дане питання, в §243 періодичної доповіді України, уряд відсилає до своїх відповідей на питання № 9. Проаналізувавши ці відповіді, ми доходимо до висновку, що уряд не дав відповіді на питання, поставлене Комітетом. Представлені урядом статистичні дані не мають стосунку до означеної Комітетом категорії справ і лише у загальному вигляді ілюструють стан розслідування злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю.

Разом із тим, в Єдиному державному реєстрі судових рішень можна знайти приклад притягнення до кримінальної відповідальності приватних осіб за статтями 127 (катування) та 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини) Кримінального кодексу України. Так, 30 травня 2014 року вироком Київського районного суду міста Донецька засуджено сімох обвинувачених за викрадення людини. Однак цей злочин був вчинений з корисливих мотивів та не був пов'язаний з викриттям у співпраці з незаконними збройними формуваннями.

Крім того, існують випадки притягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України (далі — ЗСУ) за вказані вище злочини.

18 березня 2015 року вироком Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області військовослужбовця ЗСУ засуджено за незаконне позбавлення волі місцевого жителя. Разом з іншими військовослужбовцями, засуджений викрав потерпілого з метою залякування та отримання від нього інформації про можливе знайомство з представниками незаконних військових формувань. Погрожуючи зброєю злочинці заволоділи майном жертви та змусили його додатково віддати грошові кошти. Після цього жертву посадили в автомобіль. За час поїздки в нього вимагали ще гроші. Тільки після того, як потерпілий погодився виконати вимоги злочинців, його повернули додому та залишили. Військовослужбовця було засуджено до позбавлення волі строком 4 роки та звільнено від відбуття покарання з випробуванням.

3 березня 2016 року Костянтинівський міськрайонний суд Донецької області засудив за вказаний вище злочин другого військовослужбовця ЗСУ, який діяв спільно з іншими до тримання у дисциплінарному батальйоні строком на два роки.

28 квітня 2017 року вироком Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області за вказаний вище злочин засуджено ще двох військовослужбовців ЗСУ, які діяли спільно з іншими. Одного, за сукупністю злочинів, до 10 років позбавленні волі із конфіскацією всього належного йому на праві власності майна та позбавленням військового звання, другого — до трьох років позбавлення волі.

7 листопада 2016 року вироком Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області засуджено трьох військовослужбовців ЗСУ за незаконне затримання та викрадення місцевого жителя, який, на думку солдатів, міг сприяти діяльності незаконних збройних формувань. Діючи спільно злочинці схопили жертву в його домі. Погрожуючи автоматами потерпілому наділи на голову мішок та увезли. Того ж дня, на трасі злочинці схопили водія мотоциклу, який здався їм підозрілим та помістили до багажника їх автомобіля. Через деякий час другу жертву дістали з багажника та побили дерев'яною биткою. За допомогою чорної кофти жертві зав'язали обличчя, а руки — гумовим джгутом з медичної аптечки. Потерпілого знову помістили до багажника автомобіля та повезли разом з першою жертвою в інше місце. Коли машина прибула до місця призначення першу жертву висадили та повели до будинку. Там, погрожуючи зброєю, потерпілого змусили написати

список знайомих жителів селища Сартана, які, на його думку, підтримують зв'язки з незаконним збройними формуваннями. Другу жертву завели до іншого приміщення, де із застосуванням сили допитували. Згодом обох потерпілих відпустили. В результаті, двох обвинувачених засуджено до 3 років позбавлення волі, одного — до двох років позбавлення волі та звільнено від відбування покарання з випробуванням.

28 травня 2019 року вироком Донецького апеляційного суду одному з засуджених у вказаній вище справі збільшено покарання до п'яти років позбавлення волі.

27 квітня 2017 року вироком Артемівського міськрайонного суду Донецької області засуджено військовослужбовця ЗСУ, який з метою «перевірки на сепаратизм» викрав жителя Донецької області. Разом з трьома іншими військовослужбовцями засуджений вночі прийшов до місцевого жителя та викрав його, застосовуючи фізичну силу. Жертві зв'язали руки, наділи на голову пакет та без його волі вивезли за місцем дислокації військової частини. Дерев'яною палицею затриманого били по ступнях та допитували про те, що йому відомо про ЗСУ. За кілька днів труп потерпілого знайшли на трасі з зав'язаними руками. В результаті судового процесу військовослужбовця засуджено до 5 років позбавлення волі, але звільнено від відбування покарання з випробуванням.

27 лютого 2018 року вироком Кременського районного суд Луганської області засуджено військовослужбовця ЗСУ, який разом з іншими військовослужбовцями, виконуючи наказ командира військової частини, викрали місцевого жителя. Підозрюючи потерпілого в причетності до діяльності незаконних збройних формувань, засуджений разом з іншими особами затримали жертву на блокпосту та передали його представникам Військової служби правопорядку. Згодом потерпілий був доставлений до військової частини зі зв'язаними руками та непрозорим мішком на голові. Потерпілого відвели до напівзруйнованого будинку на території військової частини, посадили зв'язаного на бетону плиту та почали допитувати. Щоб змусити жертву говорити, засуджений завдав йому один удар вістрям ножа в ногу. Після цього жертву били та допитували інші військовослужбовці. В результаті катувань потерпілий помер. Його тіло закопали в лісосмузі, щоб приховати злочин. Обвинуваченого засуджено за катування та викрадення людини до 5 років позбавлення волі та звільнено від відбування покарання з випробуванням.

Також, реєстр судових рішень містить приклади засудження за викрадення людини членами терористичних організацій «Донецька народна республіка», «Луганська народна республіка».

8 квітня 2015 року вироком Білокуракинського районного суду Луганської області засуджено колишнього міліціонера, члена збройного формування, що діє на території м. Луганська та області. Разом з іншими спільниками засуджений силою змусив місцеву жительку сісти до них в автомобіль та віддати ключі від квартири. Згодом зловмисники вдерлися до квартири жертви. Погрожуючи зброєю, на чоловіка цієї жінки одягли кайданки та викрали. Після цього подружжя вивезли до адміністративної будівлі Луганської обласної державної адміністрації, де, попри їх волі, утримували в так званих кімнатах затриманих. Через деякий час потерпілих перевезли до м. Краснодар, Луганської області, де утримували у приватній квартирі дев'ятиповерхового будинку. В результаті обвинуваченого було засуджено до 5 років позбавлення волі.

28 вересня 2015 року вироком Лисичанського міського суду Луганської області засуджено члена незаконного збройного формування, що діяло на території Луганської області, за викрадення людини. З метою дізнатися у потерпілого про його рід діяльності та інформацію про членів його сім'ї, обвинувачений, разом зі своїми спільниками, викрав місцевого жителя та доставив його в приміщення ЛРНУ, розташоване в місті Лисичанськ Луганської області. Потерпілого били і допитували, а згодом вивезли до іншого місця для перевірки наданих показань. В результаті, обвинуваченого засуджено до 6 років позбавлення волі.

23 листопада 2017 року вироком Старобільського районного суду Луганської області засуджено члена незаконного збройного формування «Козацька національна гвардія Всеукраїнського війська Донського імені Платова» за викрадення місцевого жителя. Разом з іншими особами засуджений обманом заманив потерпілого до будівлі Антрацитівської районної державної адміністрації Луганської області, яку захопили представники незаконного збройного формування. Разом з іншими спільниками засуджений ударив потерпілого в спину, одягнув на його руки і ноги пластикові затяжки, а на голову мішок. В такому стані жертву вивезли до іншого місця, де за добу його було

звільнено іншими представниками незаконного збройного формування. За час незаконного позбавлення волі у потерпілого забрали особисті речі, гроші та коштовності.

15 грудня 2017 року вироком Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області двох осіб, які приймали участь у діяльності терористичної організації «Донецька народна республіка» засуджено за викрадення людини. Ввечері обвинувачені приїхали до потерпілого та викрали його з власного будинку через те, що він забороняв своїй доньці зустрічатись з одним з нападників. Погрожуючи автоматом зловмисники змусили жертву вийти з дому та вивезли його до місця дислокації своєї військової частини. Згодом, після перевірки особи керівництвом штабу терористів, потерпілий був звільнений.

Стаття 16

Питання 39. *Просимо описати заходи, здійснені Державою для захисту правозахисників, включаючи адвокатів, журналістів та інших працівників у сфері медіа від репресій, що охоплюють залякування та насильницькі атаки, мотивовані їхньою роботою/діяльністю; а також заходи для розслідування всіх випадків (справ) репресій та каральних заходів, та притягнення до відповідальності всіх винних. Зокрема, надайте інформацію про заходи, вжиті в таких справах:*

- a) *вбивство журналіста Павла Шеремета у Києві 20 липня 2016 року;*
- b) *вбивство адвоката Юрія Грабовського у березні 2016 року;*
- v) *численні погрози, вчинені проти правозахисників та журналістів в результаті публікації їхньої персональної інформації на проурядовому веб-сайті «Миротворець».*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 39

Захист журналістів

Уряд у своїй доповіді наводить статистику не за весь звітний період, а тільки за перші 9 місяців 2018 року. Також Уряд у своїй доповіді наводить статистику зареєстрованих кримінальних злочинів, пов'язаних з втручанням у професійну діяльність журналістів, але не повідомляє, що більшість з цих кримінальних проваджень закривається, в кримінальних провадженнях мало повідомлень особам про підозру і дуже мало проваджень закінчується передачею обвинувального акту до суду.

Відповідно до даних ГПУ маємо наступну статистику зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з втручанням у професійну діяльність журналістів, і результати їх досудового розслідування з 2014 по березень 2020 року: 848 зареєстрованих кримінальних проваджень, 108 повідомлень про підозру, 70 обвинувальних актів було направлено до суду, що складає лише 0,82 відсотки від загальної кількості зареєстрованих кримінальних проваджень, та 468 закритих проваджень.

Статистика ГПУ про зареєстровані КП, пов'язаних з втручанням у професійну діяльність журналістів, і результати їх досудового розслідування за статтями 171 КК України (Втручання в професійну діяльність журналістів), 345-1 КК України (Погроза або насильство щодо журналіста), 347-1 КК України (Умисне пошкодження або знищення майна журналіста), 348-1 КК України (Посягання на життя журналіста) за 2014 рік — перші 3 місяці 2020 року.

2014 рік Стаття КК	Зареєстровано КП	КП, в яких вручено повідомлення про підозру	КП в яких ОА направлені до суду	Закрито проваджень
171	80	13	7	72
345-1	введена в КК України 14.05.2015			
347-1	введена в КК України 14.05.2015			
348-1	введена в КК України 14.05.2015			
Всього	80	13	7	72

СЬОМА ПЕРІОДИЧНА ДОПОВІДЬ УКРАЇНИ

2015 рік Стаття КК	Зареєстровано КП	КП, в яких вручено повідомлення про підозру	КП в яких ОА направлені до суду	Закрито проваджень
171	72	13	5	48
345-1	9	2	2	2
347-1	4	1	0	0
348-1	0	0	0	0
Всього	85	16	7	50

2016 рік Стаття КК	Зареєстровано КП	КП, в яких вручено повідомлення про підозру	КП в яких ОА направлені до суду	Закрито проваджень
171	102	12	6	74
345-1	35	7	6	6
347-1	4	0	0	0
348-1	0	0	0	1
Всього	141	19	12	81

2017 рік Стаття КК	Зареєстровано КП	КП, в яких вручено повідомлення про підозру	КП в яких ОА направлені до суду	Закрито проваджень
171	129	8	5	90
345-1	35	3	2	20
347-1	9	0	0	0
348-1	1	0	0	0
Всього	174	11	7	110

2018 рік Стаття КК	Зареєстровано КП	КП, в яких вручено повідомлення про підозру	КП в яких ОА направлені до суду	Закрито проваджень
171	106	11	8	89
345-1	63	15	15	19
347-1	6	1	0	0
348-1	2	1	0	0
Всього	177	28	23	108

2019 року Стаття КК	Зареєстровано КП	КП, в яких вручено повідомлення про підозру	КП в яких ОА направлені до суду	Закрито проваджень
171	106	10	6	4
345-1	43	9	7	13
347-1	6	1	1	6
348-1	2	0	0	1
Всього	157	20	14	24

3 місяці 2020 року Стаття КК	Зареєстровано КП	КП, в яких вручено повідомлення про підозру	КП в яких ОА направлені до суду	Закрито проваджень
171	22	0	0	19
345-1	11	0	0	4
347-1	1	1	0	0
348-1	0	0	0	0
Всього	34	1	0	23

Вбивство журналіста Павла Шеремета 20 липня 2016 року досі не розслідуване. Слідству не вдалося встановити підозрюваних. Генеральний прокурор неодноразово визнавав помилки в слідстві і безрезультатність слідства²⁴³.

Вбивство журналіста Олеся Бузини 16 квітня 2015 року є одним з небагатьох справ за фактом вбивств журналістів, де слідство вже завершилося, проте, судовий розгляд всіляко затягується, а обвинуваченим вже четвертий рік не обирається запобіжний захід²⁴⁴. Незважаючи на те, що 18 червня 2015 року МВС повідомляло про розкриття злочину і про істотні докази провини підозрюваних.²⁴⁵, обвинувальний акт було направлено до Шевченківського районного суду міста Києва лише 28 листопада 2017 року²⁴⁶ і лише 9 лютого 2018 року Шевченківський районний суд міста Києва почав розглядати справу²⁴⁷.

6 травня 2019 суддя в складі суду присяжних у справі про вбивство Бузини взяв самовідвід, пославшись на упереджене ставлення до деяких учасників судового процесу у зв'язку з тим, що вони зловживають процесуальними правами і затягують процес²⁴⁸. Таким чином, за загальним правилом відповідно до ст. 319 КПК України, судовий розгляд у цій справі має розпочатись заново.

За 2 дні до вбивства особисті дані Олеся Бузини були внесені на веб-сайт «Миротворець». Їх опублікував користувач «404». А після вбивства письменника і журналіста на сторінці з'явилася позначка: «Агент «404» відзначився. За успішне виконання сьогоднішнього бойового завдання йому надано короткострокову відпустку»²⁴⁹.

12 грудня 2019 року Національна поліція затримала трьох підозрюваних у скоєному в 2016 році вбивстві відомого журналіста Павла Шеремета і висунула їм обвинувачення в убивстві²⁵⁰. Ці провадження привернули пильну увагу ЗМІ та громадськості, тому що двоє з підозрюваних є колишніми військовослужбовцями збройних сил, а одна — відома волонтерка, яка підтримувала Збройні Сили України. Наразі справа знаходиться на стадії досудового розслідування, строки досудового розслідування продовжені до 12 червня 2020 року.²⁵¹

Варто зазначити, що під час судового слухання 24 грудня 2019 року про обрання запобіжного заходу одному із підозрюваних троє журналістів²⁵², у тому числі 2 жінки, зазнали нападу і погроз з боку крайніх правих груп та пов'язаних з ними осіб всередині приміщення суду і поруч із будівлею суду. Журналіста було побито і облито невстановленою рідиною, а журналісток штовхали, та погрожували їм. Протягом обох інцидентів правоохоронці, присутні на місці події, не відреагували належним чином. Одного порушника наразі повідомили про підозру і він знаходиться під домашнім арештом²⁵³.

²⁴³ <https://www.youtube.com/watch?v=YV1kToRgldo>, <https://www.youtube.com/watch?v=Ar1bXoxnwZA>

²⁴⁴ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56794279>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57879550>

²⁴⁵ <https://www.facebook.com/arsen.avakov.1/posts/857798260976948>

²⁴⁶ https://www.kyiv.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=219853

²⁴⁷ <http://www.vru.gov.ua/video/497>

²⁴⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81543025>

²⁴⁹ <https://strana.ua/news/196356-oles-buzina-chetyre-hoda-so-dnja-ubijstva-zhurnalista-i-pisatelja.html>

²⁵⁰ https://mvs.gov.ua/ua/news/26795_slidchi_npu_zatrimali_pidozryvanih_u_vbivstvi_pavla_sheremeta.htm

²⁵¹ <https://hromadske.ua/posts/sprava-sheremeta-ofis-genprokurora-prodovzhiv-stroki-rozsliduvannya-do-cherhvnyia>

²⁵² <https://www.rbc.ua/rus/stylar/vremya-suda-delu-sheremeta-napali-zhurnalystov-1577194653.html>

²⁵³ <https://www.facebook.com/UA.KyivPolice/photos/a.410279982361112/2645737185482036/?type=3&theater>

Захист адвокатів і правозахисників

Уряд у своїй доповіді пише про закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який покладає на адвокатські органи самоврядування обов'язок захисту і гарантування прав адвокатів. Однак, органи адвокатського самоврядування можуть захищати права адвокатів виключно в рамках своєї компетенції, відправляючи заяви до уповноважених органів про порушення даних прав для подальшого відкриття і розслідування цими органами справ за фактами, викладеними в даних заявах.

Національна асоціація адвокатів України неодноразово заявляла про систематичні напади у резонансних справах на адвокатів і органи адвокатського самоврядування, які в більшості своїй здійснювалися представниками організації С-14, що отримує фінансування з бюджету Міністерства молоді та спорту. Також в Асоціації заявляли про нерозслідування таких нападів²⁵⁴.

Відповідно до даних ГПУ маємо наступну статистику зареєстрованих кримінальних правопорушень і результатів їх досудового розслідування, пов'язаних з втручанням у професійну діяльність адвокатів з 2014 по березень 2020 року: 929 зареєстрованих кримінальних проваджень, 21 повідомлення про підозру, 14 обвинувальних актів було направлено до суду, що складає лише 0,15 відсотки від загальної кількості зареєстрованих кримінальних проваджень, та 632 закритих проваджень.

Статистика ГПУ про зареєстровані КП і результатів їх досудового розслідування, пов'язаних з втручанням у професійну діяльність адвокатів з 2014 року по березень 2020 за статтями 397 КК України (втручання в діяльність захисника чи представника особи), 398 КК України (погроза або насильство щодо захисника чи представника особи), 399 КК України (умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи), 400 КК України (посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги).

Стаття КК	Зареєстровано КП	КП, в яких вручено повідомлення про підозру	КП в яких ОА направлені до суду	Закрито проваджень
стаття 397	671	3	1	502
стаття 398	226	16	12	109
стаття 399	27	1	1	18
стаття 400	5	1	0	3
Всього	929	21	14 (0,15%)	632

Зважаючи на таку статистику розслідувань заяв і повідомлень про насильницькі злочини, вчинені проти журналістів і адвокатів, можна стверджувати, що в Україні відсутній кримінально-правовий захист цих категорій осіб.

Що стосується захисту правозахисників, то в п. 1.3 Рекомендацій Парламентської асамблеї Ради Європи № 2085 (2016) «Посилення захисту та ролі правозахисників в державах-членах Ради Європи» Парламентська асамблея Ради Європи рекомендувала державам-членам Ради Європи створити платформу щодо захисту правозахисників, подібну тій, що побудована для журналістів. В Україні за злочини проти журналістів передбачена спеціальна кримінальна відповідальність за низкою статей КК України. За звітний період не було внесено жодного законопроекту, яким би пропонувалось введення спеціальної кримінальної відповідальності за злочини проти правозахисників.

Що стосується справи про вбивство адвоката Юрія Грабовського, то підозрювані були затримані 25 березня 2016 року²⁵⁵. У серпні 2016 року Військова прокуратура завершила розслідування

²⁵⁴ <http://unba.org.ua/news/3455-sistematiczni-napadi-na-advokativ-u-rezonansnih-spravah-ta-organi-advokats-kogo-samovryaduvannya-vimagayut-negajnoi-reakcii-pravoohoronnih-organiv-ta-kerivnictva-derzhavi.html>,
<http://unba.org.ua/news/4049-kil-kist-porushen-prav-advokativ-zrostaе-pri-vidsutnosti-naleznoi-reakcii-pravoohoron-civ-ganna-boryak.html>,
<http://unba.org.ua/news/3616-naau-zaklikaе-prezidenta-stvoriti-koordinatsiynu-iz-zahistu-prav-lyudini.html>,
<http://unba.org.ua/publications/3553-hto-nastupnij.html>

²⁵⁵ https://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=171332&fp=3671

вбивства Юрія Грабовського і передала обвинувальний акт до суду²⁵⁶. Про хід судового розгляду нічого не відомо, так як справа розглядається в закритому режимі Шевченківським районним судом міста Києва у зв'язку з тим, що докази, які надаються сторонами провадження можуть містити інформацію про особисте життя обвинуваченого і про обставини, які можуть принижувати його честь і гідність²⁵⁷.

7 травня 2019 року один з підозрюваних Артем Яковенко в своєму інтерв'ю зізнався, що працював на співробітників спецслужб, однак, його метою було заманити Грабовського в Одесу, де представники спецслужб взяли Грабовського²⁵⁸.

Розслідування публікацій персональних даних журналістів, адвокатів і правозахисників на веб-сайті «Миротворець»

Що стосується розслідування діяльності проурядового сайту «Миротворець», який в 2016 — 2017 рр. публікував персональні дані журналістів, які працюють на неконтрольованих українським урядом територіях, то влада так і не здійснила жодних реальних кроків для розслідування. Деякі високопосадовці публічно виступали на підтримку дій адміністрації ресурсу²⁵⁹.

16 травня 2016 року радник глави МВС Антон Геращенко звернувся до Міністра внутрішніх справ, Генпрокурора і голови СБУ і «вимагав закрити справу» проти волонтерів веб-сайту «Миротворець»²⁶⁰.

Після публікації розслідування громадської організації «Успішна варта» про веб-сайт «Миротворець», в базу сайту «Миротворець» внесли інформацію про главу правління громадської організації «Успішна варта» Наталію Наталину та про координатора Тетяну Галонзе²⁶¹.

Станом на серпень 2019 року сайт продовжує свою роботу, досудове розслідування триває, підозрювані не встановлені.

Питання 40. *Посилаючись на попередні заключні зауваження, надані Комітетом (параграф 23), просимо надати інформацію про таке (за час звітного періоду):*

- а) дані про кількість смертей не бойового характеру в Збройних Силах України та про кількість таких смертей, викликаних знущаннями («дідівщина»);*
- б) інформацію про розслідування, здійснені за підозрами у знущанні («дідівщина») у військах; інформацію про те, чи військова прокуратура або національна поліція проводили ці розслідування, а також, чи такі справи закінчилися висунутими обвинуваченнями та засудженнями винних у їх скоєнні;*
- в) чи були надані жертвам знущання у військах («дідівщини») відшкодування та реабілітація, включаючи медичну та психологічну допомогу.*

ВІДПОВІДЬ НА ПИТАННЯ № 40

Проблема порушення статутних відносин («дідівщина») між військовослужбовцями у Збройних Силах України залишається актуальною на сьогоднішній день. Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за такі дії. Так, згідно з інформацією Державної судової адміністрації України, за скоєння даного правопорушення в 2014–2018 рр. засуджено не менше 130 військовослужбовців. Така кількість засуджених є неточною, оскільки при здійсненні особою декількох злочинів, Судовою адміністрацією України ведеться облік за статтею Кримінального кодексу України, санкція якої передбачає більш суворе покарання. На підставі цього можна зробити висновок про більшу кількість засуджених військовослужбовців за порушення статутних відносин. У п. 391 Доповіді Уряд України вказує, що в період 2014–2018 рр. притягнуто до відповідальності лише

²⁵⁶ <https://ru.tsn.ua/ukrayina/prokuratura-zavershila-rassledovanie-ubiystva-advokata-grabovskogo-694065.html>

²⁵⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63729003>

²⁵⁸ <https://vesti-ukr.com/strana/335479-obvinjaemyj-v-ubiystve-hrabovskoho-ja-ne-vinoven-advokata-ubrali-sbu-i-matios>

²⁵⁹ <https://www.hrw.org/ru/world-report/2018/country-chapters/313660>

²⁶⁰ <https://www.unian.net/politics/1346295-skandal-s-mirotvortsem-v-mvd-potrebovali-zakryit-delo-protiv-volonterov-dokument.html>

²⁶¹ <https://uspishna-varta.com/ru/novyny/pravozashitnikov-uspishna-varta-vnesli-na-sajt-mirotvorec-posle-rassledovaniya-o-ego-deyatelnosti>

63 військовослужбовця, але ці дані не відповідають дійсності. Більш того, в одному з інтерв'ю для національної преси генерал-майор Олег Грунтковський, начальник управління морально-психологічного забезпечення Генштабу ЗСУ, заявив, що проблема психологічного, морального або фізичного знущання над підлеглими або рівними за званням залишається у військах. Однією з причин виникнення такого явища, є невідповідність командирів в ЗСУ.²⁶²

В тому ж інтерв'ю генерал-майор ЗСУ Олег Грунтковський заявив, що станом на 2018 рік ВСУ укомплектовано фахівцями в сфері морально-психологічного забезпечення на 55%. Надати таку інформацію станом на 2019 рік ХПГ не має можливості, тому що Міністерство оборони України не надало відповіді на наш запит.

Проблема «дідівщини» або порушення статутних відносин військовослужбовцями є не єдиною серйозною проблемою в ЗСУ. Суїциди військовослужбовців, які відносяться до не бойових втрат, стали набагато більш частими. Відповідно до статистики Всесвітньої організації охорони здоров'я, в Україні щодня здійснюється близько 500 суїцидальних спроб, внаслідок чого гине приблизно 35 осіб. Дана проблема існує й лавах Збройних Сил України.

На жаль, на неодноразові запити до Міністерства оборони України про не бойові втрати в ЗСУ ХПГ не отримала ніякої інформації. Більш того, із загальнодоступних джерел, а саме вищевказаного інтерв'ю генерал-майора ЗСУ Олега Грунत्वського, нам стало відомо, що інформація про кількість скоєних суїцидів розголошенню не підлягає і відноситься до інформації для службового користування²⁶³. На підставі цього ми змушені спиратися на дані, які доступні у відкритих джерелах. З початку 2014 по 2015 рік Міністерство оборони України надавало інформацію про 171 військовослужбовця, які наклали на себе руки.²⁶⁴ Надалі такі дані більше не озвучувалися представниками Міністерства оборони України.

27 листопада 2018 року Головний військовий прокурор України Анатолій Матіос озвучив доповідь, присвячену Всесвітньому дню психіатричного здоров'я, в якому він сказав, що за даними військової прокуратури України в період з 2014 по 2018 роки зареєстровано 615 випадків самогубств військовослужбовців ЗСУ. При цьому в зоні проведення ООС (Операції Об'єднаних Сил) зафіксовано 282 випадки самогубств військовослужбовців.²⁶⁵

Якщо ми порівняємо дані, надані Міністерством оборони України в 2015 році, з інформацією, яку озвучив у 2018 році Головний військовий прокурор України, ми можемо сказати, що кількість суїцидів збільшилася в три рази.

У порівнянні з арміями деяких країн світу, Збройні Сили України, займають лідируючі позиції серед смертей військовослужбовців через самогубство. Деякі дані наведені нами у порівняльній таблиці (*інформація про кількість самогубств серед військовослужбовців зібрані з відкритих джерел*).

Таблиця 1

Країна	Кількість вчинених суїцидів серед військовослужбовців				
	Рік				
	2014	2015	2016	2017	2018
Сполучені Штати Америки	276	266	280	285	325
Канада	19	15	15	13	13
Об'єднане Королівство	9	8	11	4	–
Республіка Польща	13	9	13	–	–
Україна*	–	–	–	–	–

* Даних щодо кількості загиблих військовослужбовців в наслідок суїциду отримати не можливо, через віднесення даної інформації до «інформації з обмеженим доступом».

²⁶² Марія Цатурян, Олег Грішак, «Генерал-майор ЗСУ Олег Грунтковський: «Біля 30% суїцидів в армії відбуваються в АТО», РБК – Україна, 02.03.2018, (online) <https://daily.rbc.ua/rus/show/general-mayor-vsuo-oleg-gruntkovskiy-okolo-1519946455.html>

²⁶³ Дивись там же.

²⁶⁴ ZN,UA, «У Міноборони озвучили не бойові втрати ЗСУ», (online) https://dt.ua/UKRAINE/u-minoboroni-ozvuchili-neboyovi-vtrati-zsu-187023_.html

²⁶⁵ Алла Котляр, «Анатолій Матіос: «Щоб не було не бойових втрат, необхідна превенція», ZN,UA, (online) https://dt.ua/interview/anatoliy-matios-schob-ne-bulo-ne-boyovih-vtrat-potribna-prevenciya-292174_.html

Таблиця 2

	Сполучені Штати Америки	Канада	Об'єднане Королівство	Республіка Польща	Україна
Кількість суїцидів (на 100 000 військовослужбовців):	28 (на 2017 рік)	20 (на 2018 рік)	8 (на 2016 рік)	11,85 (на 2016 рік)	55 (на 2017 рік)*

* Інформація зібрана з відкритих джерел (інтерв'ю представників Міністерства Оборони України).

На жаль, здійснити більш детальний аналіз та порівняння кількості суїцидів серед військовослужбовців у Збройних Силах України та арміях інших країни світу не є можливим через відсутність повних та коректних даних від Міністерства оборони України. Але, маючи лише ці цифри, ми можемо дійти висновку, що проблематика суїцидів військовослужбовців у Збройних Силах України носить масовий та систематичний характер, а дії Міністерства оборони України щодо вирішення цієї проблеми є недостатніми.

При виявленні факту смерті військовослужбовця правоохоронні органи відкривають кримінальне провадження за статтею 115 Кримінального кодексу України («вбивство»). У більшості таких випадків органи досудового розслідування згодом приходять до висновку, що смерть військовослужбовця наступила внаслідок самогубства, відповідно, кримінальні провадження закриваються за відсутністю події злочину.

Але щодо розслідувань фактів самогубств серед військовослужбовців Харківська правозахисна група зазначає, що починаючи з 2015 року до Громадської приймальної організації почали звертатися родичі військовослужбовців, відносно загибелі яких відкриті кримінальні провадження за статтею 115 Кримінального кодексу України, з причиною смерті — «самогубство». Юристи Харківської правозахисної групи, при здійсненні юридичної допомоги особам у цих справах, стикаються з тим, що слідчими правоохоронних органів України здійснюються слідчі дії поверхнево та однобічно, з єдиним ухилом у бік самогубства. При цьому, у матеріалах таких кримінальних справ є відомості, що вказують на вбивство, а не самогубство. Наприклад: висновки судово-медичних експертиз, проведених у справах самогубств військовослужбовців, мають подвійні висновки, які прямо не вказують на вбивство, але й не підтверджують факт самогубства. Слідчі правоохоронних органів, маючи такі висновки судово-медичних експертиз, майже в усіх випадках здійснюють закриття кримінального провадження на підставі відсутності складу злочину, жодним чином не зважаючи на неповноту або неточність експертиз.

Здійснюючи досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо самогубств військовослужбовців, слідчі порушують чинний КПК України, не виконуючи законні вимоги потерпілих (рідних загиблого) щодо повного та всебічного розслідування провадження, або, задовольняючи вимоги потерпілих, затягують строки виконання процесуальних дій.

Також звертаємо увагу на дії військового командування при виявленні факту смерті — самогубства військовослужбовця. Офіційне командування при виявленні таких фактів, окрім звернення із заявою до правоохоронних органів, завжди проводить своє внутрішнє розслідування факту смерті військовослужбовця. Висновки таких внутрішніх розслідувань виносяться без урахування офіційного розслідування кримінального провадження, але як і кримінальні провадження, носять однобічний характер. У таких висновках провини за загибель військовослужбовця покладають на самого загиблого. Все це призводить до того, що рідні загиблого військовослужбовця отримують надмірні психологічні страждання, бо окрім факту смерті, рідним доводиться доказувати відсутність факту самогубства військовослужбовця.

Підсумовуючи вказане вище, можна дійти висновків, що уповноважені особи як правоохоронних органів України, так й військового командування Збройних Сил України, не зацікавлені у проведенні якісного розслідування фактів смерті військовослужбовців й повного доведення наявності факту самогубства або смерті за інших обставин (вбивства). Зацікавленість полягає у приховуванні власної недбалості або незаконності дій.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

ВИЗНАЧЕННЯ КАТУВАННЯ

1. Визначення «катування», наведене у статті 127 КК України, незважаючи на внесення до неї декількох змін, істотно відрізняється від того, що міститься в Конвенції, до такого ступеню, що спотворює суть цього явища і перешкоджає кримінальному переслідуванню саме осіб, наділених владними повноваженнями.

Рекомендації:

- а) привести визначення катування у Кримінальному кодексі у відповідність з Конвенцією, з охопленням всіх елементів злочину, що містяться в її статті 1.

РОЗСЛІДУВАННЯ АКТИВ КАТУВАНЬ

2. У більшості випадків розслідування скарг на катування в Україні проводиться неефективно. У переважній кількості випадків органи влади не розпочинають розслідування за зверненням потерпілих, а роблять це за наказом слідчого судді за скаргою на бездіяльність органів розслідування. Кількість переданих до суду обвинувальних актів є незрівнянно менша ніж кількість відкритих за фактами катувань кримінальних проваджень. Провадження у таких справах затягуються на етапах як досудового розслідування, так і судового провадження, аж до спливу строків притягнення до кримінальної відповідальності. Відповідно, є лише поодинокі випадки притягнення до відповідальності представників влади.

3. Відсутня методика розслідування актив катувань, міжнародні рекомендації з цих питань не застосовуються.

4. Жертви катувань у зв'язку з подачею заяви про це до органів влади часто стають об'єктами помсти, що є перешкодою для багатьох з них повідомляти про такі злочини.

5. Діяльність державних органів, які здійснюють нагляд (моніторинг, інспектування) за дотриманням прав осіб, які утримуються в місцях несвободи, є неефективною, вони практично не виявляють випадків катувань, оприлюднена ними інформація не відповідає дійсній ситуації з катуваннями в країні.

6. Відсутній механізм притягнення до дисциплінарної відповідальності слідчих ДБР за неналежає розслідування скарг на катування.

7. Територіальні управління новоствореного ДБР мають юрисдикцію над 4-5 регіонами України кожен, що лише ускладнило звернення із заявою про катування і, відповідно, ініціювання розслідування, багаторазово уповільнило комунікацію потерпілих та інших зацікавлених осіб з особами, які здійснюють розслідування або здійснюють нагляд і контроль за ним (слідчими, прокурорами, слідчими суддями), і в цьому сенсі погіршило ситуацію з розслідуванням актив катувань.

8. Відсутня окрема методика з розслідування злочинів із застосування катувань та інших форм жорстокого поводження, що призводить до неефективності розслідування. Механізм захисту потерпілих, які утримуються під вартою, від помсти за їх скарги на катування виявився абсолютно неефективним.

9. У випадках звернення засуджених за правовою допомогою за скаргами на дії адміністрації, особливо на застосування катувань та жорстокого поводження, розповсюдженою є практика перешкоджання допуску адвоката до побачення з клієнтом.

Рекомендації:

- a) забезпечити незалежність суддів від органів кримінального переслідування, зокрема шляхом проведення неупередженого та ефективного розслідування по кожній заяві судді на безпідставне втручання в його діяльність та притягнення винних до відповідальності;
- b) встановити на рівні закону чіткі критерії притягнення слідчих та прокурорів до дисциплінарної та кримінальної відповідальності за неналежне здійснення досудового розслідування та порушення процесуальних строків; невідкладно прийняти Типове положення про Дисциплінарні комісії ДБР і створити їх;
- c) встановити на законодавчому рівні відповідальність суддів за порушення процесуальних строків;
- d) розробити та затвердити нормативно методичку розслідування актів катувань з урахуванням міжнародних рекомендацій з цих питань (Стамбульського протоколу). Розробити та реалізувати процедуру залучення представників громадянського суспільства до розслідування катувань та громадського контролю за його проведенням;
- e) ввести обов'язок органів розслідування та суду, як загальне правило, застосовувати заходи забезпечення безпеки осіб, які піддавались катуванню;
- f) доповнити КПК України положенням про проведення допитів підозрюваних лише у спеціально обладнаних для того приміщеннях з обов'язковим здійсненням відеозапису допиту;
- g) створити для спрощення комунікації жертв катувань з органами розслідування в кожному обласному центрі офіси відповідних територіальних управлінь ДБР, наприклад, в адміністративних будинках місцевих прокуратур;
- h) вжити заходів до викорінення системних порушень прав людини посадовими особами СБУ при затриманні осіб і їх наступному триманні у стані несвободи та привести практику проведення ними процесуальних дій з підозрюваними у відповідність до вимог законодавства про дотримання процесуальних прав останніх;
- i) провести ефективне розслідування тверджень осіб, які начебто утримувалися підрозділами СБУ в секретних місцях тримання під вартою в період проведення АТО та ООС;
- j) Офісу Генерального прокурора розробити і впровадити методичні рекомендації з розслідування злочинів катування, з урахуванням міжнародних рекомендацій у цій сфері, в тому числі запровадити дієві механізми захисту жертв катувань;
- k) Організаційно вирішити питання комунікації з підрозділами ДБР потерпілих від злочинів катування у всіх обласних центрах;
- l) Міністерству юстиції встановити єдині правила допуску адвокатів до побачень з ув'язненими та їх проведення.

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРИ ЗАТРИМАННІ ОСІБ

10. Конституційні гарантії дотримання права особи на свободу, як і судового контролю щодо свавільного затримання, залишаються лише декларацією. Загальне правило ч. 2 статті 29 Конституції України про те, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду, порушується практично у кожному випадку затримання особи, яке відбувається не при запобіганні злочину, його припиненні або переслідуванні «по гарячих слідах».

11. Незаконність затримання в різноманітних її проявах (затримання без судового дозволу за відсутності передбачених для цього підстав, невизнане затримання, затримка в реєстрації затримання, не інформування про права затриманого та їх незабезпечення або створення перешкод у їх реалізації, зловживання силою) залишаються притаманними діяльності правоохоронних органів і є передумовою поганого поведіння із затриманими в перший період затримання. В діяльності СБУ грубе порушення основоположних прав людини є стандартною практикою, яка не підлягає реальному контролю з боку держави.

Рекомендації:

- a) з метою дотримання фундаментальної конституційної гарантії від свавільного позбавлення свободи, встановленої частиною 2 статті 29 Конституції України — неможливості у загального порядку арешту особи без вмотивованого рішення суду («ордеру на арешт») (ст. 188–190 КПК України) — внести відповідні поправки до КПК України, зокрема у визначення поняття «підозрюваний»;
- b) запровадити єдиний для всіх правоохоронних органів національний електронний реєстр затримань (з інформацією про точний час, дату та місце затримання з самого початку фактичного позбавлення волі), з доступом до нього судів та центрів БПД;
- c) з метою введення персональної відповідальності відповідної службової особи за життя і здоров'я затриманої особи протягом всього часу затримання деталізувати положення КПК України про затримання підозрюваного, а саме, розробити і закріпити на нормативному рівні єдиний для всіх органів досудового розслідування порядок фіксації всіх дій із затримання особи та подальшого тимчасового тримання її під вартою (з встановленням відповідних реєстраційних форм), та забезпечити їх виконання, в тому числі:
 - запровадити уніфіковану форму протоколу затримання;
 - надсилати повідомлення про затримання особи за допомогою технічних засобів до відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування одразу після здійснення фактичного затримання (ч. 2 ст. 210 КПК)
 - фіксувати всі дії, що проводяться із затриманим, уповноваженою особою, відповідальною за перебування затриманої особи (ст. 212 КПК);
- d) поширити дію інформаційної системи «ІТТ Custody Records» на всі місця тимчасового тримання затриманих (всі ІТТ, відділи поліції, приміщення СБУ, Державної прикордонної служби України тощо) та забезпечити її ефективне використання з метою дотримання прав затриманих осіб;
- e) розробити та впровадити ефективний механізм контролю дотримання стандартів якості адвокатами, які надають безоплатну правову допомогу у кримінальному провадженні;
- f) передбачити відповідальність медичних працівників за надання висновків про можливість тримання під вартою затриманих осіб, які перебувають у загрозливому для життя стані;
- g) організаційно забезпечити право затриманих осіб, які не володіють мовою судочинства, на переклад, зокрема, шляхом передбачення достатніх коштів на оплату послуг професійних перекладачів;
- h) зробити розслідування фактів перешкоджання у будь-який спосіб реалізації права затриманого на правову допомогу обраного ним або призначеного державою захисника пріоритетним напрямком прокурорського нагляду;
- i) посилити судовий контроль за забезпеченням процесуальних гарантій затриманих осіб, у тому числі через узагальнення судової практики та спеціального навчання суддів.

ЗЛОВЖИВАННЯ СИЛОЮ ТА ВБИВСТВА

12. За п'ять років з часів подій на Майдані 2013–2014 років, жорстоких подій 2 травня 2014 року в Одесі та 9 травня 2014 року в Маріуполі, жодна особа, відповідальна за акти вбивств і насильницькі смерті, не отримала вироку суду, що викликає у суспільства занепокоєння щодо щирості намірів влади притягти до відповідальності винних осіб та забезпечити справедливість для жертв цих злочинів.

13. Кількість притягнутих до відповідальності бійців батальйону «Торнадо» та міра їх покарання, призначені судом, явно не відповідає кількості і тяжкості злочинів, скоєних членами батальйону «Торнадо».

14. Розслідування злочинів, вчинених бійцями батальйону «Айдар», було непослідовним, відсутня інформація про вжиття необхідних заходів для розслідування всіх злочинів. Навіть у тій єдиній справі, що надійшла до суду стосовно трьох осіб, в якій був ухвалений обвинувальний вирок, суд касаційної інстанції скасував рішення нижчих судів.

15. Резонансне вбивство Павла Шеремета досі не розслідувано, судовий розгляд справи з приводу вбивства Олеса Бузини всіляко затягується, а справа з приводу вбивства Юрія Грабовського розглядається в закритому режимі через невідомі причини. Також відсутнє ефективне розслідування злочинів проти адвокатів та журналістів за звітний період.

За фактом жорстокого убивства поліцейськими у 2016 році пана Цукермана розгляд судом справи по суті так і не розпочався, наразі лише один з чотирьох правоохоронців, які приймали участь у затриманні, перебуває під вартою.

16. Незважаючи на масу критики на адресу веб-сайту «Миротворець», він продовжує працювати та публікувати персональні дані осіб, що є очевидним кримінальним злочином, проте розслідування цієї діяльності проводиться неефективно, підозрювані у справі не встановлені.

Рекомендації:

- a) провести незалежне і неупереджене розслідування всіх злочинів, скоєних під час протестів на Майдані в 2013–2014 рр., та інших резонансних злочинів, скоєних у звітний період, для чого:
 - надати експертним установам необхідні ресурси для завершення всіх судових експертиз,
 - вжити заходів для запобігання затягуванню досудових розслідувань та судових проваджень,
 - забезпечити громадський порядок та безпеку всіх сторін, які беруть участь в судових засіданнях;
 - запровадити більш гнучку та ефективну процедуру передачі розслідувань з Управління спеціальних розслідувань ГПУ до ДБР, щоб така передача не призвела до зниження якості розслідувань та початку розслідувань заново;
- b) забезпечити максимальну гласність та відкритість судових проваджень у всіх резонансних справах для максимально можливого інформування громадянського суспільства про перебіг цих процесів.

ЗЛОВЖИВАННЯ СИЛОЮ ТА СЕРЙОЗНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПОДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ

17. Розслідування випадків катувань, зникнень безвісти, в тому числі насильницьких зникнень, поранень та смертей цивільного населення на Сході України проводиться із суттєвими порушеннями норм КПК України. Слідчі органи проявляють пасивність у розслідуванні, а у разі ініціювання потерпілими розслідування або їх клопотань про проведення певних слідчих дій порушували процесуальні строки вчинення дій або не проводили їх взагалі. Внаслідок цього значну кількість доказів вчинених злочинів втрачено через несвоєчасне їх збирання.

18. Проведення слідчих дій на тимчасово окупованій території є об'єктивно неможливим для українських правоохоронних органів через відсутність доступу до відповідних територій;

19. Держава не створила єдиної методології обліку цивільних жертв збройного конфлікту, сам облік взагалі не ведеться, відповідно, компенсація цивільним жертвам державою не надається, реабілітація не проводиться.

Рекомендації:

- a) привести кримінальне законодавство у відповідність з визначеннями злочинів проти людяності та воєнних злочинів за Римським статутом Міжнародного кримінального суду та Женевськими конвенціями;
- b) активізувати розслідування усіх випадків катування або інших видів жорстокого поводження, у тому числі насильницьких зникнень та позбавлення життя, скоєних на будь-якій території, яка знаходиться під юрисдикцією України; задокументувати та ретельно зберігати документи щодо жертв нелюдського поводження як на підконтрольних, так і на непідконтрольних уряду територіях, охоплених збройним конфліктом, по типу порушень Кон-

- венції проти них та заподіяній шкоді, а також ідентифікувати стверджуваних порушників та притягати їх до відповідальності;
- с) створити національний реєстр цивільних осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту (загинули, отримали поранення, зникли безвісти, втратили майно тощо);
 - д) ухвалити закон про компенсації завданої шкоди цивільним жертвам збройного конфлікту та їхню реабілітацію, враховуючи Загальний коментар Комітету № 3 (2012) зі втілення статті 14 Конвенції державами-учасницями;
 - е) створити Національний центр інформації та документації щодо жертв збройного конфлікту на сході України, який має об'єднати усі існуючі державні реєстри з наданням доступу державним органам до реєстрів, які вони уповноважені вести, можливостями обміну даними за запитом, обробки даних за усіма реєстрами та засобами захисту персональних даних.

СИСТЕМА ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

20. В Україні дотепер не створено закінчену систему ювенальної юстиції. В цілому кримінальне провадження щодо неповнолітніх хоча і передбачає додаткові процесуальні гарантії, проте не має принципових відмінностей від того, що здійснюється відносно дорослих осіб. Відсутня усталена судова практика у справах про злочини неповнолітніх, викладена у рішеннях вищих судів.

21. Положення КПК щодо підстав для застосування запобіжного заходу до неповнолітніх у вигляді взяття під варту (ст. 492 КПК), хоча і сформульовані дещо інакше, ніж у загальних нормах (глава 18 КПК), але по суті є тими ж самими, що і для дорослих осіб. При цьому КПК, на відміну від КПК 1960 р., не містить застереження п. 13.1 Мінімальних стандартних правил ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, про те, що тримання їх під вартою до суду застосовується лише у якості крайнього заходу та впродовж найкоротшого періоду часу.

Рекомендації:

- а) завершити реформування системи ювенальної юстиції, для чого:
 - прийняти закон про ювенальну юстицію та внести зміни до відповідних законодавчих актів;
 - розширити застосування медіації під час відправлення правосуддя щодо неповнолітніх та розширення можливостей застосування покарань, не пов'язаних з ізоляцією неповнолітніх осіб;
 - збільшити кількість центрів пробації та вдосконалення їх роботи;
 - розробити та запровадити у дію нові моделі УВП для неповнолітніх.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ

22. За часи збройного конфлікту на сході України виявились численні факти примушення українських громадян, залучених шляхом обману на територію Росії, до участі у діяльності з незаконного обігу наркотичних засобів, з наступним притягненням їх там до кримінальної відповідальності та засудження до тривалих строків ув'язнення.

Рекомендації:

- а) для допомоги жертвам торгівлі людьми в Росії та припиненню цього явища, необхідно вжити заходів для законодавчого врегулювання питань допомоги жертвам торгівлі людьми:
 - прийняти закон про амністію таких осіб,
 - вжити практичних заходів для їх реабілітації та відшкодування завданої їм шкоди.

ШУКАЧІ ПРИТУЛКУ ТА ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ

23. Значна частина шукачів притулку не можуть навіть звернутися за отриманням статусу біженця, як і за судовим захистом, в разі відмови ДМС внаслідок мовного бар'єру, відсутності легко-

доступної правової допомоги, а також дуже короткого строку на оскарження рішень ДМС. Адвокати системи БПД надають правову допомогу лише незначній частці таких осіб.

24. Судовий розгляд у багатьох випадках відбувається без перекладача і юридичного представника. Рішення ДМС, судові рішення та інші документи не перекладаються мовою шукача притулку, що зводить нанівець гарантію судового захисту. До того ж судові справи розглядаються протягом тривалого часу, часто з повторними відмовами ДМС, що практично унеможлиблює отримання статусу біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту.

25. Особи, які звернулися за захистом, практично є соціально незахищеними, вони не мають права на будь-які безкоштовні медичні послуги, не можуть реалізувати своє право на тимчасове працевлаштування.

26. Побутові умови в ПТПІ ДМС, в яких утримується більша частина іноземців та осіб без громадянства, щодо яких є рішення про видворення з України, є невідповідними міжнародним стандартам, в той час як внаслідок переповненості ПТПІ деякі з них протягом тривалого часу утримуються в місцях/пунктах тимчасового тримання Державної прикордонної служби, які не пристосовані для цього.

27. Передбачення в українському законодавстві продовження тримання особи під вартою на строк апеляційного оскарження, рішення про затримання у спеціальних приміщеннях Державної прикордонної служби, СБУ або ДМС навіть за наявності рішення суду першої інстанції про відмову у затриманні особи є порушенням загальновизнаного принципу міжнародного права — заборони позбавлення людини свободи за відсутності судового рішення.

28. Уряд України не здійснює достатнього соціального захисту та підтримки ВПО, внаслідок чого ВПО змушені повертатися на непідконтрольні уряду території, де по сьогоднішній день фіксуються факти грубих порушень прав людини. При цьому Урядом України прийнято деякі нормативні акти, які могли б поліпшити життєве становище ВПО, але часткова або повна відсутність фінансування тягне за собою невиконання таких нормативних актів.

Рекомендації:

- a) створити нові ПТПІ та/або збільшити приймальну спроможність існуючих ПТПІ та покращити матеріальні та технічні умови в них;
- b) припинити практику незаконного тривалого утримання осіб у непередбачених для цього місцях;
- c) передбачити нормативно право представників УВКБ ООН відвідувати місця утримання шукачів притулку;
- d) у процедурах видворення застосовувати також заходи, альтернативні затриманню;
- e) скасувати в законі можливість продовження затримання особи у місцях тримання шукачів притулку за відсутності судового рішення;
- f) встановити обов'язкове юридичне представництво та залучення перекладача в органах державної виконавчої влади і в суді для кожного шукача притулку з усіх питань, пов'язаних з їх статусом;
- g) привести у відповідність до мінімальних державних соціальних стандартів виплати ВПО для покриття витрат на оренду житла і оплату комунальних послуг;
- h) привести у відповідність до чинного законодавства про загальнообов'язкове пенсійне страхування та свободу пересування в Україні постанови КМУ, які регламентують виплати пенсії та заборгованості по пенсії для ВПО.

УМОВИ ТРИМАННЯ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ ТА СМЕРТІ В НИХ

29. Умови тримання засуджених в УВП у багатьох випадках не відповідають міжнародним стандартам, є за своєю суттю нелюдським та таким, що принижує гідність, поводженням, що неодноразово визнавав Європейський суд з прав людини. Значна частина приміщень більшості УВП та СІЗО потребує капітального ремонту. Незадовільною залишається ситуація з харчуванням засуджених, особливо в установах попереднього ув'язнення (СІЗО).

30. Практика незаконного застосування сили до ув'язнених співробітниками УВП, а також застосування до них спецпідрозділів «ГШР», є неприпустимою та вимагає викоринення.

Рекомендації:

- a) переглянути список установ, переданих для консервації у відповідності до постанови КМУ «Про порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань» на предмет відповідності умов тримання під вартою в таких установах міжнародним стандартам та, у разі відповідності їм, розконсервувати такі установи;
- b) звернутися за міжнародною гуманітарною допомогою для здійснення покращення умов тримання під вартою в установах виконання покарань, у яких неналежність умов тримання під вартою була визнана рішенням Європейського суду з прав людини;
- c) надати на законодавчому рівні представникам громадських організацій, акредитованих Міністерством юстиції України, право безперешкодного доступу до УВП та місць попереднього ув'язнення (СІЗО) у будь-який час доби і без будь-якого додаткового дозволу для здійснення моніторингу дотримання прав засуджених та взятих під варту осіб з можливістю спілкування із засудженими наодинці та в присутності адміністрації установи;
- d) встановити дисциплінарну відповідальність службових осіб УВП за істотні порушення прав ув'язнених, виявлені представниками громадськості;
- e) встановити нормативно, що застосування спецпідрозділів ГШР на території установ виконання покарань можливе лише за особистим дозволом Голови ДКВС.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ

31. Реформування системи медичної допомоги у ДКВС не змінила на краще якість медичної допомоги ув'язненим. Медична допомога засудженим у більшості установ ДКВС залишається незадовільною, у частині установ ця ситуація є просто катастрофічною внаслідок нестачі медичного персоналу, потрібного обладнання та ліків.

32. Усунення адміністрацій УВП та СІЗО від відповідальності за здоров'я ув'язнених у поєднанні з повною відсутністю у публічному просторі інформації про діяльність ЦОЗ та його структурних підрозділів істотно ускладнило оскарження бездіяльності в'язничного медичного персоналу. Повністю відсутні публічна офіційна інформація щодо захворювань осіб, які тримаються в установах ДКВС, а також статистика смертності.

33. Передбачене КВК право засуджених на лікування в цивільних лікарнях за власним вибором внаслідок відсутності коштів є для більшості таких хворих ілюзорним.

34. Невиліковно хворі особи на термінальних стадіях захворювань за відсутності паліативної допомоги продовжують утримуватись під вартою. Звільнення таких осіб за хворобою відбувається у виняткових випадках і, в переважній їх частині, в останні дні життя хворого.

35. Епідемія коронавірусу COVID-19 виявила величезні недоліки в роботі тюремної медичної служби у санітарно-протиепідемічному аспекті.

Рекомендації:

- a) провести загальнодержавний аудит діяльності регіональних філій та відокремлених структурних підрозділів ЦОЗ;
- b) передати систему тюремної медицини у підпорядкування Міністерства охорони здоров'я України, повністю виключивши його з-під контролю ДКВС;
- c) провести передбачені законом протиепідемічні заходи для запобігання поширенню інфекційних захворювань;
- d) нормативно врегулювати всі організаційні аспекти діяльності в'язничної медичної служби, в тому числі норми забезпечення медичним персоналом, обладнанням та медикаментами;
- e) передбачити грошові надбавки для медичного персоналу з метою залучення фахівців для роботи в системі в'язничної медицини;

- f) забезпечити наявність публічної повної статистичної інформації про діяльність системи в'язничної медицини;
- g) забезпечити доступ ув'язнених осіб до особистої медичної інформації;
- h) внести зміни до законодавства, що регулює звільнення від подальшого відбування покарання за хворобою — ввести обов'язкове звільнення засудженого у разі наявності у нього одного із захворювань зі списку захворювань, затверджений МОЗ та МЮ;
- i) скасувати відомчі органи санітарно-епідеміологічного нагляду пенітенціарної системи та покласти функцію нагляду та контролю з цих питань на відповідні підрозділи МОЗ.

ВІДШКОДУВАННЯ, В ТОМУ ЧИСЛІ КОМПЕНСАЦІЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ

36. В Україні відсутня комплексна програма реабілітації жертв катувань, сімей осіб, зниклих безвісті. Також жертвам не доступні медична або психологічна реабілітація або інші ресурси. Ефективність державної цільової програми реабілітації військовослужбовців урядом не аналізувалась.

37. Враховуючи мізерну кількість виправдувальних вироків, рішень про присудження компенсації та невеликі суми компенсації, загалом можна вважати, що запроваджений в Україні механізм не є ефективним. На жертву порушення покладається великий тягар доведення страждань в таких очевидних ситуаціях, як катування, незаконне позбавлення волі тощо. Передбачений законом мінімальний розмір компенсації, як правило, розглядається судами як вказівка до дій, замість відправної точки.

Рекомендації:

- a) розробити комплексну програму реабілітації жертв катувань, сімей осіб, зниклих безвісті;
- b) розробити заходи контролю ефективності програм реабілітації жертв як серед цивільного населення, так і військових;
- c) залучити до розробки та контролю за програмами реабілітації профільні громадські об'єднання громадян;
- d) запровадити систематичний збір даних щодо виплати компенсацій жертвам торгівлі людьми як за рішеннями міжнародних судових установ, так і національних судів;
- e) проаналізувати рішення Європейського суду з прав людини, в яких встановлено порушення Україною статті 3 Конвенції та розробити план заходів загального характеру, спрямованих на недопущення нових порушень;
- f) розвинути національну судову практику, спрямовану на подолання формалістичного та негуманного підходу до питання компенсації за незаконне притягнення до кримінальної відповідальності;
- g) переглянути процедуру компенсації за незаконне притягнення до кримінальної відповідальності з метою її спрощення для жертв порушень.

ПОКАЗАННЯ, НАДАНІ ПІД КАТУВАННЯМИ

38. Отримання зізнавальних показів під катуваннями без доступу до допомоги адвоката та з використанням не задокументованих затримань ще залишаються для України нагальною проблемою. Скарги до прокуратури в таких випадках не виявились ефективним засобом правового захисту. Передбачений КПК судовий контроль є більш формальністю, ніж запобіжником від свавілля. Суди першої та апеляційної інстанції не користуються в повній мірі своїм повноваженням не досліджувати очевидно недопустимі докази. Загалом слідчі судді та суди не надто прискіпливо слідкують за дотриманням процедур, передбачених КПК. Роль слідчого судді, по більшій мірі, формальна і не слугує дотриманням прав підозрюваних.

Рекомендації:

- a) забезпечити повне дотримання принципів змагальності, рівності сторін кримінального процесу та безперервності судового розгляду,

- b) забезпечити неухильне дотримання слідчими суддями вимог КПК та практики Європейського суду з прав людини при розгляді клопотань сторін;
- c) забезпечити своєчасне реагування органів прокуратури та слідчих суддів на факти катувань, ретельну перевірку кожного факту та правдоподібності пояснень державних органів.

ДІДІВЩИНА ТА СМЕРТІ НЕ БОЙОВОГО ХАРАКТЕРУ В АРМІЇ

39. Проблематика порушення статутних відносин між військовослужбовцями залишається найбільш поширеною в ЗСУ.

40. Практично всі випадки смертей не бойового характеру в українських збройних підрозділах були кваліфіковані як самогубства, хоча у багатьох випадках є очевидні ознаки завдання смерті людині іншою особою.

Рекомендації:

- a) покращити укомплектованість робочого штату психологів для швидкого та якісного реагування на проблеми взаємовідносин між військовослужбовцями та проблеми з психологічним станом військовослужбовців,
- b) покращити ефективність досудових розслідувань за фактами смертей у збройних українських підрозділах,
- c) забезпечити доступ потерпілих — рідних померлих військовослужбовців до розслідування.

ЗБІР ДАНИХ

41. Судова статистика та статистика ГПУ, надаючи дані про кримінальні провадження та результати судового розгляду за статтями 364 (перевищення влади або службового становища), 365 (зловживання владою або службовим становищем) КК України, не виділяє окремо скарги на катування та жорстоке поводження та результати їх розгляду органами розслідування та судом. Водночас стаття 127 (катування) КК України майже не застосовується. Тому, власне, облік даних щодо скарг на катування та погане поводження та реакцію держави на них в Україні відсутній. Також не збираються дані про позасудові вбивства та насильницькі зникнення. Відповідно, не може бути даних щодо відшкодування постраждалим від цих злочинів завданої шкоди та їх реабілітації.

Рекомендації:

- a) у відомчій статистиці правоохоронних органів та судовій статистиці ввести окремий облік скарг на катування та погане поводження та виділяти окремо результати розгляду цих скарг та рішення суду за ними;
- b) ввести окремий облік позасудових убивств і результатів їх розслідування та покарання за них;
- c) ввести окремий облік насильницьких зникнень і результатів їх розслідування та покарання за них;
- d) ввести облік відшкодування завданої шкоди потерпілим від катування та жорстокого поводження, позасудових вбивств, насильницьких зникнень та реабілітації постраждалих.

ІНШІ ПИТАННЯ

Окремі категорії цивільних жертв збройного конфлікту на сході України: зниклі безвісти та ув'язнені в ОРДЛО

42. На сьогоднішній момент залишається невирішеним питання ідентифікації та консолідованого ведення списків безвісти зниклих, а робота по їх пошуку Комісією з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин не ведеться. Основною причиною цього є відсутність належного правового регулювання діяльності Комісії, а також відсутність співпраці між державними органами та міжнародними (неурядовими) організаціями щодо ведення списків без вісти зниклих осіб.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

43. Незважаючи, на певні успіхи у процесі переведення засуджених з тимчасово окупованої території на підконтрольну, більша їх частина все ще знаходиться під контролем НЗФ. Статус тих, хто був переведений або закінчив відбувати покарання в ОРДЛО й досі залишається невизначеним через відсутність правового регулювання.

Рекомендації:

- e) створити спільний Державний реєстр зниклих безвісти, об'єднавши у цьому контексті свої зусилля разом з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста;
- f) врегулювати нормативно діяльність Комісії з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин;
- g) доручити Державній судовій адміністрації створити окремий реєстр справ окремого провадження про визнання зниклими безвісти на тимчасово окупованій території;
- h) запровадити чіткий механізм взаємодії державних органів щодо переведення засуджених, які відбувають покарання на непідконтрольних уряду територіях, до інших регіонів України;
- i) прийняти закон щодо врегулювання правового статусу осіб, стосовно яких порушено законодавство України про кримінальну відповідальність, кримінальне процесуальне, кримінально-виконавче законодавство України внаслідок збройної агресії, збройного конфлікту, тимчасової окупації території України.

ЗМІСТ

Комітет по запобіганню катуванням.

ЗАКЛЮЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО ШОСТОГО ПЕРІОДИЧНОГО ЗВІТУ УКРАЇНИ.....	3
А. Вступ	3
В. Позитивні аспекти	3
С. Основні питання, які викликають занепокоєння, та рекомендації	4
СЬОМА ПЕРІОДИЧНА ДОПОВІДЬ УКРАЇНИ ПРО ВИКОНАННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРОТИ КАТУВАНЬ ТА НЕЛЮДЯНОГО АБО ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ	12
Список скорочень.....	13
Вступ.....	14
Відповіді на додаткові питання з попереднього звітнього періоду	15
Відповідь на питання № 1	15
Відповіді на питання № 2, 5	18
Відповіді на питання №№ 3, 4, 16	20
Відповідь на питання № 6	21
Відповідь на питання № 7	22
Відповідь на питання № 8	25
Відповідь на питання № 9	31
Статті 1 та 4.....	33
Відповіді на питання № 10, 11.....	33
Відповіді на питання № 12, 13	34
Відповідь на питання № 14	35
Стаття 2	36
Відповідь на питання № 15	36
Відповіді на питання № 18, 28	37
Відповідь на питання № 19.....	38
Відповідь на питання № 20	41
Відповідь на питання № 22	43
Відповідь на питання № 23	45
Стаття 3	46
Відповідь на питання № 24	46
Стаття 11.....	49
Відповідь на питання № 27	50
Відповідь на питання № 29	55
Відповіді на питання №№ 30, 31	58
Відповідь на питання № 32	63
Відповідь на питання № 33	64
Статті 12 та 13	75
Відповідь на питання № 34	76
Відповідь на питання № 35	77
Відповідь на питання № 36	78
Стаття 14.....	80
Відповідь на питання № 37	80
Стаття 15.....	82
Відповідь на питання № 38	82
Стаття 16.....	86
Відповідь на питання № 39	86
Відповідь на питання № 40	90
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	93

Довідкове видання

**СЬОМА ПЕРІОДИЧНА ДОПОВІДЬ УКРАЇНИ
ПРО ВИКОНАННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ООН
ПРОТИ КАТУВАНЬ
ТА НЕЛЮДЯНОГО АБО ТАКОГО,
ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ,
ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ**

2-ге видання,
виправлене та доповнене

Відповідальний за випуск *Євген Захаров*
Редактор *Євген Захаров*
Комп'ютерна верстка *Олег Мірошниченко*

Підписано до друку 16.06.2020
Формат 60×84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура PT Serif
Умов. друк. арк. 12,09. Облік.-вид. арк. 10,78
Наклад 300 прим. Зам. № КС-03/20

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»
61002, Харків, а/с 10430
<http://khpg.org>
<http://library.khpg.org>
<http://archive.khpg.org/>

Друк: ФОП Капуста С. І.
61168, м. Харків, вул. Героїв Праці, 12-Б, кв. 143